Ephemeris Philosophica Theologica-Philosophicae
Facultatis in Vytauti Magni Universitate

LOGOS

FILOSOFIJOS ŽURNALAS

XV
1935
Nr. 1

Redaktorius
PROF. PR. DOVYDAITIS

Leidžia Vytauto Didžiojo Universiteto Teologijos-Filoso fijos Fakulteto Teologijos Skyrius

KAUNAS — — — — — — — — — — — — — — — — — — 1935

TURINYS — SOMMAIRE

Akc. „Žaibo“ B-vės spaust. Kaune, Duonelaičio g. 24. Telef. 20. 89 ir 35-35

Ephemerides Philosophicae Facultatis Theologicae-
Philosophicae in Universitate Vytauti Magni Kaunae

LOGOS

FILOSOFIJOS ŽURNALAS

XV
1935

Redaktorius
PROF. DR. PR. DOVYDAITIS

Leidžia V. D. Universiteto Teologijos-Filosofijos Fakulteto
Filosofijos Skyrius

KAUNAS — — — — — — — — — — — — — — — — — — — 1935

TURINYS — SOMMAIRE

Įvedamoji pedagogikos dalis

(Sisteminga santrauka)

Prof. Dr. St. Šalkauskis, Kaunas

PRATARTIS

Iki šiolei mūsų visuomenė neturi nė vieno veikalo, kuris maždaug pilnai ir originaliai atvaizduotų dabartinį pedagogikos mokslo stovį. Tur būt, praeis dar nemaža laiko, kol galėsime tokio veikalo susilaukti. Mūsų pedagogai teoretikai tik pradeda įsijungti į mokslinę pedagoginės srities kūrybą. Pirmoje eilėje jiems tenka aprūpinti akademinius pedagoginio mokslo reikalus, ir tik ilgainiui jiems bus galima pasireikšti originaliais ir sistemingais veikalais.

Ši sisteminga santrauka yra skiriama bent iš dalies papildyti pas mus originalios literatūros stoką pedagogikos srityje. Joje suformuluotos trumpai autoriaus mokslinio darbo išdavos, sutvarkytos sistemingu būdu. Negalėdamas išleisti šiuo metu pilno kurso, tinkamai išvystyto, autorius tariasi patarnausiąs pedagoginės minties reikalui ir trumpu, bet tiksliu savo darbo išdavų suformulavimu.

Kartais ne tiek ilgi išvadžiojimai ir dokumentuoti įrodinėjimai, kiek sistemingas ir sudarąs vieną organingą visumą idėjų sutvarkymas turi tikros įrodomosios ir pamokomosios reikšmės skaitytojui. Žinoma, labai suglaustos ir labai esmingos santraukos skaitymas negali suteikti daug malonumo. Tokį dalyką skaitys tik tasai, kas turi reikalo susipažinti su moksline pedagogine mintimi. Tai bus visų pirma autoriaus klausytojai iš Universiteto ir tie pedagogai teoretikai bei praktikai, kuriems yra reikalo domėtis pedagoginiais dalykais.

Ši santrauka buvo stengtasi sutvarkyti vedamųjų idėjų pavidalų, suprantant jas tiek plačiai, kad į jas galėtų įtilpti trumpi konstatavimai ir visos aptartys, kurių čia bus labai daug. Pateikiant tokias tezes dogmatiniu būdu, t. y. be įrodinėjimų, ypatingo dėmesio buvo kreipta į sistemingą idėjų organiškumą, kuris turėtų bent sugestionuoti svarbiausius įrodomuosius argumentus.

Visą savo kursą autorius skirsto į tris dalis, kurios yra: pirma, įvedamoji pedagogikos dalis, antra, lavinimo mokslas ir, trečia, auklėjimo

mokslas. Šis tradicinis suskirstymas, kad ir turi savo trūkumų teorinio pobūdžio, vis dėlto yra labai patogus praktiniu atžvilgiu. Autorius tikisi, jei neatsiras netikėtų kliūčių, galėsiąs 1935/6 mok. metų pabaigoje išleisti tokią pat sistemingą santrauką lavinimo mokslo, o 1936/7 mok. metų pabaigoje — auklėjimo mokslo.

ORIENTACINIS PLANAS

Įžanga. — Pedagogika, kaipo mokslas.

Pirmas skyrius. — Pedagogikos pagrindinės sąvokos.

Antras skyrius. — Ugdymo tikslai ir idealai. (Siekiamoji priežastis).

Trečias skyrius. — Ugdytinis, kaipo ugdymo veikinys-veiksnys. (Materialinė priežastis).

Ketvirtas skyrius. — Vykdantieji ugdymo veiksniai ir veikėjai. (Vykdančioji priežastis).

Penktas skyrius. — Formuojantieji ugdymo veiksniai. (Formalinė priežastis).

ĮŽANGA

PEDAGOGIKA, KAIPO MOKSLAS

I. PEDAGOGIKOS ESMĖ IR SAVYBĖS

1. Pedagogika, kaipo ugdymo mokslas. — Pedagogikos terminas yra kilęs iš graikų žodžio *„paidagogos"*, kuris reiškia vaikų (*pais* — vaikas) vadžiotoją (*agein* — vesti). *Paidagogike techne* arba *episteme* pas graikus turėtų reikšti pedagoginį meną arba mokslą. Šiais laikais pedagogika paprastai yra suprantama mokslo prasme. Šito mokslo objektas yra ugdymas. Kaip prancūzai vadina pedagogikos vardu science de l'éducation, o vokiečiai Erziehungswissenschaft, taip mes turime šituo vardu vadinti ugdymo mokslą. Mūsų ugdymas atitinka prancūzų éducation ir vokiečių Erziehung, suprastus plačiąja prasme.

2. Pedagogika ir pedagogija. — Jei pedagogika yra ugdymo mokslas, arba teorija, tai pedagogija yra ugdymo menas, arba praktika. Pedagogika pamoko apie naujųjų kartų ugdymą, apie jų ruošimą gyvenimo tikslams siekti. Pedagogija yra pats ugdomasis darbas, kuriuo naujosios kartos yra ruošiamos gyvenimo reikalams.

Pedagogui praktikui, be pedagoginių gabumų ir patyrimo, reikalingas ir tam tikras susipratimas, kuris gaunamas refleksijos keliu visų pirma iš nuosavo patyrimo. Bet susidarymas pedagoginių pažiūrų tik iš nuosavo patyrimo toli gražu yra nepakankamas. Pedagogikos mokslas yra ne

kas kita, kaip visos žmonijos patyrimas, sutvarkytas, apibendrintas, paaiškintas, padaugintas moksliškosiomis išvadomis ir suvestas į sistemą.

Iš pedagogikos mokslo pedagogas praktikas gali turėti daugeriopos naudos: pirma, pedagogika palengvina pedagogui asmeninio sąmoningo patyrimo įsigijimą, antra, pedagogika paskatina pedagoginę pažangą, neleisdama snausti faktiškoje ugdymo padėtyje, trečia, sykiu su didesniu sąmoningumu, tikrumu ir pažangumu pedagogika įneša į ugdymo praktiką didesnį tikslingumą ir planingumą.

O visgi gali būti gerų mokytojų auklėtojų, ir neturinčių teorinio išsilavinimo pedagogikos srityje, kai tuo pačiu laiku moksliškai pasiruošę pedagogai praktikoje kartais pasirodo menkais mokytojais auklėtojais. Atsitinka tai todėl, kad ugdymo praktikai toli gražu nepakanka vieno tik teorinio susipratimo, ir kad teorinį pasiruošimą ugdymo pratikai tam tikrame laipsnyje gali atstoti asmeninė intuicija, ugdymo tradicijos, įgimti pedagoginiai gabumai ir k. d. Vis dėlto, esant visoms kitoms sąlygoms lygioms, teorinis pedagoginis pasiruošimas yra pedagogui praktikui visuomet tam tikras pliusas, jei, žinoma, jis nėra tapęs klaidingos teorijos auka.

Prancūzų pasakymu, praktika be teorijos yra akla, o teorija be praktikos yra tuščia. Šis pasakymas visai tinka taip pat pedagogikos ir pedagogijos santykiavimui.

3. Pedagogikos mokslo pagrindinės savybės. — Kiekvienas mokslas, kaipo toks, visados yra tam tikra teorija, nes joks mokslas negali būti praktika. Jei vis dėlto pedagogika laikoma praktiniu mokslu, tai vien ta prasme, kad jos objektas yra žmogiškasis veikimas, būtent, ugdymas. Šitas praktinis mokslas, pagal laipsnį savo reikšmės ugdomajai praktikai, gali būti dargi skirstomas į teorinę ir praktinę dalį Žinoma, visi šitie suskirstymai turi lygstamosios reikšmės ir kiek skiriasi nuo panašių suskirstymų, pasitaikančių gamtos mokslų srityje.

Kitu atžvilgiu sakoma, kad pedagogika yra ne tik eksplikatyvinė, bet ir normatyvinė disciplina, nes svarbu pažinti ugdomąjį veikimą ne tik iš faktiškos, bet ir iš normalinės pusės.

Pagaliau, tam tikra prasme pedagogika yra pritaikomasis mokslas, nors žymiai skiriasi nuo tikrų pritaikomųjų mokslų mechaninės techninės srities. Pedagogika yra pritaikomasis mokslas visų pirma ta prasme, kad ji taiko savo uždaviniams principus ir davinius, skolinamus iš kitų mokslų, pavyzdžiui, iš gyvenimo filosofijos ir antropologijos, suprastų plačiausia prasme. Pritaikomasis mokslas jinai yra dar ir ta prasme, kad jos išdavos turi pritaikomosios reikšmės ugdomajai praktikai. Bet pritaikomumo pobūdis čia yra kitoks, kaip mechaninių techninių mokslų srityje, ir, be to, pritaikymo klausimai nesudaro tiesioginių objektų pedagogikos

mokslui, kaipo tokiam. Pritaikymas pedagoginių teorijų ugdymo praktikai yra pedagogikos mokslui atsitiktinė išdava.

4. Pedagogikos šaltiniai ir metodai. — Kiekvienam moksliniam pažinimui pirmutiniu šaltiniu visados eina realinis patyrimas, paremtas stebėjimu, bandymu, liudijimu. Nekitaip yra ir su pedagoginiu mokslu. Visi pirmutiniai jo šaltiniai atsiremia į tiesioginį patyrimą. Bet šitas patyrimas ateina įvairiais keliais.

Visų pirma ugdomosios tradicijos, tiek surašytos, tiek ir nerašytos, atneša mums pedagoginio patyrimo davinių. Įvairių laikų istorijos ir kronikos, pasakojančios mums apie šeimų, mokyklų, įvairių ugdomųjų įstaigų, atskirų tautų, valstybių, ordinų ir bažnyčių ugdomąjį veikimą suteikia žinių apie labai įvairų pedagoginį patyrimą. Naudodamasis pedagogikos istorijos tyrinėjimais, pedagogikos mokslas įžvelgia tose žiniose realinio patyrimo išdavas ir panaudoja jas savo moksliniams tikslams.

Tačiau pedagogikos mokslui svarbu pasinaudoti ne tik pedagoginiu praeities patyrimu, bet ir aktualiais dabarties patyrimais. Įvairūs pedagogų dienoraščiai, ugdytinių individualiniai aprašymai, jų stebėjimai, įvairūs empiriniai ir eksperimentiniai patyrimai, pagaliau, įvairių įvairiausios ankietos suteikia pedagogikos mokslui nemaža patiriamosios medžiagos ir tuo pačiu eina jam patyrimo šaltiniu.

Šalia šito pagrindinio šaltinio, kuris pedagogikos mokslui ateina žymioje dalyje per pedagogikos istorijos ir eksperimentinės pedagogikos tarpininkavimą, pedagogika naudojasi dargi patarnavimais ištisos eilės padedamųjų mokslų, kurie galėtų būti pavadinti jos mokslais-šaltiniais.

Taigi pirmutinis ir pagrindinis pedagogikos mokslo, kaip ir kiekvieno kito mokslo, šaltinis yra patyrimas. Antroje eilėje eina tos teorijos, kurios yra sudaromos refleksijos būdu ant patiriamojo pagrindo. Tai yra jau antraeilis šaltinis, kuriame žymią rolę vaidina samprotavimo pradas. Bet čia jau kyla metodo klausimas, nes kiekvienas tikras mokslinis metodas yra protu apdirbamo patyrimo metodas. Šitas metodas nedraudžia protinių spekuliacijų, kiek jų pagrinde pasilieka realinis patyrimas. Tokia, pavyzdžiui, yra kiekviena dedukcija, materialiai ir formaliai pagrįsta.

Būdama sykiu eksplikatyvinis ir normatyvinis mokslas, pedagogika ne tik stengiasi išaiškinti ugdomąjį veikimą, koks jis yra, bet ir nustatyti jo normas, t. y. koks jis turi būti. Šito fakto akivaizdoje pedagogas teoretikas negali pasitenkinti nei vienu tik empiriniu patyrimu nei vienu tik spekuliatyviniu samprotavimu. Norėdamas pasitenkinti empiriniu ugdomųjų įvykių patyrimu, jis negalės sudaryti ugdomųjų normų, t. y. negalės nustatyti, koks turi būti normalus ugdomasis veikimas. Ogi paskendęs spekuliatyviniame samprotavime, jis gali nutolti nuo realių ugdymo reikalų ir prasilenkti su prigimtaisiais ugdytinio išsivystymo dėsniais. Grynai

induktyvinė pedagogika yra tiesiog negalima, nes ji nesugeba jokių normų nustatyti ugdomajam veikimui. Grynai deduktyvinė pedagogika neišvengiamai turi virsti nerealia ir utopistine.

5. Pedagogikos mokslo autonomiškumas. — Ugdomasis veikimas turi savo dėsningumą, kuris gali ir turi būti pedagogikos mokslo priemonėmis ištirtas. Šitas savotiškas dėsningumas padaro iš pedagogikos mokslą, kuris turi savą autonominį dėsningumą ir tuo pačiu yra *formaliai* nepriklausomas, arba savarankiškas, mokslas. Jei sykiu su tuo pedagogikos teorijos materialiai priklauso iš vienos pusės nuo gyvenimo filosofijos ir iš antros pusės — nuo plačiai suprantamos antropologijos (čia teminimos šiuo atveju tik dvi plačiausios padedamųjų mokslų sritys), tai toks *materialinis* priklausomumas nepanaikina dar formalinio jos nepriklausomumo, kaipo mokslo. Šitas materialinis priklausomumas yra ne kas kita, kaip atspindis to priklausomumo, kuriuo pasižymi pats ugdomasis veikimas, savo dėsningumu organiškai susijęs su visu žmogaus gyvenimo ir veikimo plotu.

II. PEDAGOGIKOS SANTYKIAVIMAS SU KITOMIS PEDAGOGINĖMIS DISCIPLINOMIS

1. Pedagogika ir pedagogijos bei pedagogikos istorija. — Pedagogijos bei pedagogikos istorija tyrinėja ugdymo praktiką ir teoriją istoriniame jų išsivystyme. Svarbiausiais objektais čia eina genetinis auklėjimo, švietimo, ypač mokyklų ir dėstomųjų jose dalykų išsivystymas įvairiose laiko ir vietos aplinkybėse; be to, didžiųjų pedagogų gyvenimas, veikimas ir raštai, ir, pagaliau, pedagoginių problemų ir teorijų išsivystymas bei sprendimas istorinio gyvenimo aplinkybėse. Iš tikrųjų, pedagogijos bei pedagogikos istorija tyrinėja, patikrina, tvarko ir sistemina ugdomąjį praeities patyrimą ir surištą su šituo patyrimu mokslą. Savaime suprantama, kad šituo savo darbu ji suteikia pedagogikos mokslui vertingų patarnavimų, padėdama naudotis praeities ugdomuoju patyrimu. Galima būtų pasakyti, kad pedagogijos ir pedagogikos istorija vaidina tarpininkaujamąją rolę tarp pedagogikos mokslo ir praeities ugdomojo patyrimo.

2. Pedagogikos teorija ir eksperimentinė pedagogika. — Gavusi savo vardą pagal gamtinių mokslų pavyzdį, eksperimentinė pedagogika ilgainiui tapo pedagogine disciplina, kuri suėmė į save beveik visus tuos objektus, kurie gali būti tiriami empiriniu induktyviniu būdu. Šitaip suprantama eksperimentinė pedagogika patiekia patiriamosios medžiagos bendrajai pedagogikos teorijai ir tuo pačiu, būdama suorganizuotas padagoginis dabarties patyrimas, sudaro patirtinį laipsnį pedagoginių disciplinų sistemoje.

3. Pedagogika ir pedagoginė psichologija. — Pedagoginė psichologija tyrinėja iš vienos pusės ugdytinio ir ugdytojo, kaipo tokių, psichiką, o iš antros pusės jų dviejų sąvaikos, arba ugdymo, psichinius pagrindus. Tuo būdu jinai yra tasai tiesioginis pagrindas, iš kurio tegali išaugti psichologiškai pagrįsta pedagoginė teorija.

4. Pedagogika ir pedologija. — Pedologija, arba, etimologiškai verčiant šitą terminą, vaikotyra, sueina su pedagogine psichologija tuo savo plotu, kuriame tyrinėjama ugdytinio psichika. Bet jos išsiskiria tais savo plotais, kur pedagoginė psichologija tyrinėja ugdytojo psichiką ir ugdymo psichinius pagrindus, ir kur pedologija tyrinėja ugdytinį ne psichologiniu, bet kitais atžvilgiais, pavyzdžiui, biologiniu, sociologiniu, kultūriniu...

Kiek pedologija tyrinėja ugdytinio išsivystymą pedagoginiu atžvilgiu ir yra pedagoginė vaikotyra, šita disciplina priklauso plačiai suprantamai pedagoginei sistemai. Kiek ji tyrinėja vaiko ir jaunuomenės išsivystymą be sąryšio su pedagoginiu fenomenu, jinai yra grindžiamasis pedagogikos mokslas.

5. Pedagogika ir pedagoginė politika. — Pedagoginė politika gali būti suprasta ir meno ir mokslo prasme. Su pedagogikos mokslu tegali būti palyginama vien pedagoginė politika, kaipo mokslas. Šis palyginti naujas mokslas tyrinėja teorinius praktinės ugdymo politikos pagrindus ir turi šias dalis: pirma, bendrąją ugdymo politiką, kaipo kultūrinės politikos dalį, antra, mokyklinę politiką, trečia, mokytojų paruošimo klausimą iš politinės valstybinės pusės, ketvirta, mokyklų teisę ir tvarkymą.

Šitaip suprantama pedagoginė politika, būdama viena iš pedagoginių disciplinų, vaidina šalia pedagogikos teorijos papildomąją rolę, bet pačiai šitai teorijai neturi padedamojo mokslo reikšmės.

6. Pedagogika ir ugdymo filosofija. — Ugdymo filosofija yra bendrųjų ugdymo klausimų tyrinėjimas filosofijos metodu, t. y. iš pagrindinių priežasčių. Nuo jos reikia skirti filosofinę pedagogiką, kuri yra pagrįsta filosofija, kaipo pasaulėžiūros mokslu. Kartais filosofinės pedagogikos vardu vadinama toji pedagogikos dalis, kuri ypatingai priklauso nuo filosofijos. Šiaip ar taip filosofinė pedagogika statoma priešais eksperimentinę pedagogiką, kuri pasilieka empirinių tyrimų plotmėje.

Ugdymo filosofija išplečia pedagogikos perspektyvas iki plačiausių ribų ir yra filosofinis pedagogikos teorijos apvainikavimas.

III. PEDAGOGIKA IR JOS PADEDAMIEJI MOKSLAI

1. Bendrosios pastabos apie pedagogikos padedamųjų mokslų sistematizaciją. Ugdomasis veikimas turi savo materialinį objektą ir siekiamąjį

tikslą. Tie mokslai, kurie padeda nušviesti materialinį ugdymo objektą ir tuo pačiu suteikia pedagogikai atitinkamų davinių, yra grindžiamieji jos mokslai. Ogi tie mokslai, kurie nušviečia žmogaus gyvenimo bei veikimo tikslus ir tuo pačiu padeda pedagogikai nustatyti ugdymo tikslus, yra vedamieji jos mokslai. Bet ir pirmieji ir antrieji yra padedamieji, arba net pagalbiniai, pedagogikos mokslai.

Ugdomojo veikimo materialinis objektas yra pats ugdytinis, kaipo tarpstąs žmogus, jo prigimtis, savybės, išsivystymas. Ugdomojo veikimo tikslas, arba, tikriau pasakius, tikslai, yra galutinėje sąskaitoje paties gyvenimo bei veikimo tikslai. Taigi grindžiamosios reikšmės turi ugdymui klausimas, kas yra ugdytinis, kaipo tarpstąs žmogus; tuo tarpu vedamosios reikšmės turi klausimas, kas yra gyvenimo tikslai, kuriems ugdytinis turi būti ruošiamas. Pirmąjį klausimą nušviečia plačiai suprantama antropologija; antrąjį — plačiai suprantamas pasaulėžiūros mokslas. Tuo būdu prieinama išvada, kad antropologiniai mokslai, kiek jie tiria žmogaus prigimtį, yra pedagogikai grindžiamieji mokslai, tuo tarpu kai pasaulėžiūros mokslai, kiek jie nustato žmogaus gyvenimo bei veikimo prasmę ir tikslus, yra jai vedamieji mokslai.

2. Vedamieji pedagogikos mokslai. — Pedagogika glaudžiausiu būdu yra susijusi su ta pasaulėžiūros dalimi, kuri vadinama gyvenimo filosofija, nes kokios yra pažiūros į gyvenimą, tokia yra ir pedagogikos sistema Bet ir kitos filosofinės disciplinos, ypač normatyvinės, turi didelės vedamosios reikšmės pedagogikos mokslui. Darant trumpą vedamųjų pedagogikos mokslų apžvalgą, dera suminėti visą eilę disciplinų.

a) **Logika**, būdama taisyklingo pažinimo mokslas, turi ypatingos reikšmės didaktikai, kuri turi reikalo su taisyklingo pažinimo - mąstymo mokymu.

b) **Etika**, kaipo dorinio veikimo normų mokslas, turi vedamosios reikšmės tai pedagoginei disciplinai, kuri tyrinėja dorinio auklėjimo dalykus ir vadinasi hodegetika.

c) **Estetika**, kaipo grožio ir dailiosios kūrybos mokslas, turi ypatingos reikšmės estetinio lavinimo mokslui.

d) **Prigimties filosofija**, kaipo ta gamtos filosofijos dalis, kuri specialiai tiria išvidinės žmogaus prigimties dalykus, turi ypatingos reikšmės fizinio auklėjimo mokslui, arba plačiai suprantamai dietetikai.

e) **Kultūros filosofija**, kaipo mokslas apie kultūrinio gyvenimo pagrindus, turi vedamosios reikšmės tai pedagogikos plačiajai sričiai, kurioje tiriami ugdymo dalykai, susiję su kultūros klausimais.

f) **Religijos filosofija**, kaipo mokslas apie religinio gyvenimo pagrindus, turi vedamosios reikšmės religinio auklėjimo mokslui.

g) **Sociologija**, tiek suprantama visuomeninės filosofijos prasme, tiek

imama specialaus mokslo prasme, turi vedamosios reikšmės visuomeniniam auklėjimui.

h) **Teologija**, kaipo mokslas apie religines tiesas, pagrįstas Apreiškimu, atbaigia filosofinę pasaulėžiūrą ir todėl turi taip pat vedamosios reikšmės pedagogikai, ypač tai jos daliai, kuri tiria religinio auklėjimo klausimus.

3. Grindžiamieji pedagogikos mokslai. — Grindžiamuosius pedagogikos mokslus galima skirstyti į tris grupes pagal tai, ar jie tiria žmogaus kūną, ar jo sielą, ar, pagaliau, kūno ir sielos santykiavimą. Tuo būdu gaunami somatologiniai, psichologiniai ir psichofiziniai pedagogikos padedamieji mokslai.

a) **Somatologiniai mokslai**, arba kūnotyros mokslai (*soma* — kūnas, *logos* — mokslas), kurie turi ypatingos grindžiamosios reikšmės fizinio auklėjimo pedagogikai yra šie: anatomija, fiziologija, biologija, higiena, medicina. Tai yra tik reikšmingesni somatologiniai mokslai, kuriais tenka pedagogikai remtis.

b) **Psichologiniai mokslai**, arba sielotyros mokslai (*psyche* — siela, *logos* — mokslas), kurie turi ypatingos grindžiamosios reikšmės psichinių pajėgų lavinimo pedagogikai, yra šie: bendroji psichologija, eksperimentinė, arba empirinė, psichologija, diferencialinė psichologija ir generalinė psichologija. Tai tik svarbesnės psichologinės disciplinos, turinčios gindžiamosios reikšmės pedagogikai.

c) **Psichofiziniai mokslai** (*psyche* — siela, *fysis* — materialinė prigimtis) turi pedagogikai grindžiamosios reikšmės, kaipo mokslai apie psichinio ir fizinio prado santykiavimą žmogaus gyvenime Čion visų pirma priklauso fiziologinė psichologija su psichofizika ir psichopatologija.

IV. KITI PEDAGOGIKOS MOKSLO KLAUSIMAI

1. Pedagogika ir pasaulėžiūra. — Tam tikras, būtent, materialinis, bet ne formalinis, pedagogikos priklausomumas nuo savo padedamųjų mokslų reiškia sykiu ir jo priklausomumą nuo pasaulėžiūros apskritai. Jei iš vienos pusės yra neabejotina, kad pedagogika metodiškai yra nepriklausoma ir yra palenkta tik savo išvidiniam dėsningumui, tai iš kitos pusės lygiai neabejotinas gyvenimo faktas yra tai, kad ugdymas yra pasaulėžiūros sąlygojamas ir savo turiniu, ir savo tikslais, ir savo linkme, ir savo plotu. Tuo tarpu pedagogikos objekto, t. y. ugdymo, priklausomumas nuo pasaulėžiūros padaro taip pat ir pačią pedagogiką materialiai priklausomą nuo tos pačios pasaulėžiūros.

Pedagogikos priklausomumas nuo pasaulėžiūros yra ne tik visuotinis faktas, bet ir neišvengiamas būtinumas, nes, nenusilenkdama šitam būtinu-

mui, pedagogika negali ištęsėti savo uždavinio. Tyrinėti ugdymą nepriklausomai nuo pasaulėžiūros pedagogikai reikštų nerealiai traktuoti savo objektą, nes gyvenime šis objektas visados yra šiaip ar taip susijęs su pasaulėžiūra. Nelygstamai neutrali pasaulėžiūros atžvilgiu pedagogika gali būti skelbiama tik iš nesusipratimo.

2. Pedagogikos svarbesnės srovės. — Pedagogikos priklausomumas nuo pasaulėžiūros padaro tai, kad pedagogikoje tiek yra srovių, kiek yra pasaulėžiūrų, turinčių įtakos pedagogikai.

Pedagoginis naturalizmas laiko gamtą svarbiausia ugdytoja. Jis reikalauja užleisti kuo daugiausia laisvės gamtos bei prigimties veikmei ir dažnai palinksta į biologizmą ir utilitarizmą.

Pedagoginis individualizmas, pasiremdamasis individo primato principu, stato ugdymui reikalavimą visų pirma atsižvelgti į individo reikalus, į jo galių išvystymą, į jo gerovę ir interesus.

Pedagoginis socializmas, arba *sociologizmas,* kaipo priešinga individualizmui srovė, išeina iš visuomenės primato principo ir laiko visuomenę tikra žmogaus ugdytoja. Ugdymas, jo supratimu, turi būti visų pirma pritaikytas prie visuomenės interesų ir išlaikytas nuoseklia sociologine linkme.

Pedagoginis nacionalizmas ir *pedagoginis politizmas* skelbia atitinkamai tautybės ir valstybės primatą ugdymo dalykuose.

Pedagoginis intelektualizmas ir *pedagoginis voliuntarizmas* skelbia atitinkamai proto ir valios primatą ugdymo dalykuose.

Monistinė pedagogika nepripažįsta jokios praktinės reikšmės klausimui apie žmogaus santykiavimą su Dievu.

Deistinė pedagogika, remdamasi nelygstamai transcendentinio Dievo koncepcija, laiko žmogaus santykiavimą su Dievu neaktualiu ugdymui klausimu.

Teistinė pedagogika, remdamasi apvaizdingo Dievo koncepcija, ne tik pripažįsta žmogaus santykiavimą su Dievu realiu faktu, bet dargi laiko reikalinga ruošti žmogų šitam santykiavimui ugdymo priemonėmis.

Tai tik keletas pavyzdžių pedagogikos priklausomumui nuo pasaulėžiūros pavaizduoti.

3. Trunkanti per amžius pedagogika, arba paedagogia perennis. Trunkanti per amžius pedagogika tegalėtų būti vien ta, kuri yra visuotinai priimtina. Tai daugiau teorinis, negu praktinis klausimas, nes sunku tikėtis, kad kada nors viena kuri pedagoginė sistema būtų visuotinai priimtina. Teoriškai sprendžiant dalyką, tenka pasakyti, kad visuotinai priimtina pedagogika būtų ta, kuri visais atžvilgiais būtų universalinė.

Universalinė pedagogika negali būti vieno kurio žmogaus ar vieno kurio laiko padaras, nes pedagogikos universalumas reikalauja nenutrūkstamų mokslinių tradicijų. Antra vertus, pedagogikos universalumas reika-

lauja, kad į jos pagrindą būtų padėta universalinė pasaulėžiūra, laisva nuo bet kurio vienašališkumo. Formaliai tokia pasaulėžiūra yra ne kas kita, kaip integralinis sintetizmas. Be to, universalinė pedagogika turėtų pasižymėti organiškumu, tolimu nuo mechaniško eklektizmo. Pagaliau universalinė pedagogika turi savyje turėti pakankamai pajėgumo atsakyti į visas aktualias pedagogines laiko problemas.

4. Pedagogikos suskirstymas. — Pedagogiką tikslingiausia yra skirstyti pagal ugdymo suskirstymą. Ogi skirstydami ugdymą pagal gyvenimo sritis, gauname visų pirma fizinį auklėjimą, atitinkantį fizinę prigimtį, kultūrinį ugdymą, atitinkantį kultūros sritį, ir religinį auklėjimą, atitinkantį religijos sritį. Skirstant kultūrinį ugdymą pagal teorinį-protinį, praktinį-dorinį ir estetinį-meninį žmogaus veikimo ruožą, gaunamas protinis lavinimas, dorinis auklėjimas ir estetinis lavinimas.

Atitinkamai gaunamos ir pedagogikos dalys: pirma, fizinio auklėjimo mokslas, arba plačiai suprantama dietetika, antra, intelektualinio lavinimo mokslas, arba didaktika, trečia, dorinio auklėjimo mokslas, arba hodegetika, ketvirta, estetinio lavinimo mokslas, ir penkta, religinio auklėjimo mokslas, arba plačiai suprantama katechetika. Šioms visoms dalims iš priešakio dar pridedama įvedamoji pedagogikos dalis.

5. Bendro turinio pedagoginė literatūra. — Bendro turinio pedagoginėje literatūroje reikia skirti trejopos rūšies veikalus: enciklopedinius, įvedamuosius ir sisteminius. Žemiau pilniau nurodomi pirmosios ir antrosios rūšies veikalai, o iš trečios rūšies teduodama vien reikšmingesnių veikalų atranka, labiausiai tinkanti įvedamajam reikalui.

a) **Enciklopediniai veikalai:**

1) Wilhelm Rein: Enzyklopädisches Handbuch der Pädagogik. 10 tomų Langensalza ²1902—1909.
2) Ernst Roloff: Lexikon der Pädagogik. 5 tomai, Freiburg 1913—1917.
3) Hermann Schwartz: Pädagogisches Lexikon. 4 tomai. 1928—1931.
4) *Joseph Spieler: Lexikon der Pädagogik der Gegenwart.* 2 tomai. Freiburg. 1930—1932.
5) Prancūzų kalba yra išėję du leksikonai: a) Dictionnaire de pédagogie ir b) Nouveau dictionnaire de pédagogie.

b) **Įvedamieji veikalai:**

1) E. Dürr: Einführung in die Pädagogik. Quelle u. Meyer, Leipzig.
2) Wilhelm Hehlmann: Geschichte der Erziehungswissenschaft im Aufriss. Berlin 1933.
3) *Willibald Kammel: Einführung in die pädagogische Wertlehre.* Paderborn 1927.

4) W Peters: Einführung in die Pädagogik auf psychologischer Grundlage. Quelle u. Meyer, Leipzig.
5) Erich Stern: Einleitung in die Pädagogik. 1922.
6) *Julius Wagner: Einführung in die Pädagogik als Wissenschaft.* Quelle u. Meyer, Leipzig.

c) **Sisteminiai veikalai:**
1) *J. Mičiulis: Pedagogika ir didaktika.* „Vyties" b–vė, Kaunas ^{2}1933.
2) Paul Barth: Die Elemente der Erziehungs- und Unterrichtslehre. Leipzig $^{9-10}$1923.
3) *Joseph Göttler: System der Pädagogik im Umriss.* München ^{6}1932.
4) Georg Grunwald: Philosophische Pädagogik. Paderborn 1917.
5) Georg Kerschensteiner: Theorie der Bildung. Leipzig u. Berlin ^{3}1931.
6) Friedrich Paulsen: Pädagogik, Stuttgart $^{6-7}$1921.
7) Wilhelm Rein: Pädagogik in systematischer Darstellung. 3 tomai. Langensalza 1927, 1911, 1912.
8) Wendelin Toischer: Theoretische Pädagogik und allgemeine Didaktik. München ^{2}1912.
9) Julius Wagner: Pädagogische Wertlehre. Kempten Leipzig 1929.
10) Julius Wagner: Grundlegung der Bildungsarbeit. Quelle u. Meyer, Leipzig.
11) L. Riboulet: Pédagogie générale. Lyon Paris 1930.
12) G. Siméons: Cours de pédagogie. Tamines 1922.
13) Joseph Willbois: La nouvelle éducation française. Paris 1922.
14) S. I. Gessen: Osnovy pedagogiki. Berlin 1923.

Kursyvu surinkti pavadinimai veikalų, kurie sudaro kiekvienoje veikalų rūšyje kukliausią minimumą.

Pirmas skyrius:

PEDAGOGIKOS PAGRINDINĖS SĄVOKOS

I. UGDYMO ESMĖ

1. Bendras ugdymo supratimas. — Ugdymo fenomenas priklauso prie tos žmogiškojo veikimo srities, kurioje įvyksta gyvenimo atnaujinimas nenutrūkstamoje kartų eilėje. Ugdyti reiškia daryti, kad kas augtų, ūgėtų, eitų aukštyn. Tobulinimo linkmė, vedanti aukštyn, ugdymui yra esminė ir išeina aikštėn ne vien tik mūsų termine. Romėnų *educatio* ir vokiečių *Erziehung* turi savyje linkmės į viršų, nes ir *educatio* ir *Erziehung* yra vedimas arba kėlimas iš žemesnės padėties į aukštesnę.

Ugdomasis veikimas turi savo turinį, kuris pasireiškia vykdymo būdais. Susekti pagrindinius ugdomojo veikimo būdus, arba net funkcionalinius jo aspektus, yra ne kas kita, kaip nustatyti ugdymo esminį turinį.

2. Funkcionaliniai ugdymo aspektai. — Eggersdorferis, eidamas Willmanno linkme, skiria tris pagrindines ugdymo funkcijas, arba aspektus: *Pflege*, arba *Fürsorge*, *Bildung*, arba *Formung*, ir *Zucht*, arba *Führung*. Išsprendžiant svyravimą tarp pagrindinės funkcijos ir aspekto sintetiniu būdu, galima būtų mūsiškai pasakyti, kad trys funkcionaliniai ugdymo aspektai yra auginimas - globojimas, lavinimas ir auklėjimas.

a) **Auginimas-globojimas** yra tasai funkcionalinis ugdymo aspektas, kuriuo ugdymas pasireiškia, kaipo sudarymas palankiausių sąlygų ir paraginimų ugdytinio prigimčiai ir jo galioms augti, skleistis, klestėti. Auginimas - globojimas pirmoje eilėje liečia fizinę ugdytinio prigimtį, t. y., jo kūną; bet nėra kliūčių jį taikyti ir aukštesnėms žmogaus galioms.

b) **Lavinimas** yra tasai funkcionalinis ugdymo aspektas, kuriuo ugdymas pasireiškia, kaipo ugdytinio formavimas su pagalba ir pagal objektyvinę gėrybę. Tenka gailėtis, kad mūsų terminas „lavinimas" nesugestionuoja formavimo momento, kaip kad daro vokiečių *Bildung* ar prancūzų *formation*. Todėl šalia lavinimo dažnai teks vartoti ir formavimą, nors būtų pageidaujama, kad galėtume pedagogikos reikalui vartoti žiesti ar žaidyti. Tuomet, pavyzdžiui, žaidymas reikštų *das Bilden*, o žaidytojas, arba žmogžiedys, reikštų tą pat, ką ir vokiečių *Bildner*.

c) **Auklėjimas** yra tasai funkcionalinis ugdymo aspektas, kuriuo ugdymas pasireiškia, kaipo veikimas, kuriuo stengiamasi sudaryti ugdytinyje vertingą asmenybę. Jei auginimas - globojimas išvysto ugdytinį tokį, koks jis yra iš prigimties, jei lavinimas ugdytinį formuoja pagal objektyvinę gėrybę, tai auklėjimas stengiasi ugdytinį padaryti tokį, koks jis turi būti.

3. Sudedamieji ugdomojo veiksmo pradai. — Ugdymas, arba ugdomasis veikimas, kiekvienu atskiru atveju konkrečiai pasireiškia pedagoginiu aktu, kurį lietuviškai visai pravartu pavadinti ugdomuoju veiksmu. Ugdomąjį veiksmą tiksliai galima aptarti tik padarius visų jo pradų analizę.

a) **Tikslas** yra tasai ugdomojo veiksmo pradas, kuris suteikia jam siekiamosios linkmės ir pedagoginės intencijos. Jis iš pradžios glūdi ugdytojo sąmonėje, bet ugdomojo veiksmo eigoje sąmoningai ar nesąmoningai persiduoda ir ugdytiniui. Stipriausias tikslo laipsnis ugdomajame veiksme yra ugdomasis idealas, kuris gali entuziazmuoti ne tik ugdytoją, bet ir ugdytinį.

b) **Ugdytinis** yra ugdomojo veiksmo pagrindas, kaipo jo veikiamasis objektas. Šis objektas yra tačiau savotiškas, nes ugdytinis sugeba būti

ne tik pasyvus ir receptyvus, t. y. imlus, bet ir aktyvus ir produktyvus, t. y. veiklus ir išdavus.

c) **Ugdytojas** yra ugdomajame veiksme veikiąs subjektas, kaipo ugdomosios iniciatyvos pradininkas ir ugdomųjų uždavinių vykdytojas.

d) **Ugdomoji gėrybė** yra ugdomajame veiksme tasai objektyviai vertingas dalykas, pagal kurį vyksta dvasinis ugdytinio formavimasis.

Nesunku pastebėti, kad pagal aristotelinę priežasčių koncepciją, ugdomajam veiksme tikslas eina siekiamosios priežasties pareigą, ugdytinis — materialinės priežasties, ugdytojas — vykdančiosios priežasties, ugdomoji gėrybė — formalinės priežasties. Tiesa, kaip bus progos vėliau įsitikinti, ši schema kiek suprastina sudėtingą ugdomojo veiksmo pobūdį. Bet joje vis dėlto svarbiausias dalykas yra suimtas iš esmės.

Iš ugdomojo veiksmo pradų analizės galima gauti šitokią jo aptartį: ugdomasis veiksmas yra konkretinė ugdytojo ir ugdytinio sąvaika, intencionaliai nukreipta į ugdomąjį tikslą ir atremtą į objektyvinę ugdomąją gėrybę.

4. Sintetinė ugdymo aptartis. — Ugdymas yra globojamasis, lavinamasis ir auklėjamasis veikimas, kuriuo suaugusi karta stengiasi paruošti gyvenimo tikslams priaugančiąją kartą su prigimtinių, kultūrinių ir religinių visuomenės gėrybių pagalba.

II. UGDYMO SAVYBĖS

1. Pagrindinės ugdymo funkcijos. —Tikros ir sykiu pagrindinės ugdymo funkcijos yra perteikimas, išvystymas ir įjungimas. Tai yra savotiškos ugdomojo veikimo rūšys, susidarančios pagal vykdymo ypatybes.

a) **Perteikimas** *(tradition, Ueberlieferung)* yra ugdomoji funkcija, kuria ugdytojas sėkmingiausiu būdu teikia ugdytinio asimiliacijai iš visuomenės lobyno prigimtinių, kultūrinių ir religinių gėrybių. Perteikimo pradai yra: visuomenė, gėrybių nešėja; ugdytojas, jų perteikėjas; ugdytinis, jų gavėjas, ir perteikimo būdas.

b) **Išvystymas** *(développement, Entwicklung)* yra ugdomoji funkcija, kuria ugdytojas pažadina, išskleidžia ir veda į pilnutinį klestėjimą potencialines ugdytinio pajėgas pagal išvidinius jo išsivystymo dėsnius.

Išvystymo pradai yra: potencialinės pajėgos, arba terminus a quo; pilnutinis jų klestėjimas, terminus ad quem; ir išvystymo eiga pagal išvidinius ugdytinio prigimties išsivystymo dėsnius.

c) **Įjungimas** *(incorporation, Eingliederung)* yra ugdomoji funkcija, kuria ugdytojas įstato ugdytinį į tokį ar kitokį santykiavimą su visuomene ir įveda jį į jos kūrybinį darbą.

Įjungimo pradai yra: ugdytojas, kaipo tarpininkas; ugdytinis, kaipo aktyvus santykio dalyvis, subjectum relationis; bendruomenė, pasyvus santykio dalyvis, teminus relationis, ir ugdytojo pastangos santykiavimą patobulinti ugdytinio kūrybiniu nuteikimu.

2. Bendriausios funkcionalinės ugdymo priemonės. — Ugdymo priemonė yra kiekvienas dalykas, su kurio pagalba galima siekti ugdomojo tikslo. Plačiausia prasme ir funkcionaliniai aspektai ir pagrindinės funkcijos yra jau ugdymo priemonės. Bet tikra prasme vykdomoji ugdymo priemonė yra konkretesnis veiksmas, kuriuo siekiamas ugdomasis tikslas. Šitų priemonių, kurios principialiai skiriasi nuo materialinių ugdymo priemonių, yra trys rūšys, kurios gali būti suvestos prie trijų bendrų sąvokų: pratinimo, pamokymo, įteigimo.

a) **Pratinimas** *(Uebung, Schulung, Gewöhnung),* kaipo bendra vykdomoji ugdymo priemonė, apima visas tas smulkesnes vykdomąsias priemones, su kurių pagalba siekiamas ugdytinio galėjimas, sugebėjimas, įgudimas, įpratimas.

Prie pratinimo, pavyzdžiui, priklauso tvarkymas, veikdymas žaidimais, sportu, darbu, prižiūrėjimas ir t.t.

b) **Pamokymas** *(Belehrung),* kaipo bendra vykdomoji ugdymo priemonė, apima visas tas smulkesnes vykdomąsias priemones, su kurių pagalba siekiamas žinojimas, nusimanymas, susipratimas.

Prie pamokymo, pavyzdžiui, priklauso paaiškinimas, įrodinėjimas, įtikrinėjimas ir kitos panašios didaktinio pobūdžio priemonės.

c) **Įteigimas, arba įkvėpimas** *(inspiration, Ermutigung),* kaipo bendra vykdomoji ugdymo priemonė apima visas tas smulkesnes vykdomąsias priemones, su kurių pagalba siekiamas palinkimas, paslankumas, norėjimas.

Prie įteigimo, pavyzdžiui, priklauso įsakymas ir draudimas, paskatinimas ir atgrąsymas, apdovanojimas ir baudimas, pagyrimas ir papeikimas, patarimas ir pageidavimas ir t. t.

Pratinimas, pamokymas ir įteigimas taip pat organiškai yra tarp savęs susiję, kaip ir tos išdavos, kurios yra siekiamos šiomis priemonėmis. Sugebėjimas, nusimanymas ir palinkimas, arba, plačiau tariant, galėjimas, žinojimas ir norėjimas *(Können, Wissen, Wollen)* yra organiškai tarp savęs sujungti harmoningoje žmogaus asmenybėje.

3. Ugdymo suskirstymas. — Ugdymas gali būti skirstomas pagal gyvenimo sritis, pagal žmogaus veikimo ruožus ir pagal tam tikrų interesų atžvilgius.

a) **Ugdymo sritys** susidaro pagal gyvenimo sritis, kurių yra trejetas: prigimtis, kultūra ir religija. Atitinkamai gaunamos trys ugdymo sritys: **prigimtinė,** kuri ruošia ugdytinį prigimties reikalams; **kultūrinė,** kuri ruošia jį kultūros reikalams, ir **religinė,** kuri ruošia jį religijos reikalams.

b) **Ugdymo ruožai** susidaro pagal žmogaus veiklumo ruožus, kurių yra trejetas: *theorein, poiein, prattein* (Aristotelis); nosse, posse, velle (Šv. Augustinas); Wissen, Können, Wollen (Willmannas), mūsiškai tariant, žinojimas, galėjimas, norėjimas, kurie apytikriai pažymi tris žmogaus veikimo ruožus, kuriais vyksta pažinimas, kūryba ir praktinė etinė akcija.

Pagal šiuos žmogaus veikimo ruožus gaunami trys ugdymo ruožai: **intelektualinis-protinis,** kuriuo ugdytinis ruošiamas pažinimo reikalams, **moralinis-dorinis,** kuriuo ugdytinis ruošiamas dorinės akcijos reikalams, ir **estetinis-meninis,** kuriuo ugdytinis ruošiamas estetinės kultūros reikalams.

Jei gyvenimo sritys eina vertikaline linkme, tai žmogaus veikimo ruožai eina horizontaline linkme. Todėl susikirsdamos statmeniškai, gyvenimo sritys ir veikimo ruožai duoda iš viso devynetą dalių–atkarpų. Atitinkamai ir ugdyme gaunama devynetas dalių–atkarpų pagal tai, kad prigimtinėje, kultūrinėje ir religinėje ugdymo srityje yra savo teorinis, praktinis ir estetinis ruožas. Tiesa, visos šitos ugdymo dalys toli gražu nėra vienodo reikšmingumo.

c) **Ugdymo atžvilgiai** susidaro pagal įvairius interesus, kurių gali turėti atskiras individas, visuomenė, tauta ir visa žmonija, nekalbant jau apie mažiau reikšmingus interesų turėtojus. Tokiu būdu gaunamas **individualinis ugdymas,** kuris stengiasi patenkinti individo reikalus; **visuomeninis** ugdymas, kuris paiso visuomenės reikalų; **tautinis** ugdymas, kuris stengiasi patenkinti tautos reikalus, ir **tarptautinis** ugdymas, kuris stengiasi išugdyti naujas kartas, atsakančias visos žmonijos reikalams.

Antras skyrius

UGDYMO TIKSLAI IR IDEALAI

(Siekiamoji priežastis)

I. PEDAGOGINIS VERTĖMOKSLIS, KAIPO PEDAGOGINĖS TELEOLOGIJOS PAGRINDAS

1. Pagrindinės pedagoginio vertėmokslio ir pedagoginės teleologijos sąvokos. — Toji pedagogikos dalis, kuri tyrinėja ugdomųjų tikslų problemą, vadinama pedagoginės teleologijos vardu (*telos* — galas, tikslas, *logos* — mokslas). O kadangi patraukiamoji tikslo galia glūdi jo vertingume, tai pedagoginė teleologija remiasi pedagoginiu vertėmoksliu, t. y. pedagoginių vertybių mokslu.

a) **Gėrybė, vertė, vertybė. — Gėrybė** yra tai, kas kam bet kuria prasme gali būti pageidaujama, kaipo siekinys. Tasai pagrindas, kurio dė–

liai gėrybė yra mums pageidaujama, yra ne kas kita, kaip jos vertė. Kitaip tariant, **vertė** yra tai, ko dėliai gėrybė yra mums pageidaujama, kaipo siekinys.

Gyvenimo gėrybės, prigimtinės, kultūrinės ir religinės, gali būti gėrybės ir ugdymui, kiek jos gali būti pageidaujamos ugdomajame naujųjų kartų vyksme. Tasai pagrindas, kurio dėliai visos šitos gėrybės yra pageidaujamos, kaipo tam tikri siekiniai, yra ugdomoji jų vertė. Objektyvine prasme **ugdomoji vertybė** yra ne kas kita, kaip ugdomoji gėrybė, kiek ši turi ugdomosios vertės ugdomajame vyksme. Subjektyvine prasme ugdomoji vertybė yra vertingas ugdytinio nusiteikimas, siekiamas ugdymu, kaipo tiesioginis tikslas.

Taigi ugdomosios vertybės yra ir ugdomosios gėrybės, kiek jos turi ugdomosios vertės, ir tie vertingi nusiteikimai, kuriuos ugdymu stengiamasi sudaryti ugdytiniuose. Čia ugdomoji vertybė beveik išimtinai vartojama antrąja prasme.

b) **Motyvas, tikslas, siekinys, idealas.** — **Motyvas**, arba akstinas, yra kiekvienas psichologinis, emocionalinio ar intelektualinio pobūdžio, veiksnys, turįs judinamosios galios mūsų valios apsisprendimui ar veikimui.

Tikslas, arba siekiamoji priežastis, yra tai, ko dėliai bet kas daroma ar įvyksta. Tikslas vadinamas siekiamąja priežastimi, todėl, kad jis turi realios veikiamosios reikšmės išdavai realizuoti. Tikslas, kaipo tam tikra siekiamoji gėrybė, turi visada judinamosios galios mūsų valiai. Kitaip tariant, tikslas yra viena motyvų rūšis.

Ugdymo atžvilgiu reikia žinoti, kad tikslai esti įvairių rūšių, lotyniškai tariant: *finis qui, finis quo ir finis cui. Finis qui,* arba materialinis tikslas, yra objektyvinė gėrybė, kuri yra siekiama veiksmu. *Finis quo,* arba formalinis tikslas, yra pasiturėjimas tąja gėrybe. *Finis cui,* arba paskirties tikslas, yra asmuo, kurio naudai gėrybė yra siekiama. Ugdyme *finis qui* yra ugdomoji gėrybė, *finis quo* — ugdomoji vertybė, ugdytinio vertingo nusiteikimo prasme, *finis cui* — pats ugdytinis.

Vokiečiai, darydami kartais skirtumo tarp materialinio ir formalinio tikslo, vartoja du terminu — *Ziel* ir *Zweck.* Pavyzdžiui, Göttleris terminu *Ziel* pareiškia materialinį tikslą, *finis qui,* ir terminu *Zweck* — formalinį tikslą, *finis quo.* Materialinio tikslo prasme mes galėtume vartoti žodį „siekinys“. **Siekinys** yra materialinis tikslas, kaipo toji gėrybė, kuri yra siekiama dėl jos vertės.

Idealas yra pirmavaizdis, pagal kurį vyksta dailioji ar bet kuri kita produktyvinė kūryba. Jis yra vadinamas egzempliarine priežastimi, kuri vaidina sudėtingą rolę veikime. Sakoma, kad jinai išsyk eina vykdomąją, siekiamąją ir formuluojamąją funkciją.

Ugdomasis idealas yra visų pirma tasai konkrečiai įsivaizduojamas ugdytinio tipas, kurį ugdytojas yra pasiryžęs realizuoti ugdomuoju veikimu. Paprastai šis idealas mažiau ar daugiau persiteikia ir ugdytiniui ir ima jį šiaip ar taip veikti. Idealas yra stipriai pergyvenama gėrybė, turinti labai sugestyvaus tikslo reikšmę. Todėl idealas vaidina ugdyme, kaip ir kitose žmogaus veikimo rūšyse labai didelę rolę.

2. Ugdomosios gėrybės ir ugdomosios vertybės, kaipo netiesioginiai ir tiesioginiai tikslai. — Tiesioginiai ugdymo tikslai yra ugdomosios vertybės subjektyvine prasme, arba ugdytinio nusiteikimai, kurių pagalba tik paskui galima sėkmingai siekti gyvenimo tikslų. Todėl gyvenimo tikslai, arba, kitaip tariant, gyvenimo gėrybės, yra **netiesioginiai ugdymo tikslai,** kurie yra siekiami su tiesioginių tikslų pagalba, arba per tiesioginius tikslus.

Šitaip suprantamos ugdomosios gėrybės yra kuriamasis tikslas. Šalia jų yra jau žmonijos laimėtų gėrybių, kurios yra siekiamos ugdymu, kaipo esamasis tikslas. Šita ugdomoji gėrybė yra siekiama pasisavinimu. Ogi tarp pasisavinamosios gėrybės ir kurtinosios gėrybės stovi ugdomoji vertybė, kaipo atitinkamas nusiteikimas, kuris tam tikra prasme yra išdava esamosios gėrybės ir pagrindas kursimai gėrybei

Organiškasis kalbamojo cikliaus išsivystymas pereinąs imlumo, veiklumo ir kūrybiškumo momentus, sudaro vertingiausią ugdomojo vyksmo esmę, kuri padaro, kad šis vyksmas yra pagrindas išsyk ir idealinėms gėrybėms apsaugot ir joms tobulint bei daugint nauja kūryba

Pavaizdavimui nusakytojo cikliaus galėtų patarnauti mokslo pažintys. Jau žmonijos laimėtos, jos yra objektyvinės ugdomosios gėrybės, kurios eina esamuoju intelektualinio lavinimo tikslu. Su jų pagalba pasiekiamas ugdytinio intelektualinis išsilavinimas, kuris tampa pagrindu tolimesnei mokslinei kūrybai. Naujai siekiamos mokslo pažintys yra gėrybės tolimesnio, arba netiesioginio kuriamojo tikslo prasme. Iš pradžios esamosios gėrybės siekiamos pasisavinimu; tai imlumo momentas. Ryšium su tuo susidaro tasai ugdytinio nusiteikimas, kuris vadinamas intelektualiniu išsilavinimu ir kuris sudaro ugdomąją vertybę subjektyvine prasme. Šis momentas iš esmės yra aktyvaus pobūdžio ir eina pagrindu trečiajam kūrybiniam momentui, kuriame ugdomasis vyksmas atbaigiamas kuriamojo tikslo realizavimu.

3. Svarbiausios ugdomosios gėrybės ir ugdomosios vertybės. — Kiekviena ugdymo dalis turi savo ugdomųjų gėrybių ir ugdomųjų vertybių. Ugdomoji gėrybė priklauso statinei, arba objektyvinei, gyvenimo lygiai, ugdomoji vertybė — dinaminei, arba subjektyvinei, lyčiai. Pirmoji gali būti perteikimo objektu ir yra siekiamasis daiktas, siekinys, arba *finis qui*. Antroji gali būti išvystymo objektu, ir yra siekiamasis stovis, arba nusiteikimas, kitaip tariant, *finis quo*.

Ugdomosios gėrybės ir ugdomosios vertybės savo visumoje sudaro tam tikrą sistemą pagal ugdymo sritis, ruožus ir atžvilgius.

a) **Prigimtinės ugdymo gėrybės ir vertybės.** — Prigimtinė sritis, eidama pagrindu kultūros sričiai, turi savyje atitinkamas atramas intelektualiniam, moraliniam ir estetiniam veikimui.

Trys šios srities ruožų ugdomosios gėrybės turi turėti objektyvinės reikšmės, galėti būti perteikimo objektais bent tam tikrame laipsnyje ir eiti netiesioginiais ugdymo tikslais. Tokios gėrybės yra *kūno sveikata, fizinė galybė* ir *kūno grožis.*

Atitinkančios jas ugdomosios vertybės, turinčios subjektyvinės reikšmės, galinčios būti išvystymo objektais ir einančios tiesioginiais ugdymo tikslais, yra *tikslus juslių bei jauslių funkcionavimas, kūno paslankumas paklusti valios reikalavimams ir nusiteikimas savaimingai kūrybai.*

b) **Protinė ugdymo gėrybė ir vertybė.** — Pagrindinė protinė ugdymo gėrybė yra *tiesa, suorganizuota mokslo pavidalu.* Ji turi objektyvinės reikšmės, gali būti perteikimo objektu ir eina protiniam lavinimui netiesioginiu tikslu.

Atitinkanti ją ugdomoji vertybė yra *protinis išsilavinimas,* kuris turi subjektyvinės reikšmės, gali būti išvystymo objektu ir eina tiesioginiu protinio lavinimo tikslu, kaipo protinimu siekiamas nusiteikimas.

c) **Dorinė ugdymo gėrybė ir vertybė.** — Panašiai doriniame auklėjime bendra ugdomoji gėrybė yra *dorinis gėris, suorganizuotas dorovės pavidalu,* tuo tarpu kad ugdomoji vertybė yra *dorinis išsiauklėjimas.*

d) **Estetinė gėrybė ir vertybė.** — Bendra ugdomoji gėrybė estetiniame lavinime yra *grožis, suorganizuotas meno pavidalu,* tuo tarpu kai ugdomoji vertybė yra *estetinis išsilavinimas.*

e) **Religinės ugdymo gėrybės ir vertybės.** — Jei kultūros sritis turi prigimtyje savo atramą, tai religijoje ji randa atbaigą, visiems savo ruožams, teoriniam, praktiniam ir estetiniam. Trys plačiausios religinės ugdymo gėrybės yra *teologinė pasaulėžiūra, religinė bendruomenė ir religinis kultas.* Atitinkamos trys religinės ugdymo vertybės galėtų būti pavadintos *religiniu susipratimu, religiniu solidarumu ir religiniu kūrybiškumu.*

f) **Mišrosios ugdymo gėrybės ir vertybės.** — Kiekviena iš nusakytųjų ugdymo gėrybių ir vertybių atitinka vieną kurį ugdymo ruožą vienos kurios srities. Bet yra taip pat ugdymo gėrybių ir vertybių, kurios išsyk liečia kelis ugdymo ruožus ir sritis.

Tokios, pavyzdžiui, yra *utilitarinės, arba naudingumo, gėrybės ir vertybės.* Naudingas funkcijas gali eiti įvairios gėrybės, ne tik materialinės, bet ir idealinės. Mišrosios yra taip pat *hedoniškosios, arba malonumo, ir eudemoniškosios, arba laimingumo, gėrybės,* nes įvairių įvairiausios gėrybės gali teikti malonumo ir laimingumo. Utilitarinę gėrybę atitinka, kaipo

ugdomoji vertybė, *sugebėjimas tinkamai panaudoti gėrybę tikslui.* Atitinkąs malonumą ir laimingumą nusiteikimas yra *sugebėjimas visur rasti pagrindą maloniam ir džiaugsmingam nusiteikimui.*

g) **Ugdymo atžvilgių gėrybės ir vertybės.** — Dar keli žodžiai apie ugdymo atžvilgius iš ugdomųjų gėrybių ir vertybių pusės. Iš ugdymo atžvilgių vienas tik individualinis ugdymas neturi savų, specialių ugdomųjų gėrybių ir vertybių. Individualinis ugdymas siekia visų sričių ir ruožų gėrybių ir vertybių su intencija jomis geriausiai aprūpinti individo reikalus.

Visuomeniniame ugdyme *visuomeninio gyvenimo lytys ir tvarka* gali eiti (imama tik pavyzdžiai) ugdomosiomis gėrybėmis. Bendriausiomis ugdomosiomis vertybėmis čia galima laikyti *teisinę sąmonę ir solidarumą.*

Tautiniame ugdyme *tautinės lytys, tautinė gerovė ir tautinis pašaukimas* gali eiti ugdomosiomis gėrybėmis, tuo tarpu kad atitinkančios jas ugdomosios vertybės bus *tautiškumas, patriotizmas ir nusiteikimas tautiniam pašaukimui vykdyti.*

Tarptautiniame ugdyme ugdomosiomis gėrybėmis galima laikyti *tarptautinės kultūrinės organizacijos ir pasaulinė žmonijos vienybė.* Atitinkančios jas vertybės yra *tarptautinis susipratimas ir tarptautinis nusistatymas.*

4. **Ugdymo idealai.** — Tarp ugdymo idealų galima skirti bendrąjį ir specialiuosius.

a) **Bendrasis idealas.** — Bendrasis ugdymo idealas yra vyriausias jo siekiamas tikslas, kuriame ryškiai yra įsivaizduojamos svarbiausios ugdomosios vertybės. Kiekviena istorinė gadynė pagal savo nusiteikimus ir vertinimus skiria vyriausiąjį vaidmenį atitinkamai vertybių rūšiai. Todėl įvairiais laikais bendrasis ugdymo idealas yra įvairus. Jis yra taip pat įvairus pagal įvairias pasaulėžiūras.

Keli ugdomieji idealai vis dėlto yra įgiję ugdymo istorijoje ypatingo garsumo. Jei ugdyme vyraująs vaidmuo užleidžiamas ūkiškai techninėms vertybėms ir jei interesų centras pasilieka materialinės prigimties plotmėje, turime *realistinį idealą.* Jei vyraująs vaidmuo atitenka žmogiškoms idealinėms vertybėms ir interesų centras pasilieka kultūros srityje, turime *humanistinį idealą.* Jei, pagaliau, ugdyme vyraująs vaidmuo skiriamas dorinėms religinėms vertybėms ir interesų centras glūdi religijos srityje, turime *pietistinį idealą.*

Šalia šitų idealų, pasireiškusių pedagogikos istorijoje su tam tikru vienašališkumu, galima statyti pilnutinį ugdymo idealą, kuris suderintų prigimties, kultūros ir religijos sritis prideramojoje harmonijoje.

b) **Specialieji idealai.** — Specialieji ugdymo idealai gali eiti dalinio ar profesinio ugdymo linkmėmis. Galima turėti išlavinto, išauklėto arba šiaipjau inteligentiško žmogaus idealą. Gali būti prigimties žmogaus, kul-

tūros žmogaus ar religijos žmogaus idealas. Tai *daliniai ugdymo idealai.* Šalia jų gali būti menininko, gydytojo, advokato, pirklio ir kitų profesionalų idealai. Tai *profesiniai ugdymo idealai.*

II. UGDYMO UŽDAVINIAI

1. Ugdomojo uždavinio supratimas. — Jei tikslas yra tai, ko dėliai kas nors daroma ar įvyksta, tai uždavinys yra tai, kas turi būti daroma, kad tikslas galėtų būti pasiektas. Ugdomasis uždavinys yra ne kas kita, kaip užduotas ugdomojo tikslo siekimas perteikimu ugdytinio pasisavinimui ugdomųjų gėrybių, išvystymu jame veikliųjų pajėgų ir jojo įjungimu į kūrybinį darbą.

2. Sisteminiai ugdymo uždaviniai. — Ugdomųjų uždavinių gali būti tiek pat, kiek ir ugdomųjų tikslų. Tačiau nesuskaitomą ugdomųjų uždavinių daugybę reikia suvesti prie riboto skaičiaus pagrindinių uždavinių, kurie, būdami bendresnio pobūdžio, išsemtų visą ugdomojo veikimo plotą, ir atsakytų visiems aktualiems ugdymo reikalavimams. Kitaip tariant, tenka susekti, kokių yra pagrindinių ugdomųjų uždavinių sistemos ir aktualumo atžvilgiu.

Principialiai galima būtų kiekvienai bendresnei ugdomajai gėrybei ir vertybei skirti vieną ugdomąjį uždavinį. Tačiau tikslingumas reikalauja kaikurias gretimas uždomąsias gėrybes ir vertybes susieti su vienu bendru ugdomuoju uždaviniu. Pavyzdžiui, prigimtinės srities atskiros gėrybės ir vertybės gali būti siekiamos vienu bendru fiziniu auklėjimu. Panašiai religinis auklėjimas gali apimti teorinių, praktinių ir estetinių gėrybių bei vertybių siekimą religinėje srityje. Po to gauname devynis sisteminius ugdymo uždavinius: 1. fizinį auklėjimą, 2. protinį lavinimą, 3. dorinį auklėjimą, 4. estetinį lavinimą, 5. religinį auklėjimą, 6. individualinį auklėjimą, 7. visuomeninį auklėjimą, 8. tautinį auklėjimą ir 9. tarptautinį auklėjimą. Ugdymo uždaviniai vadinami lavinimu ar auklėjimu pagal tai, katras šių dviejų vykdomųjų ugdymo aspektų kiekvienu atskiru atveju yra vyraujantis.

a) **Fizinis auklėjimas,** kaipo pagrindinis prigimtinės srities uždavinys, turi, pirma, suteikti naujajai kartai visų materialinių priemonių, reikalingų tinkamam fiziniam jos išsivystymui, antra, padėti jai harmoningai išvystyti kūną ir jį apvaldyti aukštesnių tikslų sumetimais ir, trečia, ją įjungti į produktyvų visuomenės darbą.

b) **Intelektualinis, arba protinis, lavinimas,** arba, dar trumpiau tariant, **pratinimas** yra ugdomasis uždavinys, kuriuo, pirma, naujajai kartai turi būti suteiktos reikalingos mokslinės pažintys, antra, išvystytos iki maksi-

malinių ribų protinės jos pajėgos, ir, trečia, ji pati kūrybiškai nuteikta intelektualinio darbo srityje.

c) **Moralinis, arba dorinis, auklėjimas,** trumpiau tariant, **dorinimas** yra ugdomasis uždavinys, kuriuo stengiamasi, pirma, perteikti naujajai kartai visuomenės dorovę, dorines tradicijas ir dorinius papročius, antra, išvystyti joje reikiamus dorinius nusiteikimus, pirmoje eilėje, tvirtą būdą, atremtą į doriškai nusiteikusią valią, ir, trečia, įjungti ją į dorinės pažangos darbą.

d) **Estetinis lavinimas** yra ugdomasis uždavinys, kuriuo stengiamasi, pirma, pastatyti naująją kartą į tiesioginį ar netiesioginį kontaktą su dailiaisiais objektais ir sudaryti jai estetinio pergyvenimo sąlygas, antra, išvystyti joje estetinius nusiteikimus, būtent, estetinį skonį, estetinį sprendimą ir pamėgimą grožėtis dailiaisiais objektais, ir, trečia, įjungti ją į gyvenimo gražinimo darbą tiek kurio nors meno praktikavimu, tiek išviršinės gyvenimo pusės tvarkymu pagal estetikos reikalavimus.

e) **Religinis auklėjimas** yra ugdomasis uždavinys, kuriuo stengiamasi, pirma, perteikti naujajai kartai religijos tiesas, įjungti ją į religinės bendruomenės gyvenimą ir paskatinti dalyvauti religiniame kulte sakramentalijų naudojimu, liturgijos sekimu ir sakramentų priėmimu, antra, išvystyti naujojoje kartoje intelektualinius ir moralinius religinio susipratimo pagrindus, ypatingai nusiteikimą tikėjimui; stiprinti religinį aktyvumą ir pietetinį nusistatymą kulto dalykuose, ir, trečia, įjungti ją į kūrybinį darbą religinio gyvenimo srityje.

f) **Individualinis auklėjimas** yra ugdomasis uždavinys, kuriuo stengiamasi visose ugdymo srityse ir ruožuose taip vykdyti perteikiamąją, išvystomąją ir įjungiamąją funkcijas, kad išdavoje naujoji karta susiformuotų į tokią individualinę asmenybę, kuri pasižymėtų objektyviniu atžvilgiu, didžiausiu universalumu, subjektyviniu atžvilgiu, pilnutiniu individualinių pajėgų išsivystymu ir, visuomeniniu atžvilgiu, paslankumu kūrybiškai įsijungti į visuomenei naudingą darbą.

g) **Visuomeninis auklėjimas** yra ugdomasis uždavinys, kuriuo stengiamasi, pirma, suteikti naujajai kartai reikiamo visuomenės dalykų pažinimo, antra, išvystyti joje visuomeninius nusiteikimus ir, trečia, įjungti ją į visuomeninį gyvenimą bei veikimą tinkamu jaunuomenei būdu.

h) **Tautinis auklėjimas** yra ugdomasis uždavinys, kuriuo stengiamasi, pirma, realizuoti naujojoje kartoje tobuliausiu būdu individualines tautines lytis, antra, išvystyti joje patriotiškus nusiteikimus ir, trečia, paruošti jąją kultūrinei kūrybai, reikalingai tautos pašaukimui realizuoti.

i) **Tarptautinis auklėjimas** yra ugdomasis uždavinys, kuriuo stengiamasi naujojoje kartoje išvystyti tam tikrą tarptautinį susipratimą, sudaryti joje tinkamą tarptautinį nusistatymą ir paruošti iš jos tarpo reikiamai

kvalifikuotų rinktinių žmonių tarptautiniam bendravimui ir bendradarbiavimui.

3. Aktualieji ugdymo uždaviniai. — Sisteminiai ugdymo uždaviniai kyla iš ugdymo sričių, ruožų ir atžvilgių, kurie visada yra privalomi ugdymo visumoje. Bet yra ir tokių ugdymo uždavinių, kurių privalomumas priklauso nuo įvairių atsitiktinių aplinkybių, turinčių aktualios reikšmės. Tarp tokių aktualiųjų uždavinių reikia skirti: 1. individualinius, 2. kolektyvinius, 3. profesinius, 4. vietinius ir 5. laikinius.

a) **Individualinis** yra ugdymo uždavinys, kuriuo stengiamasi ypatingai apdovanotus atrinktuosius individus individualiai globoti, lavinti ir auklėti, kad iš jų galėtų susidaryti tinkamai kvalifikuotas vadovaujantis visuomenės elitas.

b) **Kolektyvinis** yra ugdymo uždavinys, kuriuo stengiamasi paruošti naująją kartą būdu, geriausiai atitinkančiu aktualiuosius kokio nors kolektyvo, pavyzdžiui, luomo, klasės, arba partijos, reikalus.

c) **Profesinis** yra ugdymo uždavinys, kuriuo stengiamasi globoti, lavinti ir auklėti naująją kartą taip, kad kiekvienas iš jos būtų paruoštas prie to profesinio darbo, kuriam jis jaučia iš prigimties pašaukimą.

d) **Vietinis** yra ugdymo uždavinys, kuriuo stengiamasi su ypatingu atsidėjimu ugdomosiomis priemonėmis ar pašalinti iš naujosios kartos kokį nors visuomenėje įsigalėjusį trūkumą, ar joje išvystyti kokią nors ypatybę, itin svarbią pagal vietinio gyvenimo aplinkybes.

e) **Laikinis** yra ugdymo uždavinys, kuriuo stengiamasi su ypatingu atsidėjimu išvystyti naujojoje kartoje nusiteikimus, kurių kokia nors prasme reikalauja mūsų gyvenamasis laikas.

III. PILNUTINIO UGDYMO SISTEMA

1. Pilnutinio ugdymo esmė. — Integralinis, arba pilnutinis, yra ugdymas, kuris reiškiasi visais funkcionaliniais savo aspektais, eina visas ugdomąsias funkcijas ir vykdo visus ugdomuosius uždavinius pagal tris ugdymo sritis, tris jo ruožus ir pagrindinius jo atžvilgius.

2. Pagrindiniai pilnutinio ugdymo principai. — Jei integralitetas, arba pilnatvė, sudaro pilnutinio ugdymo esmę, tai pagrindiniai jo principai yra 1. universalumas, arba visuotiniškumas, 2. harmonija, arba sutartinė, ir 3. subordinacija, arba priklausomas palenkimas.

a) **Universalumo, arba visuotiniškumo, principas** reikalauja, kad ugdymas, kurį gauna kiekvienas žmogus, savo visumoje būtų pilnutinis nežiūrint šito ugdymo laipsnio.

b) **Harmonijos, arba sutartinės, principas** reikalauja, kad tarp atskirų ugdymo sričių, prigimtinės, kultūrinės ir religinės, tarp atskirų ugdymo

ruožų, teorinio praktinio ir estetinio, ir, pagaliau, tarp atskirų ugdymo atžvilgių, individualinio ir visuomeninio, tautinio ir tarptautinio, būtų išlaikytas prideramas proporcionalumas. Čia būtų klaidinga kalbėti apie proporcionalumą tarp sričių, ruožų ir atžvilgių.

c) **Subordinacijos, arba priklausomo palenkimo, principas** reikalauja, kad ugdymas stengtųsi palenkti jaunojoje kartoje iš vienos pusės prigimtį kultūrai ir kultūrą religijai, o iš antros pusės — jausmus valiai ir valią protui.

3. Pilnutinio ugdymo sistema ir vienašališkos pedagoginės srovės. — Pilnutinis ugdymas yra idealas, kurio galima siekti, bet kurio niekados negalima tobulai realizuoti ugdomuoju veikimu. Jis yra privalomas, kaipo reguliatyvinė šio pastarojo norma. Tačiau, paprastai, nuo šitos normos nukrypstama tiek teorijoje tiek praktikoje. Tuo būdu gaunama visa eilė vienašališkų pedagoginių srovių, kurios visada bet kuriame punkte nusideda pilnutinio ugdymo reikalavimams.

Pedagoginis materializmas į ugdomojo veikimo pagrindą deda perteikiamąją funkciją ir laiko svarbiausiu dalyku suteikti naujajai kartai kuo daugiausia ugdomųjų gėrybių. **Pedagoginis formalizmas** į ugdomojo veikimo pagrindą deda išvystomąją funkciją ir laiko svarbiausiu dalyku maksimaliai išvystyti naujosios kartos fizines, psichines ir dvasines pajėgas. **Pedagoginis solidarizmas** į ugdomojo veikimo pagrindą deda įjungiamąją funkciją ir laiko svarbiausiu dalyku įjungti naująją kartą į visuomeninį, tautinį, valstybinį gyvenimą.

Pedagoginis naturalizmas skiria ugdyme pirmą vietą prigimties dalykams tiek ugdytinio išsivystymo supratime, tiek ugdomojo veiksmo normavime, t. y. ugdomųjų tikslų statyme ir ugdomųjų gėrybių parinkime. **Pedagoginis realizmas,** būdamas iš tikrųjų istorinė pedagoginio naturalizmo modifikacija, skiria ugdyme pirmą vietą realijoms, t. y. patirtinių daiktų sričiai, ir atitinkamai supranta ugdymo tikslus, vyksmą ir ugdomąsias gėrybes. **Pedagoginis utilitarizmas** vertina ugdymo dalykus praktinio naudingumo atžvilgiu, suprasdamas šitą naudingumą visų pirma materialinės prigimties ir techninių sugebėjimų prasme.

Pedagoginis humanizmas skiria ugdyme pirmą vietą humanitarinės kultūros dalykams, nes ši kultūra yra toji sritis, kurioje žmogus pasireiškia visai savarankiškai su tikrai žmogiškuoju aktyvumu **Pedagoginis klasicizmas** yra ta pedagoginio humanizmo lytis, kuri žmogiškumo idealą kelia aikštėn ryšium su antikinių klasikinių pavyzdžių pasisavinimu.

Pedagoginis intelektualizmas suteikia ugdyme persvaros proto galiai. **Pedagoginis racionalizmas** suteikia ugdyme perdaug svarbos teorijai ir perdaug atpalaiduoja ugdymą nuo realaus gyvenimo. **Pedagoginis voliuntarizmas** suteikia ugdyme persvaros valios galiai. **Pedagoginis aktyvizmas**

Pilnutinio ugdymo sistema

Statinės gyvenimo lytys	Dinaminės gyvenimo lytys	Bendrosios ugdymo vertybės	Ugdomosios gėrybės ir vertybės, arba ugdymo tikslai			Ugdymo uždaviniai	Vienašališkos pedagoginės srovės
			teorinis ruožas	praktinis ruožas	estetinis ruožas		
Bažnyčia	religija	dvasios klestėjimas	7. teologinė pasaulėžiūra ——— religinis susipratimas	8. religinė bendruomenė ——— religinis solidarumas	9. religinis kultas ——— religinis kūrybiškumas	religinis auklėjimas	pedagoginis religizmas (pietizmas)
Civilizacija	kultūra	sielos pajėgų išsivystymas	4. mokslas ——— protinis išsilavinimas	5. dorovė ——— dorinis išsiauklėjimas	6. menas ——— estetinis išsilavinimas	kultūrinimas: 4) protinis lavinimas, 5) dorinis auklėjimas 6) estetinis lavinimas	pedagoginis humanizmas (klasicizmas)
Gamta	prigimtis	kūno nusiteikimas aukštesniems gyvenimo tikslams	1. kūno sveikata ——— tikslus juslių bei jauslių funkcionavimas	2. fizinė galybė ——— kūno paslankumas paklusti valios reikalavimams	3. kūno grožis ——— nusiteikinas savaimingai kūrybai	fizinis auklėjimas	pedagoginis natūralizmas (realizmas)
pedagoginis materializmas	pedagoginis formalizmas		pedagoginis intelektualizmas, racionalizmas	pedagoginis voliuntarizmas, aktyvizmas	pedagoginis estetizmas, sentimentalizmas	a) individualinis auklėjimas, b) visuomeninis auklėjimas, c) tautinis auklėjimas, d) tarptautinis auklėjimas	a) pedagoginis individualizmas, b) pedagoginis socializmas, kolektyvizmas, c) pedagoginis nacionalizmas, d) pedagoginis internacionalizmas, kosmopolitizmas

stengiasi išvystyti ugdytinyje vienašališkai suprastą veiklumą. **Pedagoginis estetizmas** suteikia ugdyme persvaros estetiniam ruožui. **Pedagoginis sentimentalizmas** užleidžia ugdyme neproporcionaliai daug reikšmės jausmams.

Pedagoginis pietizmas, arba religizmas, suteikia ugdyme stelbiamosios persvaros vienašališkai suprantamai religijai.

Pedagoginis individualizmas suteikia ugdyme principialios ir faktiškos pirmenybės individualinei asmenybei, nemoderuodamas jos prideramu būdu visuomenės reikalais. **Pedagoginis socializmas ir pedagoginis kolektyvizmas** suteikia ugdyme principialios ir faktiškos pirmenybės visuomenės arba kolektyvo reikalams, nepaisydami pakankamai asmens reikalų. **Pedagoginis nacionalizmas** suteikia ugdyme tautybei principialų ir faktišką primatą, tuo tarpu kad **pedagoginis internacionalizmas ir kosmopolitizmas** nepaiso pakankamai tautybės reikalų, stengdamiesi tarnauti visai žmonijai, atpalaiduotai nuo atskirų tautybių.

Pilnutinio ugdymo sistemos pavaizdavimui duodama atskira jo schema 24 puslapyje.

Trečias skyrius:

UGDYTINIS, KAIPO UGDYMO VEIKINYS-VEIKSNYS

(Materialinė priežastis)

I. UGDYTINIO UGDOMUMAS

1. Ugdymo galimumas. — Ugdytinis tam tikra prasme yra ugdymo objektas. Jo prigimtis su visomis jos ypatybėmis eina ugdyme tam tikra veikiamąja medžiaga, kurios pažinimas turi grindžiamosios reikšmės ugdomajam veikimui, tuo tarpu kad ugdymo tikslai ir idealai turi šitam veikimui vedamosios reikšmės. Pirmutinė problema, kuri liečia ugdytinį, yra jo ugdomumas: ar ugdymas yra galimas ir kokiose ribose jis yra galimas? ar jis yra reikalingas? kas yra ugdytinio ugdomumas ir kokių lyčių jis esti?

Ugdymo galimumo klausimu yra keletas tipiškų nusistatymų, būtent: pedagoginis pesimizmas, pedagoginis fatalizmas ir pedagoginis optimizmas.

a) **Pedagoginis pesimizmas** yra tasai teorinis ir praktinis nusistatymas ugdymo problemoje, kuris principialiai neigia tikrą ugdymo sėkmingumą ir, jei neskelbia griežtai visiškos ugdymo negalios, tai apriboja ugdymo galimumus iki esmiškai nereikšmingos įtakos.

b) **Pedagoginis fatalizmas** yra tasai teorinis ir praktinis nusistatymas

ugdymo problemoje, kuris pripažįsta ugdymo sėkmingumą tik tame laipsnyje, kuriame šis neprieštarauja neišvengiamam ugdytinio likimui.

c) **Pedagoginis optimizmas** yra tasai teorinis ir praktinis nusistatymas ugdymo problemoje, kuris pripažįsta ugdymui neribotus galimumus ir aiškina ugdymo nepasisekimą ugdytojo pedagoginiu nesugebėjimu.

Pažymėtinas yra faktas, kad ne doktrinaline, bet psichologine prasme pedagoginis optimizmas yra visada pasisekimo sąlyga ugdomajame pedagogo darbe.

d) **Ugdymo galimumo ribos.** — Ugdymas iš tikrųjų nėra nei beviltiškai nepajėgus, nei visagalis: jis yra sėkmingai išdavus, bet jo galimumai yra riboti. Ugdymo galimumas yra ribotas visų pirma iš pusės individualinių ugdytinio psichofizinės konstitucijos ypatybių, iš kurių hereditarinės, arba paveldimosios, ypatybės, t. y. einančios iš pirm buvusių kartų su tam tikru būtinumu, turi pirmaeilės reikšmės, o kongenitalinės, arba prigimtosios, ypatybės t. y. susidariusios embrionaliniu gimstamuoju laikotarpiu, — antraeilės reikšmės. Paskui ugdymas yra ribotas iš pusės apsupančios ugdytinį aplinkos, kuri turi didelės reikšmės jo išsivystymo eigai ir gali priešintis ugdymui, neutralizuodama šiojo įtaką. Toliau, ugdymo galimumus riboja pedagogo nesusipratimas ir nesugebėjimas, ir, pagaliau, jas aprėžia ugdomojo laikotarpio ilgis, kuris turi naturalias savo ribas.

2. Ugdymo reikalingumas. — Iš vienos pusės naujoji karta turi visai savaimingą veržimąsi į augimą brendimą ir dvasinį išsivystymą, o iš kitos pusės toksai savaimingas augimas–brendimas–išsivystymas niekados nėra pakankamas gyvenimo tikslams siekti tinkamu būdu. Iš čia reikia padaryti išvada, kad šalia šito savaimingo vyksmo yra būtinai reikalingas sąmoningas naujosios kartos ugdymas, kuris galėtų aną savaimingą vyksmą paskatinti, koriguoti, papildyti ir tinkamai atbaigti.

3. Ugdomumas ir jo lytys. — Ugdomumas yra ugdytinio galėjimas individualiai kisti esant išorinėms įtakoms ir ugdomiesiems poveikiams. Į ugdomumą galima žiūrėti įvairiais atžvilgiais, pagal kuriuos gaunamos įvairios ugdomumo lytys. Iš jų trys yra svarbiausios: fizinis ugdomumas, psichinis ugdomumas ir dvasinis ugdomumas.

a) **Fizinis ugdomumas** yra biologiniu plastiškumu pagrįstas ugdytinio organizmo sugebėjimas prisitaikyti prie išorinių gyvenimo aplinkybių, be kita ko, susiformuoti pagal taikomas jam fizinio auklėjimo priemones.

b) **Psichinis ugdomumas** yra nepakankamo savo pajėgumo pajautimu pagrįstas savaimingas ugdytinio pasidavimas ugdomajam veikimui, kaipo priemonei pasiekti pilnutiniam savo pajėgų išvystymui pagal suaugusio žmogaus idealą.

c) **Dvasinis ugdomumas** yra žmogaus dvasios palinkimu į gėrį ir į savaimingą kūrybą pagrįstas ugdytinio galėjimas apsispręsti objektyvinėmis vertybėmis ir atitinkamai pasireikšti kūrybiniu darbu ir sykiu paslankumas prisiimti šita linkme teikiamąją ugdymo pagalbą.

Kiekviena šių trijų ugdomumo lyčių yra pagrįsta tam tikru prigimtuoju ugdytinio palinkimu. Fizinis ugdomumas remiasi biologiniu organizmo plastiškumu, nuo kurio priklauso ugdytinio sugebėjimas prisitaikyti prie išorinės aplinkos. Psichinis ugdomumas yra pagrįstas ugdytinio pajautimu savo nepakankamo pajėgumo ir palinkimu ieškoti funkcionalinės laimės pilnutiniame išsivystyme. Dvasinis ugdomumas remiasi žmogaus dvasios savaimingu palinkimu į gėrį ir į kūrybinį pasireiškimą. Ugdomumas ir tampa realiu pagrindu ugdymui kaip tik todėl, kad jis savo ruožtu turi realių atramų žmogiškojoje ugdytinio prigimtyje.

II. UGDYMO INDIVIDUALIZACIJA IR JOS VEIKSNIAI

1. Ugdymo individualizacijos supratimas. — Veikiamoji medžiaga yra kuriamajame žmogaus veikime individualizacijos pradas. Panašiai ir ugdyme veikiamasis objektas, t. y. ugdytinis su savo prigimtimi, ypatybėmis ir išsivystymo eiga, yra pradas, kuris individualizuoja ugdomąjį veikimą.

Ugdymo individualizacija yra ugdomojo veikimo, t. y. ugdymo tikslų, uždavinių, priemonių, metodų ir kitų vykdomųjų jo dalykų, pritaikymas prie individualinių ugdytinio skirtybių, arba ypatybių. Kai kalbama apie ugdymo individualizacijos principą, turima galvoje teigimą, kuris skelbia ugdymo individualizavimo privalomumą.

Tiek ugdymo teorija, tiek ugdymo praktika turi paisyti visų ugdytinio skirtybių ir pagal juos individualizuoti ugdomąjį veikimą. Tačiau, turint reikalo su sutelktiniu ugdymu, nėra galimumo paisyti visų, kad ir smulkiausių, visų ugdytinių individualinių skirtumų. Pedagoginė tikrovė neišvengiamai verčia jungti ugdytinius su nedidelėmis skirtybėmis, bet su didesnėmis panašybėmis į vieną grupę, kuri gali sudaryti vieną mažiau ar daugiau apibendrintą tipą. Todėl ugdytinių individualinių skirtybių tyrinėjimas turi vis dėlto tipologinį pobūdį, t. y. individualinės skirtybės yra jungiamos pagal artimumą į tam tikras grupes, o paskui jau pagal šitas grupes nustatomos atitinkamos ugdymo ypatybės.

Prie svarbesnių ugdytinio skirtybių priklauso: 1. amžiaus tarpsniai, 2. lyčių skirtybės, 3. pavaldumas, 4. emocionalinis savotiškumas, 5. intelektualinis savotiškumas, 6. socialinis savotiškumas, 7. fizinės nenormalybės, 8. psichinės nenormalybės.

2. Amžiaus tarpsniai. — Skirtybės, kurių susidaro tarp ugdytinių dėl amžiaus nevienodumo, sudaro vadinamąją vertikalinę jų diferenciaciją, tuo tarpu kad visos kitos skirtybės sudaro jau horizontalinę diferenciaciją.

Tyrinėjant amžiaus tarpsnius pedagoginiu atžvilgiu svarbu išvesti tam tikrą paralėlizmą tarp trijų dalykų, būtent: tarp amžiaus tarpsnių, fizinio, psichinio ir dvasinio išsivystymo ir individualizuojamo ugdymo atitinkamo pobūdžio. Tuo tarpu ir amžiaus charakteristika ir ugdymo pobūdis priklauso nuo ugdytinio išsivystymo ypatybių.

Pagal šitas ypatybes susidaro šie stambesni amžiaus tarpsniai. 1. kūdikystė, 2. ankstyboji vaikystė, 3. vėlyboji vaikystė, 4. paauguolystė ir 5. jaunystė.

a) **Kūdikystė.** — Pirmas amžiaus tarpsnis yra pirmieji, vadinami žindamieji, metai. Tai yra gyvenimo pradžia, kurią galima vadinti specialiai kūdikystės vardu. Per šituos pirmuosius gyvenimo metus moteriškosios giminės kūdikiai vidutiniškai paauga ūgiu nuo 49 iki 74 cm ir svoriu — nuo 3,24 iki 9,7 klg. Atitinkami vidutiniai skaičiai vyriškosios giminės kūdikiams yra: ūgio padidėjimas nuo 50 iki 75 cm, svorio — nun 3,48 iki 10,20 klg.

Tai yra kiekybiniai kitimai, prie kurių galima būtų dar pridėti galvos ir krūtinės apimties pakitėjimus. Prie svarbesnių kokybinių kitimų, įvykstančių pirmaisiais gyvenimo metais priklauso pirmoje eilėje dantų prasikalimas, kuris prasideda normaliai tarp septinto ir dešimto mėnesio, taip kad į pirmųjų metų galą jų paprastai esti visas aštuonetas.

Psichinis kūdikio gyvenimas pirmaisiais metais yra palenktas instinktų ir savaimingų refleksų hegemonijai. Išviršinių juslių išsivystymas yra svarbiausias įvykis šiame amžiaus tarpsnyje. Iš išvidinių jauslių tuo laiku aiškiai jau išsivysto atmintis.

Šiame laikotarpyje ugdymas yra visų pirma auginimas-globojimas, labiausiai taikomas fizinei gyvenimo pusei. Iš funkcionalinių priemonių vienas tik pratinimas, ir tai suprantamas savotiškos dresuros prasme, gali rasti pritaikymo šiame tarpsnyje. Iš lavinamųjų priemonių gali būti panaudoti tik primityvūs žaislai, laviną jusles.

b) **Ankstyboji vaikystė.** — Antras amžiaus tarpsnis trunka nuo 2 iki 7 gyvenimo metų įskaitytinai. Šitoje ankstyboje vaikystėje mergaičių ūgis vidutiniškai paauga nuo 74 iki 118 cm, svoris — nuo 9,7 iki 23,0 klg; berniukų ūgis — nuo 75 iki 120 cm, svoris — nuo 10,20 iki 25,0 klg.

Iš kokybinių pakitėjimų minėtinas čia dantų prasikalimas, kuris, paprastai, baigiasi į antrųjų metų galą Čia nekalbama tik apie išminties dantis, kurie atsiranda tik jaunystėje.

Ankstybosios vaikystės pradžioje vaikas pradeda vaikščioti, palaipsniui apvaldo savo judesius ir įgauna į šito tarpsnio galą fizinį nepriklausomumą. Šiame tarpsnyje stiprėja išviršinės juslės ir palaipsniui išsivysto išvidinės jauslės, ypač vaizduotė, ir daiktinė bei žodinė atmintis, kuri vis stiprėdama, leidžia nuo šito tarpsnio pradžios greit savintis gimtąją kalbą.

Ankstybojoje vaikystėje aiškiai vyrauja jusliniai ir jausminiai motyvai, kurie ypač pasireiškia dabar žaidimuose. Šis laikotarpis net vadinamas žaidžiamuoju amžiumi.

Ankstyboje vaikystėje ugdymui renkamos tos priemonės, kurios tinka juslėms bei jauslėms lavinti, jausmams auklėti ir polinkiams tvarkyti. Be kita ko, lavinamieji žaidimai išvysto vaiko pajėgas ir ruošia jį darbui.

c) **Vėlyboji vaikystė.** — Trečias amžiaus tarpsnis, vadinamas vėlybąja vaikyste, trunka nuo 8 iki 12 gyvenimo metų įskaitytinai. Šiame laikotarpyje mergaičių ūgis vidutiniškai paauga nuo 118 iki 146 cm, svoris — nuo 23,0 iki 37,0 klg; berniukų ūgis — nuo 120 iki 145 cm, svoris — nuo 25,0 iki 37,5 klg.

Šiame laikotarpyje ima aiškiai keistis vaiko nusistatymas į pasaulį: iš grynai subjektyvinio, einančio iš vidaus, jis ima darytis vis labiau objektyvinis ta prasme, kad vaikas tarsi išeina iš savo vidaus į išorę. Vaikas paprastai pereina dabar iš žaidimo aplinkos į mokyklą ir žymiai pažengia protiniame savo išsivystyme: nuo mąstymo, pagrįsto daiktu, jis palaipsniui eina prie mąstymo, pagrįsto žodžiu. Tai pirmas amžiaus tarpsnis, kai aiškiau išeina aikštėn protinio pažinimo sugebėjimas.

Šitame amžiaus tarpsnyje žymiai išsivysto doriniai jausmai, kurie sudaro dabar stipresnį pagrindą pasaulėžiūriniam nusistatymui. Darbo atžvilgiu dabar, be kita ko, išsidirba vaiko miklumas, techniškas sugebėjimas, ištvermingumas, drausmingumas ir kritiškumas tikslą statant ir vykdomąsias priemones pasirenkant.

Ugdymas nuo šito laikotarpio tampa vis labiau komplikuotas ir negali būti keliais žodžiais apibūdintas. Viena tik pažymėtina, kad jis dabar, kaip ir anksčiau ir kaip bus toliau, turi vykti pagal funkcionalinio ugdymo metodą, kuris reikalauja, kad ugdymas būtų atremtas į ugdytinio prigimties reikalus, polinkius ir susidomėjimo dalykus, ir kad tik ryšium su jais ir todėl tinkamu laiku ir tinkamomis aplinkybėmis būtų skatinamas ugdytinio išsivystymas.

d) **Paauguolystė.** — Ketvirtas amžiaus tarpsnis kartais yra vadinamas adolescencijos vardu dėl smarkaus dabar vykstančio augimo (*adolescere* — augti). Mūsiškai galima jį vadinti paauguolyste.

Su apytikriu tikslumu kalbant, šis tarpsnis prasideda 13 gyvenimo metais ir baigiasi paauguolėms 15 metais, o paauguoliams 17 metais įskaitytinai. Paauguolėms tiksliau būtų priskirti prie šio tarpsnio ir 12 gyvenimo metus, kai ima reikštis jų smarkus ūgėjimas. Paauguolystės laikotarpis veda prie lytinio subrendimo, kuris įvyksta pačioje jaunystės pradžioje. Kūno susiformavimas eina dabar sparčiais žingsniais ir įgauna ryškių individualinių ypatybių. Kūno sąranga, ūgis ir svoris nesiduoda šita-

me tarpsnyje suvedami į tipiškas vidutines ribas, ir todėl šiam tarpsniui sunku būtų nurodyti bent kiek tiksliau vidutinius matus.

Paauguolystėje įvyksta aiškus pasisukimas nuo vaiko pasaulio į subrendimą tiek fizine tiek psichine prasme. Šiame laikotarpyje atsiranda palinkimas į sistemingus samprotavimus ir estetinius pergyvenimus. Dabar pirmą kartą išeina aikštėn pasiilgimas nelygstamųjų vertybių, nors šios vertybės ir suprantamos iš pradžios subjektyvine prasme. Visuomeniniu atžvilgiu dar viešpatauja ekskliuzyvistiškai suprastas artimo kolektyvo solidarumas.

Funkcionalinis ugdymas, be kita ko, turi dabar panaudoti vis augantį nepriklausomumo jausmą savarankiškam ugdytinio apsisprendimui ir padėti jam susidaryti gyvenimo idealą, pagal kurį tas apsisprendimas galėtų įvykti.

e) **Jaunystė.** — Penktas iš eilės amžiaus tarpsnis yra jaunystė, kuri prasideda lytiniu subrendimu ir trunka tol, kol eina kūno augimas ir galutinis jo susiformavimas. Šis laikotarpis paprastai jaunuolėms trunka nuo 16 iki 20 gyvenimo metų, jaunuoliams — nuo 18 iki 25 metų įskaitytinai. Kalbėti dabar apie kokius nors bendrus vidutinius ūgio ir svorio matus netenka, nes šiuo laikotarpiu kūno ypatybės sudaro labai dideles skirtybes ne tik tarp vyrų ir moterų, bet ir tarp pačių vyrų, arba tarp pačių moterų. Iš kokybinių šio tarpsnio kitimų svarbiausi yra tie, kurie apreiškia specifines lytines žymes.

Jaunystės tarpsnis labiausiai reikšmingas yra tuo, kad jame įvyksta jaunuomenės apsisprendimas protiniu ir doriniu atžvilgiu. Dabar jaunuomenėje eina kova už tiesą, gėrį ir teisybę. Jaunuomenė sykiu ir jaučia labai stiprų linkimą į idealus ir patiria labai kalbingą pagundų balsą. Todėl jaunystė yra tasai apsisprendimo tarpsnis, nuo kurio paprastai priklauso viso tolimesnio gyvenimo linkmė. Šis apsisprendimo tarpsnis sykiu yra smarkios protinės ir dorinės diferenciacijos laikotarpis.

Pedagoginiu atžvilgiu jaunystės tarpsnyje svarbiausia padaryti taktiškai ir sumaniai perėjimas nuo ugdymo iš ugdytojo pusės prie ugdymosi iš ugdytinio pusės. Funkcionalinio ugdymo principai reikalauja panaudoti ugdymo uždaviniams tą jaunuomenės veržimąsi į savarankiškumą, apsisprendimą ir pasireiškimą, kuris glūdi jaunatvės prigimtyje. Bet kadangi jaunuomenės užsimojimai yra žymiai didesni už jos sugebėjimus, tai jai labai svarbu naudotis diskretišku ir taktišku ugdytojo vadovavimu.

Iš trumpos ir labai nepilnos amžiaus tarpsnių apžvalgos galima buvo nebent įsitikrinti, kad pagal ugdytinio gyvenimo tarpsnius nuosekliai eina fizinis, psichinis ir dvasinis išsivystymas ir kad pagal tai atitinkamai kinta ugdymo tikslai, uždaviniai, priemonės ir metodai.

3. Lyčių skirtybės. — Lytinės skirtybės, labai ryškios fizinėje srityje, kiek silpniau pasireiškia psichinėje ir silpniausiai — dvasinėje srityje. Lyčių išsivystymo tempas yra nevienodas, ir kiekviename beveik amžiaus tarpsnyje kiekviena lytis šiaip ar taip saviškai reiškiasi. Akivaizdoje visų šitų faktų pedagogui nėra jokio galimumo nepaisyti lyčių skirtybių ugdomajame darbe.

Tarp skirtybių, kurių yra tarp vyrų ir moterų, reikia skirti dvi svarbiausias grupes, būtent, iš vienos pusės skirtybes, kylančias iš skirtingos vyro ir moters prigimties, o iš antros pusės — skirtybes, atsitiktinai susidariusias istoriniame žmonijos vyksme. Pirmosios skirtybės yra esminės, arba įgimtosios, antrosios — atsitiktinės, arba įsigytosios.

Iš esminių įgimtųjų skirtybių visai neabejotinos tėra vien biologinės, arba fiziologinės. Labai bendrai šias skirtybes galima suformuluoti šiuo būdu: vyras pasižymi žmonių giminės atgaminimo srityje aktyviniu nusistatymu ir išviršine kuriamąja iniciatyva, tuo tarpu kad moteriai yra charakteringas receptyvinis nusistatymas ir kūrybos realizavimas išvidiniu būdu. Šis pagrindinis skirtingumas šiaip ar taip atsiliepia taip pat psichinėje ir dvasinėje gyvenimo srityje, nors jo intensyvumas mažėja einant iš fizinės srities į psichinę, ir iš šios pastarosios — į dvasinę.

Vyro ir moters skirtybės turi būti pedagogo įvairiai traktuojamos pagal tai, ar jos priklauso prie išlyginamai naikintinų, neišvengiamai pakenčiamų ar būtinai ugdytinų. Išlyginamai naikintinos yra tos individualinės skirtybės, kurios, kad ir kyla atsitiktinai iš pagrindinių vyro ir moters skirtybių, yra vis dėlto neigiamos apraiškos ir negali būti pakenčiamos kultūringame gyvenime. Neišvengiamai pakenčiamos yra tos individualinės vyro ir moters skirtybės, kurios kyla iš pagrindinių vyro ir moters individualybių ir kurios specifikuoja psichinį žmogaus tipą, nedarydamos jo dar nei blogo nei gero. Pagaliau, būtinai ugdytinos yra individualinės skirtybės, reikalingos specifiniams vyro ir moters pašaukimams.

Pagrindinis pašaukimo veiksnys yra individualybė; tuo tarpu pagrindinis vyro individualybės savotiškumas yra vyriškumas, o moters individualybės — moteriškumas. Vyriškumas ir moteriškumas ir turi būti prideramame laipsnyje saugojami, lavinami ir auklėjami ugdymo sistemoje.

Ryšium su lyčių traktavimu ugdomajame veikime kyla klausimas apie koedukacijos ir koinstrukcijos vertinimą pedagoginiu atžvilgiu. Principialus atsakymas į šitą klausimą yra lygstamojo pobūdžio: kiek koedukacija ir koinstrukcija veda prie ugdymo vienodinimo ir padaro negalimą ugdymo individualizavimą pagal individualines vyrų ir moterų skirtybes, tiek jiedvi yra aiškiai nepriimtinos. Šitas lygstamasis atsakymas įgalina visą ugdomąjį laikotarpį suskirstyti į tokias dalis, kad vienu laiku koedukacija ir koinstrukcija būtų priimtinos, kitu — atmestinos.

4. Pavaldumas. — Ugdytinio pavaldumas yra visetas žymių, kurios ateina jam paveldėjimo keliu ir glūdi jame nuo pat gimimo, kaipo pastovios predispozicijos. Pavaldžios ypatybės savo turiniu gali būti teigiamos ir neigiamos; pirmosios yra plačiai suprantami gabumai, antrosios — trūkumai, glūdį ugdytinyje predispozicijos būdu.

Kad ir kova su pavaldžiomis ugdytinio ypatybėmis apskritai yra labai sunki, vis dėlto ji beveik visada yra bent tam tikrame laipsnyje sėkminga, jei ugdytojas sugeba su jomis tinkamai kovoti . Todėl šituo klausimu ugdytojo pareiga yra, pirma, pažinti ugdytinio pavaldumą, antra, individualizuoti ugdymą pagal šito pavaldumo ypatybes ir, trečia, kovoti su neigiamaisiais pavaldumo polinkiais ir skatinti teigiamuosius.

5. Emocionalinis savotiškumas. — Kalbant apie emocionalinį žmogaus savotiškumą turima galvoje tai, kas vadinama temperamentu ir kas lietuviškai gali būti pavadinta pobūdžiu. Temperamentas, arba pobūdis, ir yra emocionalinis žmogaus savotiškumas, pagrįstas fizine jo konstitucija ir psichiškai pasireiškiąs jo individualinio jaudrumo ypatybėmis.

Keturi tradiciniai temperamentai, sangviniškas, choleriškas, melancholiškas ir flegmatiškas, gaunami kombinuojant reakcijos, arba atovaikos, greitį ir jausmo intensyvumą, arba įtampą. Atovaikos ir jausmo kombinacija ir sudaro jaudrumo savotiškumą. Jei atovaikos greitis yra veikus, bet jausmo įtampa silpna, gauname sangviniką. Jei atovaikos greitis yra veikus ir jausmo įtampa yra stipri, gauname choleriką. Jei atovaikos greitis yra lėtas, bet jausmo įtampa stipri, gauname melancholiką. Pagaliau, jei atovaikos greitis yra lėtas ir jausmo įtampa silpna, gauname flegmatiką.

Temperamentas, arba pobūdis, iš savo esmės nėra nei blogas nei geras, nors įvairiems gyvenimo tikslams vienas temperamentas gali būti vertingesnis už kitą. Kova su temperamentu, kaipo su tokiu, ugdyme negali būti pateisinta, nors kraštutinių temperamentų ypatybių išlyginimas ir šiaipjau temperamento tašymas pagal individualinius ugdytinio uždavinius yra ne tik pageidaujamas, bet ir privalomas.

Pedagogo pareiga temperamento atžvilgiu gali būti šitaip nusakyta: pedagogas turi pareigą susipažinti su savo ugdytinių temperamentais, individualizuoti ugdymą pagal konkretinius temperamentų tipus, tašyti jų kraštutiniškumą ir tinkamu laiku ir būdu išaiškinti patiems ugdytiniams jų temperamentų ypatybes, kad jie galėtų atsižvelgti į jas, kaipo į pašaukimo veiksnį, savo profesiniame apsisprendime.

6. Intelektualinis savotiškumas. — Intelektualinį savotiškumą sudaro inteligencijos ypatybės. Ogi inteligencija yra sugebėjimas originaliai ir produktyviai naudotis proto galia. Šio sugebėjimo toks ar kitoks pasireiškimas priklauso nuo įvairių veiksnių: vaizduotės, atminties, dėmesio, tem-

peramento ir kitų žmogaus psichikos pradų. Ryšium su tuo susidaro įvairūs intelektualiniai gabumai, kurie yra reikšmingi pašaukimo veiksniai.

Intelektualinis savotiškumas, arba inteligencijos tipas, yra ugdymo individualizacijos veiksnys ta prasme, kad prie jo turi būti pritaikyti visų pirma lavinimo uždaviniai, metodai ir priemonės, nes kitaip lavinimas negali būti sėkmingas. Pedagogas turi pareigą studijuoti intelektualinius savo ugdytinių tipus, atitinkamai pagal šituos tipus juos traktuoti ir padėti jiems pažinti intelektualines savo ypatybes, kad jie sugebėtų sąmoningai pasirinkti tinkamos sau specialiosios mokyklos tipą ir lemiamas ryšium su tuo profesijas.

7. Socialinis savotiškumas. — Socialinis yra toks ugdytinio savotiškumas, kuris charakterizuoja jo priklausomumą prie tam tikros visuomeninės grupės ir atvaizduoja tokios grupės įgimtąsias ir kultūrines ypatybes. Sutelktiniame ugdyme socialinis savotiškumas, palyginti, lengvai niveliuojasi, bet šiaip ar taip pedagogui tenka jo paisyti, norint sėkmingai veikti savo ugdytinius ir juos ruošti naudingais nariais to kolektyvo, į kurį jiems dažniausiai reikės grįžti. Tinkamas socialinio savotiškumo traktavimas reikalauja kovos su neigiamosiomis socialinėmis ypatybėmis, tolerancijos — neutraliosioms ir palankumo — teigiamosioms.

8. Fizinės nenormalybės. — Didelės fizinės nenormalybės gali pareikalauti specialaus ugdymo pagal patologinės pedagogikos nurodymus, ir tuomet ugdytinis negali būti ugdomas paprastu sutelktiniu būdu. Mažesnės ir paprastos fizinės nenormalybės reikalauja iš ugdytojo pastovaus budrumo, rūpinimosi gydymo reikalais ir atodairos vertinant ugdymo išdavas.

9. Psichinės nenormalybės. — Nežymios psichinės nenormalybės, kaip ir nedidelės fizinės nenormalybės, nekliudo ugdytiniams dalyvauti sutelktiniame ugdyme; tik pasižymį jomis ugdytiniai reikalauja ypatingos atodairos, budrumo ir globos iš ugdytojų pusės, kad jos nedidėtų, ir kad draugai neskriaustų apsunkintų psichinėmis nenormalybėmis subjektų. Psichinės nenormalybės faktiškai reiškia tam tikrą atsilenkimą nuo normalios psichikos, kurį pedagogas turi tinkamu būdu traktuoti. Ir šiuo atveju yra būtinas ugdymo individualizavimas pagal psichines ugdytinių nenormalybes.

III. UGDYMAS IR UGDYTINIO UGDYMASIS

1. Ugdytinio individualybė. — Pagal tai, kaip išsivystymo eigoje ugdytinis vis labiau savarankėja, ugdymas vis daugiau vietos turi skirti ugdytinio ugdymuisi. Gretimais su šiuo vyksmu eina, paprastai, kitas vyksmas, kuriame ugdytinis iš paprasto individo tampa sąmoningu ir laisvai apsisprendusiu asmenimi. Tuodu vyksmu ir tenka paralėliai sekti.

a) **Individualybės esmė.** — Realine prasme individas yra nepasikartojanti konkretinėmis savo ypatybėmis esybė. Individualybė yra visetas ypatybių, dėl kurių esybė yra individas, arba vieningas nepasikartojąs dalykas.

b) **Ugdytinio individualybė ir jos traktavimo būdas.** — Pedagogikos teorijoje įvairiai sprendžiamas klausimas, kokiomis individualinėmis ypatybėmis pasižymi vaiko siela iš prigimties, ir kaip toli gali siekti jos ugdymas. Vieniems vaiko siela atrodo nerašytoji lenta *(tabula rasa)*, t. y. jokia prasme neapspręsta, tuo tarpu kad kiti laiko ją jau iš prigimties apspręsta individualinėmis žymėmis, kitaip tariant, laiko ją surašytąja lenta *(tabula scripta)*.

Iš tikrųjų vaiko siela negali būti griežtai lyginama nei su nerašytąja nei su surašytąja lenta. Kai sakoma, kad vaiko siela yra visai nerašyta lenta, tai nepripažįstama jai net tų paveldėtų polinkių, kurie potencijos stovyje vis dėlto glūdi jos gelmėse. Kai sakoma, kad vaiko siela yra aiškiai surašyta lenta, tai pripažįstama tuo pačiu, kad įgimti jam polinkiai jau iš pat pradžios reiškiasi aktualiu būdu. Ir pirmuoju ir antruoju atveju tėra vien tiesos dalis. Galima, būtent, sakyti, kad vaiko siela yra nerašyta lenta ta prasme, kad joje jokia pajėga nesireiškia aktualiu būdu; ir sykiu galima kalbėti apie tai, kad vaiko siela sudaro surašytąją lentą ta prasme, kad joje yra įrašytos dar aiškiai nepaskaitomos galios ir polinkiai, kurie paskui šiaip ar taip galės pasireikšti ryšium su palankiomis ugdymo ir gyvenimo aplinkybėmis.

Ugdomasis veikimas nėra toks visagalis, kaip kad norėtų manyti tie, kurie mato vaiko sieloje nerašytąją lentą; bet sykiu jis nėra toks bejėgis, kaip kad mano tie, kurie mato vaiko sieloje prirašytąją lentą.

Ugdytojo pareigos ugdytinio individualybės atžvilgiu yra šitokios: ugdytojas turi visų pirma principialiai tinkamai įvertinti individualybės reikšmę ugdomajame veikime; antra, jis turi pažinti savo ugdytinio individualybę visose konkretinėse jos ypatybėse; trečia, skatinti teigiamuosius individualinius polinkius ir kovoti su neigiamaisiais; ketvirta, visą ugdomąjį darbą individualizuoti pagal individualines ugdytinio ypatybes.

c) **Individualybė ir vertiniai tipai.** — Individualinės ugdytinių skirtybės, kaip buvo matyti iš anksčiau suteiktos trumpos apžvalgos, analizuojamos pedagoginiam reikalui iš pusės tipiškų savo apraiškų. Apskritai tipas yra lytis, kurioje daugelio individų charakteringos savybės ryškiai išeina aikštėn. Tipai iš tikrųjų yra kategorijos, kuriomis grupuojami individai pagal savo bendras savybes.

Anksčiau buvo grupuojamos pagal tipiškas apraiškas individualinės ugdytinių skirtybės; dabar tenka konstatuoti, kad ir pačios ugdytinio individualybės gali būti suvedamos į tam tikrus pagrindinius tipus pagal savo įvairų vertingumą. Pavyzdžiui, E. Šprangeris savo veikale, pava-

dintame „Lebensformen", nustato šešis pagrindinius vertinius individualybės tipus, kurie yra 1. teorininkas, 2. ekonomininkas, 3. estetininkas, 4. visuomenininkas, 5. galybininkas ir 6. religininkas.

2. Funkcionalinis ugdymas. — Individualybės atžvilgiu turi susiharmonizuoti iš vienos pusės tasai vyksmas, kuriam ugdytinis yra palenktas savo prigimtajame vyksme, su tuo ugdomuoju veikimu, kuriuo ugdytojas stengiasi anam vyksmui vadovauti. Jei prigimtasis vyksmas visai nėra vadovaujamas, negalima kalbėti apie ugdymą; jei ugdomasis veikimas suprantamas vien, kaipo išviršinis ugdytinio apipavidalinimas, prigimtasis vyksmas yra tramdomas nedovanotinu būdu. Tuodu dalyku suderina ir individualybę išvysto asmenybės linkme vadinamasis funkcionalinis ugdymas.

a) **Funkcionalinio ugdymo supratimas.** — Žinomo psichologo-pedagogo Ed. Claparède'o supratimu, „funkcionalinis yra ugdymas, kuris ima vaiko reikalą, t. y. jo interesą, nukreiptą į tam tikro tikslo pasiekimą, kaipo svartį veikimui, kurį norima jame sužadinti" (L'Education fonctionnelle, Neuchatel - Paris, 1931, 7 p.).

b) **Funkcionalinė žaidimo reikšmė.** — Vaikas žaidžia tam, kad jis galėtų (sąmoningai ar nesąmoningai, čia nesvarbu) tapti subrendusiu žmogumi. Claparède'o išsireiškimu, „vaikas žaizdamas dirba ateičiai". Žaidimas, sako jisai kitoje vietoje, kaipo bet kuris savaimingas gyvos esybės veikimas tėra vien pasireiškimas visos šitos esybės nusistatymo išsiskėsti ir realizuoti savo asmenybę" (Psychologie de l'Enfant et Pédagogie expérimentale. Genève [10]1924, 449—450 p.). Vaikas jaučia reikalą - interesą, ir tasai reikalas - interesas yra jam variklis, kuris verčia išsivystyti jo organizmo ir psichikos funkcijas.

c) **Funkcionalinė pamėgdžiojimo reikšmė.** — Panašiai yra ir su vaiko pamėgdžiojimu suaugusius žmones. Pamėgdžiojimas yra viena sėkmingiausių priemonių išsivystyti funkcijoms, reikalingoms žmogaus gyvenimui. Paprastai vaikas pamėgdžioja kaip tik tai, kas jam svarbu pamėgdžioti savo išsivystymo atžvilgiu. Pavyzdžiui, pamėgdžiodamas girdimus garsus, vaikas pramoksta kalbėti. Todėl galima taip pat pasakyti, kad vaikas pamėgdžioja tam, kad taptų didelis, ir kad, pamėgdžiodamas, jis dirba ateičiai. Claparède'o pasakymu, vaiko „instinktyvinis brovimasis į išsivystymą pasireiškia žaidimu ir pamėgdžiojimu" (t. p. 482 p.).

d) **Pagrindinis funkcionalinio ugdymo metodas.** — Funkcionalinis ugdymas, tolimas tiek abstraktiniam rigorizmui tiek praktiniam liaksizmui, atsižvelgia į prigimtąjį augimo brendimo vyksmą su visais realiais jo polinkiais, o iš antros pusės neišsižada aukštųjų ugdymo idealų, kuriems jis visuomet stengiasi tuos polinkius panaudoti.

Funkcionalinis ugdymo metodas reikalauja, kad ugdymas būtų atremtas į ugdytinio prigimties reikalus, polinkius ir susidomėjimo dalykus, ir kad tik ryšium su jais ir todėl tinkamu laiku ir tinkamomis aplinkybėmis būtų skatinamas ugdytinio išsivystymas. Remdamasis ugdytinio reikalais, polinkiais ir susidomėjimo dalykais, funkcionalinis ugdymas eina ugdytinio gyvenime didžiausio susidomėjimo linkme ir yra todėl tikrai gyvastingas. Dėl tos pačios priežasties jis išvysto ugdytinio individualybę iki galimų ribų. Bet kadangi individualybė pateisinama tik kaipo sudedamoji organiškoji dalis asmenybės, nusistačiusios tarnauti aukštiems gyvenimo idealams, tai gretimais turi eiti susirūpinimas ugdytinio asmenybės reikalais.

3. Ugdytinio asmenybė. — Ugdytinis turi būti tinkamai suprantamas ne tik iš individualybės, bet ir asmenybės pusės, esant realiam skirtumui tarp individo ir asmens.

a) **Asmens ir asmenybės supratimas.** — Asmuo yra protingos prigimties individas. Kaipo toks, jis yra protingo pažinimo, laisvo apsisprendimo ir teisių bei pareigų subjektas.

Asmenybė visų pirma yra tai, kas sudaro asmens esmę. Šita prasme kiekvienas asmuo turi savo asmenybę. Kita prasme asmenybė yra asmuo, kuris savo vidaus darbu yra pasiekęs tam tikro tobulumo. Šitaip suprantama asmenybė yra idealinių vertybių nešėja ir reiškėja. Tik šia prasme asmenybė tikrai gali rūpėti ugdymui.

b) **Individualybės ir asmenybės santykiavimas ugdyme.** — Individualybė visada yra, bent tam tikrame laipsnyje, prigimties davinys; asmenybė, kaipo vidaus darbo ir laisvo apsisprendimo išdava, niekados nesiduoda dykai: asmenybė įgyjama tam tikra kova su savimi ir aplinkiniu pasauliu. Kitaip tariant, asmenybė ugdyme visada yra uždavinys, kuris turi būti laimėtas ilgesniu darbu ir intensyvia kova. Todėl, atitrauktinai tariant, individualybė ir asmenybė santykiuoja tarp savęs, kaip davinys ir uždavinys.

Savo išsivystyme asmenybės linkme individualybė yra trijų pagrindinių veiksnių įtakoje. Tai yra, pirma, įgimtos individualinės pajėgos, kurios turi tendencijos pasireikšti aktualiai; antra, gyvenimo ir ugdymo aplinkybės, veikdančios įgimtąsias pajėgas, ir, trečia, laisvas ir sąmoningas paties ugdytinio apsisprendimas, suteikiąs pagrindinę linkmę individualybei reikštis.

Jei pirmojo veiksnio žymės yra įgimtos, antrojo — įgautos, tai trečiojo veiksnio žymės yra laisvai įsigytos. Nesunku pastebėti, kad įgimtis, ugdymas ir apsisprendimas yra trys laipsniai, kuriais išsivysto žmogaus individualybė, tampanti laisva ir sąmoninga asmenybe. Ugdytojas, stovįs tarp ugdytinio įgimties ir laisvo jo apsisprendimo, turi kultyvuoti jo individualybę asmens laisvo apsisprendimo tikslais.

c) **Asmenybė, kaipo vertybių nešėja.** — Žmogus, kaipo asmenybė, yra vertingiausių nusiteikimų nešėjas. Todėl ir asmenybė turi būti kultivuojama ir siekiama ugdymu taip, kad ji taptų vertingų nusiteikimų nešėja. Tokia jinai tikrai yra vien tada, kai ji orientuojasi pagal objektyvines vertybes ir siekia jų, kaipo objektyvinių normų.

4. **Ugdymas ir ugdymasis.** — Galutinis asmenybės susiformavimas įvyksta laisvu ir sąmoningu jos apsisprendimu. Bet šitas apsisprendimas, paprastai, negalėtų įvykti, jei ugdymas neitų ugdymosi linkme: ugdymas turi ruošti ugdytinį ugdymuisi ir turi faktiškai baigtis ugdymusi.

a) **Ugdytinio ruošimas ugdymuisi.** — Būdai, kuriais ugdytinis gali būti ruošiamas ugdymuisi, yra labai įvairūs. Auklėjimas įvairiopo savarankiškumo, iniciatyvos, kritiškumo, pratinimas pergalėti sunkenybes, lavinimas tvirto ir savarankiško būdo, štai tik keletas pavyzdžių tam, kokie ugdymo būdai, ar priemonės gali būti naudingi ugdytinio paruošimui ugdymuisi. Jų, žinoma, praktikoje gali būti labai daug.

b) **Ugdymo atbaigimas ugdymusi.** — Ugdymasis ne tik yra ugdymo apvainikavimas, bet ir jo priemonė, ir todėl pirm, negu ugdymasis įgyja visai savarankiškosios reikšmės, jis turi eiti ugdomąja priemone pačiam ugdymui. Po to klaidinga manyti, kad ugdymasis prasideda tik tada, kai ugdymas yra jau baigtas.

Iš tikrųjų, žiūrint ugdymo ir ugdymosi santykiavimo, ugdytinio gyvenime yra trys įvairūs tarpsniai: iš pradžios eina tarpsnis, kuriame turi vietos tik ugdymas, ir kai sąmoningas ugdymasis nėra dar galimas; tai yra pradinis tarpsnis ugdytinio gyvenime. Paskui ateina vidurinis tarpsnis, kuriame ugdymas susipina su ugdymusi. Pagaliau, ateina atbaigiamasis tarpsnis, kuriame turi vietos tik ugdymasis. Pradiniame tarpsnyje ugdytinis yra tik veikinys, viduriniame tarpsnyje — veikinys ir veiksnys, atbaigiamajame — tik veiksnys.

Jei ugdymasis nebuvo tinkamai paruoštas, jei jisai nebuvo palengvėl stiprinamas ir plečiamas, ugdytinis vargu ar galės kada tapti visiškai savarankišku žmogumi, kuris galėtų spręsti savo likimą ir išaugti į ryškią ir galingą asmenybę. Visas ugdymo prasmingumas glūdi jo tendencijoje pasidaryti nebereikalingam, ir šita tendencija tegali rasti savo realizaciją tik tada, jei ugdymas visai naturaliai ir palaipsniui pereina į ugdymąsi.

Ketvirtas skyrius.

VYKDANTIEJI UGDYMO VEIKSNIAI IR VEIKĖJAI

(Vykdančioji priežastis)

I. PAŠAUKTIEJI UGDYMO VEIKSNIAI

1. Ugdymo veiksnio ir veikėjo supratimas. — Plačiausia prasme ugdymo veiksnys yra visa tai, kas sąmoningai ar nesąmoningai, tiesioginiu ar netiesioginiu būdu turi ugdomosios veikmės ugdymo objektui, t. y. ugdytiniui. Ugdymo veikėjas yra asmuo, kuris, priklausydamas prie ugdymo veiksnių, vykdo ugdomąjį veikimą norimai, sąmoningai ir iš pašaukimo.

Pašauktieji yra tie ugdymo veiksniai, kurių prigimtis ar net paskirtis verčia šiaip ar taip dalyvauti ugdomajame veikime. Atsitiktiniai yra tie ugdymo veiksniai, kurie dalyvauja ugdomajame veikime, neverčiami prie to nei prigimties nei paskirties. Pašaukti iš prigimties ugdymo veiksniai nėra atsiradę specialiai ugdymo tikslams vykdyti. Pašaukti iš paskirties ugdymo veiksniai kaip tik yra sudaromi, arba steigiami-skiriami ugdymo tikslams siekti.

2. Pašaukti iš prigimties ugdymo veiksniai. — Prie šių veiksnių priklauso šeima, valstybė ir Bažnyčia.

a) **Šeima:** — Šeima yra prigimtinė bendruomenė, kurioje vyro ir moters santuoka sudaro pagrindą bendravimui su vaikais ir naminiais patarnautojais. Vaikų gimdymas, auginimas ir auklėjimas yra šeimai tik vienas uždavinių, bet ne vienintelis, tiesa, labai svarbus.

Nebūdama įsteigta vieniems tik ugdymo uždaviniams, bet būdama prigimtinė apraiška platesnės prasmės, šeima yra pašauktasis ugdymo veiksnys ne iš paskirties, bet iš prigimties, t. y. šeimai tenka rūpintis naujosios kartos ugdymu ne todėl, kad ji tyčia yra tam įsteigta, bet todėl, kad pati jos prigimtis, be kita ko, verčia ją rūpintis ir ugdymo reikalais. Pasirodo net, kad prigimtis, kuri sudaro šeimai reikalą rūpintis vaikų auginimu ir auklėjimu, sykiu sudaro čia ir geriausias sąlygas šitam ugdymui vykdyti.

Tėvams visai naturalu mylėti savo vaikus ir rūpintis jų reikalais bei interesais. Sykiu tėvai, paprastai, imponuoja savo vaikams ir turi jų akyse savaimingai susidarantį autoritetą. Esant šitoms naturalioms aplinkybėms šeiminis ugdymas turi visą eilę teigiamųjų savybių, kylančių iš šeiminio gyvenimo ypatybių. Pirma, tėvai sugeba individualizuoti ugdymą pagal kiekvieno savo vaiko individualines ypatybes. Antra, šeiminiame ugdyme bendradarbiauja tėvas ir motina, ir todėl paprastai jame sueina vyriškumo ir moteriškumo įtakos. Trečia, šeiminis ugdymas yra harmoningas ir visašališkas, nes jame gretimais eina beveik visų pagrindinių ugdymo užda-

vinių vykdymas, tiesa, neaukštame laipsnyje ir gana primityvaus pobūdžio. Ketvirta, šeiminis ugdymas yra organiškas ta prasme, kad pats bendras gyvenimas šeimoje auklėja ir lavina. Penkta, šeiminis ugdymas turi grindžiamosios reikšmės, nes jis eina pagrindu aukštesniems ugdymo laipsniams. Šita prasme jis turi paruošiamosios reikšmės ir reikalauja savo atbaigimo iš pusės kitų visuomenėje gyvuojančių ugdymo lyčių.

Visos teigiamosios šeiminio ugdymo savybės turi faktiškos reikšmės vaikų formavimui tik normaliose aplinkybėse. Tuo tarpu šeiminiame gyvenime dažnokai sueina nemaža nepalankių aplinkybių, kurios vaikų ugdymą išmuša iš normalių vėžių. Nekalbant čia apie dorinio pobūdžio kliūtis, pažymėtinas vienas faktas, labai reikšmingas pedagoginiu atžvilgiu.

Tėvai iš prigimties yra ugdymo veikėjai ir, kaipo tokie, turi nusimanyti apie savo veikimo pareigas. Bet šitas nusimanymas, kaip ir faktiškas sugebėjimas dirbti ugdomąjį darbą, iš prigimties neateina. Būti iš prigimties ugdymo veikėju ir neturėti iš prigimties reikiamų šitam veikimui savybių — štai neatitikimas, kuris padaro tai, kad tėvai toli gražu nevisuomet atsako savo pedagoginiam pašaukimui, ir šeima nevisuomet turi teigiamosios reikšmės naujosios kartos ugdymui. Iš čia reikėtų padaryti išvadą, kad tėvai turi visai naturalią pareigą šiaip ar taip pasiruošti savo ugdomajam pašaukimui šeimoje. Būtų net labai pageidaujama, kad visuotinis švietimas teiktų šituo klausimu reikalingiausių pedagoginių žinių.

b) **Valstybė.** — Šalia šeimos kitu pašauktuoju ugdymo veiksniu eina valstybė. Valstybė, kaip ir šeima, yra prigimtinė sutelktinio gyvenimo lytis; jinai tik yra daug sudėtingesnė, ir jos tikslai yra jau žymiai platesni. Valstybė yra vyriausioji pasaulinės visuomenės organizacija. Ogi pasaulinė visuomenė kartais aptariama, kaipo pastovus ir organingas daugybės šeimų susibūrimas, vadovaujamas vieno vyriausio autoriteto ir siekiąs tiesioginiu būdu vienos bendros prigimtinės gerovės.

Valstybė, būdama prigimtinė organizacija, atsirandanti visai naturaliu būdu, yra pašauktas iš prigimties ugdymo veiksnys. Bet jinai yra ugdomasis veiksnys tik tiek, kiek iš jos uždavinių prigimties plaukia jai reikalas, teisė ir pareiga rūpintis naujųjų kartų ugdymu.

Visų pirma, valstybei visai prigimta rūpintis fiziniu savo piliečių auklėjimu, kad šie pajėgtų pakelti krašto apsaugos sunkenybes. Antra, valstybė turi teisę rūpintis valstybiniu pilietiniu naujų kartų auklėjimu, kad jos gyvenimas eitų sklandžiai ir taikingai. Trečia, valstybė turi rūpintis bent minimaliniu bendru savo piliečių išsilavinimu, kuris yra būtinai reikalingas gyvenant tam tikrą kultūros laipsnį ir konkuruojant su savo kaimynais atsilaikymo kovoje. Pagaliau, ketvirta, valstybė turi susi-

rūpinti profesiniu savo piliečių išlavinimu, kad visi jie galėtų dirbti visuomenėje naudingą darbą ir pelnyti uždarbį savo pragyvenimui.

Tai yra tiesioginiai bendrieji valstybės uždaviniai ugdymo srityje. Juos vykdyti valstybė gali įvairiai. Ji gali juos vykdyti pati, imdamasi ugdytojos pareigų; bet ji gali taip pat pasivaduoti ir kitų ugdymo veiksnių pagalba; arba net ji gali iš dalies juos vykdyti savo pajėgomis, o iš dalies — bendromis pastangomis su kitais ugdymo veiksniais. Principialumo ir tikslingumo sumetimai kalba už valstybės artimiausią kontaktą ir solidarumą su visais pašauktaisiais ugdymo veiksniais.

Pedagogų-sociologų net sakoma, kad ugdymo dalykuose valstybės teisės ir pareigos tėra labiausiai pagalbinio pobūdžio: ji turi ugdymo reikalus remti, ugdymo vykdymą kontroliuoti, ugdymui sudaryti materialinį pagrindą ir tik tuo atveju, kai privatinė iniciatyva nesugeba ugdymo reikalų aprūpinti, atpildyti tiesioginės intervencijos priemonėmis privatinės iniciatyvos trūkumus.

Pažymėtina dar, kad valstybė nėra vienintelė organizuota visuomeninė lytis, kuri atstovauja visuomenės ugdomiesiems interesams. Paparastai, ji pasidalija ugdomosiomis pareigomis su kitomis organizuotomis visuomenės lytimis, kokios, pavyzdžiui, yra valsčius, savivaldybė, autonominė provincija.

c) **Bažnyčia.** — Trečias pašauktas iš prigimties ugdymo veiksnys yra Bažnyčia, kaipo religinė organizacija. Teologų aptarimu, Bažnyčia yra bendruomenė žmonių, kurie, išpažindami tą patį tikėjimą ir dalyvaudami tuose pačiuose sakramentuose, yra vadovaujami apaštališkųjų ganytojų ir ypač vienintelio Kristaus vietininko žemėje Romos popiežiaus (Bellarmin'as). Ši aptartis, skirta specialiai katalikų Bažnyčiai, su atitinkamomis atmainomis gali būti pritaikyta kitoms bažnyčioms ir net nebažnytinio pobūdžio konfesijoms.

Šitaip suprantamos Bažnyčios tikslas yra antgamtinė tikinčiųjų gerovė. Bet šis tikslas negali būti pasiektas be dorinio ir religinio auklėjimo. Todėl Bažnyčia turi ne tik pareigą, bet ir teisę į dorinį religinį savo tikinčiųjų auklėjimą. Šita pareiga ir teisė plaukia iš Bažnyčios prigimties ir negali būti jokiose aplinkybėse iš jos atimta be pasikėsinimo prieš patį jos buvimą.

Kaip šeima, arba susibūrę krūvon tėvai, iš vienos pusės ir kaip valstybė su kitomis visuomenės organizacijos lytimis iš kitos pusės, taip ir Bažnyčia gali steigti mokyklas ir kitas ugdomąsias įstaigas tam, kad geriausiai būtų aprūpinti tie ugdomieji reikalai, kurių ji turi dorinio religinio auklėjimo srityje. Jai tik negali būti pripažinta monopolio teisė mokyklų klausime, kaip lygiai tokia teisė nepriklauso nei šeimai nei valstybei.

Tikrovėje tikslingumo sumetimas ir net neišvengiamas reikalas verčia Bažnyčią ugdymo srityje bendrai dirbti su kitais pašauktais iš prigimties ugdymo veiksniais, nes tik jų visų solidarumas ugdymo srityje sudaro geriausias sąlygas visiems ugdymo reikalams aprūpinti. Tačiau bendrai dirbant įvairiems ugdymo veiksniams nekartą tarp valstybės ir Bažnyčios atsiranda trynimosi mokyklų klausimu.

Iš reikalavimų, nuo kurių Bažnyčia principialiai negali čia atsisakyti, žiūrėdama savo pašaukimo prigimties, svarbesnieji yra tokie. Pirma, Bažnyčia turi teisę steigti bet kurios rūšies ne tik pradines, bet vidurines ir aukštesnes mokyklas (1375 kanonas). Antra, tik Bažnyčiai priklauso katalikiško universiteto ar fakulteto kanoniškojo įsteigimo teisė (1376 kan. 1 parag.). Trečia, religinis katalikų jaunuomenės auklėjimas turi būti palenktas Bažnyčios autoritetui ir priežiūrai (1381 kan. 1 parag.). Ketvirta, visas katalikiškosios jaunuomenės ugdymas turi būti išlaikytas religinės dvasios nuotaikoje, ir visų pirma dorinis auklėjimas turi būti pagrįstas religijos reikalavimais. Šituo reikalu Bažnyčia rezervuoja sau teisę daryti intervencijų į funkcionavimą mokyklų, kur mokosi katalikų jaunuomenė (1381 kan. 2 ir 3 parag.). Penkta, Bažnyčia laiko katalikams principialiai nepriimtina nelygstamai neutralią mokyklą (1374 kan.) ir tik neišvengiamo reikalo atveju toleruoja lygstamai neutralią mokyklą.

3. Pašaukti iš paskirties ugdymo veiksniai. — Prie pašauktų iš paskirties ugdymo veiksnių priklauso iš vienos pusės ugdomosios įstaigos ir iš antros pusės — jaunuomenės ugdymosi organizacijos.

a) **Ugdomosios įstaigos.** — Ugdomosios įstaigos tuo skiriasi nuo prigimtųjų ugdymo veiksnių, t. y. šeimos, valstybės ir Bažnyčios, kad jos yra specialiai skirtos ruošti naująją kartą gyvenimo tikslams. Du pagrindiniai jų tipai yra: lavinamoji ir auklėjamoji įstaiga.

Lavinamoji įstaiga, arba mokykla, ima ugdymo uždavinius iš pusės lavinamojo aspekto, t. y. jinai formuoja jaunuomenę pirmoje eilėje ryšium su ugdomosiomis gėrybėmis.

Auklėjamoji įstaiga ima ugdymo uždavinius iš pusės auklėjamojo aspekto, t. y. jinai visų pirma veda jaunuomenę prie laisvo apsisprendimo pagal žmogiškosios asmenybės normas.

b) **Jaunuomenės ugdymosi organizacijos.** — Kiek ugdymas turi būti papildytas ir atbaigtas ugdymusi, tiek ugdomosios įstaigos turi rasti savo papildymą ir atbaigimą jaunuomenės ugdymosi organizacijose. Jaunuomenės ugdymosi organizacijos tėra viena jaunuomenės organizacijų rūšis, būtent, ta, kuri statosi pagrindiniu savo uždaviniu ugdymosi tikslus.

Jaunuomenės ugdymosi organizacijos (o šiuo atveju tik jos mums čia gali rūpėti) neišvengiamai susiformuoja ir veikia pasaulėžiūros įtakoje. Kaip ugdomosios įstaigos apskritai, ir mokykla ypatingai, neįmanomos be

jokio priklausomumo nuo pasaulėžiūrinio nusistatymo, taip lygiai jaunuomenės ugdymosi organizacijos visada turi pasaulėžiūrinių ryšių. Tai yra ne tik neišvengiama, bet ir visai normalu. Kaip tikslinga ir normali mokykla turi remtis racionalia pasaulėžiūra, taip ir jaunuomenės ugdymosi organizacija, kuri papildo ir atbaigia mokyklos funkcijas, turi remtis pasaulėžiūriniais pagrindais.

Jaunuomenės ugdymosi organizacijos, atremtos į pasaulėžiūrinius principus, ypač pateisinamos ten, kur mokyklų sistema nelaiduoja tėvams galimumą ugdyti savo vaikus savos pasaulėžiūrts linkmėje. Tokiu atveju jaunuomenės susigrupavimas pagal savo pasaulėžiūrą atpildo mokyklų trūkumus ir leidžia jaunuomenei tobuliau išsiugdyti savo pasaulėžiūros dvasioje.

Tiesa, jaunuomenės ugdymosi organizacijos, šalia savo teigiamųjų patarnavimų, turi ir savų pavojų. Todėl visų prigimtųjų ugdymo veiksnių yra solidari pareiga stengtis pedagoginėmis priemonėmis šituos pavojus neutralizuoti ir jaunuomenės organizacijų veikimą paskatinti tinkama linkme.

4. Teisinis pašauktųjų ugdymo veiksnių atžvilgis. — Ryšium su pašauktųjų ugdymo veiksnių problema tenka nagrinėti kaikurias teisines sąvokas, liečiančias ugdymo dalykus.

a) **Ugdomoji pareiga.** — Ugdomasis pašaukimas, kaip ir kiekvienas pašaukimas, uždeda tam tikrų pareigų. Pašaukimas apskritai yra tam tikras nusiteikimas, pagrįstas prigimties palinkimu.

Ugdomoji pareiga yra turįs saistomosios galios ir pagrįstas prigimtimi reikalas ugdyti tam tikrus ugdytinius.

b) **Ugdomoji teisė.** — Ugdomoji teisė gali būti, visų pirma, suprantama pasyvine ir aktyvine prasme. Pasyvinę teisę turi ugdytinis, t. y. jis turi teisę būti ugdomas. Aktyvinę teisę turi ugdytojas, būtent, jis turi teisę ugdyti ugdytinį ir sykiu reikalauti iš vienos pusės, kad ugdytinis paklustų ugdomajai jo valdžiai, o iš antros pusės, kad niekas nekliudytų šitą valdžią vykdyti.

Daroma dar skirtumo tarp objektyvinės ir subjektyvinės ugdomosios teisės. Ugdytojo teisė ugdyti ugdytinį yra subjektyvinė, nes ji priklauso subjektui. Bet šita subjektyvinė teisė remiasi objektyvinės teisės nuostatais, kurie tvarko ugdomųjų santykių ir ugdymo organizacijų visumą.

c) **Ugdomoji valdžia.** — Ugdomoji valdžia yra faktiškas galimumas vykdyti savo ugdomąją teisę tiesioginiu ar netiesioginiu būdu.

d) **Ugdomasis autoritetas.** — Ugdomasis autoritetas yra faktiškoji galia davinėti saistomųjų įsakymų ugdymo dalykuose ir reikalauti iš ugdytinių klusnumo.

e) **Ugdomosios teisės pagrindas.** — Ugdomoji teisė yra įvairiai pagrindžiama. Tarp įvairių teorijų bene patikimiausia bus ta, kuri stengiasi pagrįsti ugdomąją subjektyvinę teisę prigimtuoju pašaukimu, kuris iš vienos pusės atsako ugdytinio prigimtajam reikalui būti ugdomam, o iš antros pusės — ugdymo veiksnių prigimtajam reikalui pratęsti savo buvimą šiame pasaulyje ir geriausiai jį aprūpinti. Ugdomoji teisė leidžia kiekvienam pašauktajam ugdymo veiksniui dalyvauti ugdyme pagal savo prigimtį ir savo pašaukimo ribose.

f) **Pašauktų iš paskirties ugdymo veiksnių teisės pagrindas.** — Ugdomosios įstaigos gauna ugdomąją savo teisę įgaliojimo, arba delegavimo, būdu iš tų pašauktųjų ugdymo veiksnių, kurie turi ugdomąją teisę iš prigimties, arba prigimtąją ugdymo teisę.

Jaunuomenės ugdymosi organizacijų teisė į savarankiškąjį gyvavimą ir veikimą gali būti pagrįsta realiu, psichologijos ir pedagogikos konstatuojamu reikalu, bendrai dirbti su ugdomosiomis įstaigomis pagal tai, kaip auga jos savarankiškumas ir eina didyn savarankiškojo apsisprendimo plotas.

II. ATSITIKTINIAI UGDYMO VEIKSNIAI

1. **Ugdymo atsitiktinio veiksnio supratimas.** — Atsitiktinis yra ugdymo veiksnys, kuris, neturėdamas nei ugdomosios teisės nei ugdomosios intencijos, vis dėlto faktiškai turi ugdomosios įtakos naujajai kartai.

Tam tikra prasme atsitiktiniais ugdymo veiksniais galima pavadinti ir pašauktuosius ugdymo veiksnius, kai šie turi ugdomosios įtakos naujajai kartai savo pedagogiškai neintencionaline puse. Pavyzdžiui, šeima turi ugdomosios įtakos ir tuo tėvų elgimusi, kuris nėra skirtas sugestionuoti vaikus. Valstybė auklėja savo piliečius ir tomis savo funkcijomis, kuriomis siekiamas jos tiesioginis pašaukimo vykdymas. Bažnyčia auklėja ir sugestionuoja jauną kartą savo liturgija, kurios tiesioginis paskyrimas nėra ugdomojo pobūdžio. Bet šalia to yra dar visa eilė tikrai atsitiktinių ugdymo veiksnių.

2. **Šeimos dalyviai.** — Giminės, broliai, seserys, tarnai ir šiaipjau atsitiktinai gyveną šeimoje asmenys turi ugdomosios įtakos vaikams, ir todėl šituo atžvilgiu turi būti tėvų kritiškai vertinami ir prižiūrimi.

3. **Draugai.** — Draugai turi labai didelės reikšmės jaunosios kartos susiformavimui, todėl ugdytojų pareiga yra susirūpinti tinkama jų atranka.

4. **Tėvų namai, apylinkė, gamta ir klimatas.** — Nuo visų šitų atsitiktinių ugdymo veiksnių priklauso tam tikrame laipsnyje ne tik fizinis naujosios kartos išsivystymas, bet ir dvasinės fizionomijos susiformavimas. Ugdytojai turi jai sudaryti šituo atžvilgiu kuo palankiausių aplinkybių.

5. Tėviškė, tėvynė, tauta. — Visi šitie atsitiktiniai ugdymo veiksniai turi labai didelės reikšmės etninio jaunosios kartos tipo susiformavimui ir jos visuomeninio priklausomumo apsprendimui. Ugdytojai turi čia pareigą normuoti šitų veiksnių įtaką, stiprinti ją iš teigiamosios pusės ir saugoti ją nuo iškrypimo į ekskliuzyvizmo ir šovinizmo vėžes.

6. Kultūra ir jos organizuotos lytys. — Kultūra, objektyvine lytimi suorganizuota, veikia naująją kartą ne tik per ugdytojus, kurie yra ugdyme kultūros reiškėjai ir jos ateities grindėjai, bet ir tiesioginiu būdu, būtent, per tokias įvairias organizuotas savo lytis, kaip spauda, radio, teatras, kinematografas, paveikslų galerijos, įvairūs muziejai ir t. t. Čia ugdytojų pareiga yra normuoti visų tokių kultūrinių veiksnių reikšmę ugdymui, daryti šitų veiksnių tinkamą atranką, neutralizuoti neigiamųjų, stiprinti teigiamųjų veiksnių įtaką.

7. Pašauktųjų ir atsitiktinių ugdymo veiksnių santykiavimas. — Tarp sąmoningo pašauktųjų veiksnių veikimo ir savaimingos ugdomosios atsitiktinių veiksnių įtakos turi būti nustatyta harmonija, palanki aukštiesiems ugdymo tikslams.

III. UGDYMO VEIKĖJAI

1. Ugdymo veikėjų rūšys. — Kaip jau buvo savo laiku paminėta, ugdymo veikėjas yra asmuo, kuris, priklausydamas ugdymo veiksniams, vykdo ugdomąjį veikimą norimai, sąmoningai ir iš pašaukimo.

Tėvai, mokytojai auklėtojai ir kunigai yra trys pagrindinės ugdymo veikėjų, arba ugdytojų, rūšys. Jie visi dirba ugdomąjį darbą norimai, t. y. su pedagogine intencija, sąmoningai, t. y. su tam tikru tikslingumu, planingumu ir metodingumu, ir pagaliau, iš pašaukimo, t. y. ne atsitiktinai, bet pagal pastovius prigimties ar paskirties paraginimus.

a) **Tėvai.** — Tėvai yra pašaukti ugdomosioms pareigoms dėl savo padėties šeimoje. Jie turi teisės pasivaduoti pedagogais specialistais, bet šitas pasivadinimas niekados faktiškai negali būti visiškas. Todėl tėvų pasiruošimas ugdomiesiems uždaviniams turi būti visuotinis ir privalomas tame laipsnyje, kuris yra neišvengiamas šeimos reikalams.

b) **Mokytojai auklėtojai.** — Mokytojai auklėtojai yra čia suprantami, kaipo asmenys, kuriems lavinimas ir auklėjimas yra profesijos darbas. Kaipo tokie, jie turi reikalo specialiau pasiruošti ugdomajam veikimui. Mokytojai, kaipo lavinamųjų įstaigų veikėjai, turi visų pirma reikalo su lavinamuoju ugdymo aspektu, nors nėra niekados atpareigoti rūpintis auklėjimu. Auklėtojai, kaipo auklėjamųjų įstaigų veikėjai, turi visų pirma reikalo su auklėjamuoju ugdymo aspektu, nors niekados nėra visiškai atpareigoti rūpintis lavinimo reikalais.

c) **Kunigai.** — Trečiojoje ugdymo veikėjų rūšyje, t. y. kuniguose, suponuojama aukščiausio laipsnio pedagoginis pašaukimas ir pasiruošimas. Kunigų pedagoginės pareigos liečia labiausiai dorinį religinį auklėjimą, bet jos toli gražu neapsieina ir be lavinimo. Principialiai ugdomąsias pareigas kunigai gauna sykiu su kunigyste, ogi faktiškąją ugdomąją valdžią jie įgauna ryšium su savo paskyrimu į pedagogines pareigas.

2. Pagrindinės ugdomojo darbo savybės. — Ugdomojo darbo esmę sudaro ugdomųjų tikslų realizavimas su sąmoninga pedagogine intencija. Tos savybės, kurios turi šitą darbą charakterizuoti, yra tikslingumas, planingumas ir metodingumas.

a) **Tikslingumas.** — Pedagoginė intencija, kuri glūdi pačioje ugdomojo darbo esmėje, neišvengiamai reikalauja sąmoningo statymo pedagoginių tikslų. Ugdomasis tikslas, būdamas vedamasis ugdymo pradas, suteikia ugdomajam darbui aiškią linkmę, reikšmingumą ir net tikrą pedagoginį stilių.

b) **Planingumas.** — Apie darbo tvarkingumą sprendžia pirmoje eilėje darbo planas. Planingumas ir yra svarbiausia tvarkos sąlyga. Be planingumo ugdomasis darbas negali būti realizuotas nei tinkamu laiku, nei reikiamu mastu, nei privalomu pilnumu.

c) **Metodingumas.** — Jei darbo tvarkai būtina sąlyga yra planingumas, tai jo taisyklingumui reikalingas yra metodingumas. Kiekvienas rimtas darbas, ir tame skaičiuje ugdomasis darbas, turi savo taisyklių, vykdomųjų priemonių, tinkamų sąlygų ir kitų vykdymo aplinkybių. Metodas yra tasai būdas, kuris tiesiausiu keliu veda į tikslą, panaudojant vykdomąsias darbo priemones ir prisitaikant prie visų vykdymo aplinkybių. Kitaip tariant, metodas yra taisyklingumo laidas.

3. Bendrosios ugdytojo savybės. — Visos reikalingos ugdytojui savybės gali būti suvestos į keturias kategorijas, kurios yra, pirma, bent minimaliniai pedagoginiai gabumai, antra, pedagoginis susipratimas, trečia, pedagoginis patyrimas, ir ketvirta, faktiškas sugebėjimas dirbti ugdomąjį darbą.

a) **Pedagoginiai gabumai.** — Bent minimaliniai pedagoginiai gabumai yra reikalingi kiekvienam ugdytojui jau todėl, kad jie yra sprendžiamasis pedagoginio pašaukimo veiksnys. Pagrindiniai pedagoginiai gabumai yra pedagoginė intuicija ir pedagoginis taktas, šalia kurių gali būti visa eilė mažiau reikšmingų pedagoginių gabumų.

b) **Pedagoginis susipratimas.** — Teorinis nusimanymas, arba pedagoginis susipratimas, visoms kitoms sąlygoms esant lygioms, yra teigiamoji ugdytojo savybė, naudinga ugdomajam darbui. Sąlygoms esant įvairioms gali pasirodyti, kad teoriškai pasiruošęs pedagogas yra blogas ugdytojas

praktikas, ir kad faktiškai geras ugdytojas praktikas gali kartais būti neėjęs pedagoginių mokslų.

c) **Pedagoginis patyrimas.** — Praktinis patyrimas pagilina teorinį nusimanymą ir ruošia faktiškąjį sugebėjimą dirbti ugdomąjį darbą. Praktinis patyrimas yra labai svarbi ir niekam neabejotina savybė tarp privalomų ugdytojui savybių.

d) **Faktiškas sugebėjimas sėkmingai dirbti ugdomąjį darbą.** — Ugdytojas sugeba sėkmingai dirbti ugdomąjį darbą tik tada, kai jis yra tikra pedagoginė asmenybė. Sudedamosiomis pedagoginės asmenybės žymėmis, žinoma, eina ir pedagoginiai gabumai, ir pedagoginis susipratimas, ir pedagoginis patyrimas, bet tai, kas šitoje asmenybėje yra svarbiausia, ateina iš dorinio išsiauklėjimo ir intelektualinio išsilavinimo. Šituo pastaruoju atžvilgiu ugdytojui ypatingai yra svarbus iš vienos pusės pedagoginis entuziazmas, kuris yra savotiškas pedagoginis eros, arba patos, o iš kitos pusės, — pedagoginis autoritetingumas, kuris charakterizuoja tai, kas vadinama terminu pedagoginis ethos.

Penktas skyrius

FORMUOJANTIEJI UGDYMO VEIKSNIAI

(Formalinė priežastis)

I. UGDOMASIS IDEALAS

1. Įvedamosios pastabos apie formalinę ugdymo priežastį. — Formalinės ugdymo priežasties klausimas yra vienas iš painesnių pedagogikos klausimų. Toji forma, arba lytis, kuri turi atsirasti ugdymo išdavoje, yra fizinis ir dvasinis ugdytinio subrendimas, kaipo visetas pastovių nusiteikimų, charakterizuojančių pilnutinį žmogų. Bet šitie nusiteikimai ne apsprendžia ugdytinį, bet yra atsiradę jo apsrendimo ir apsisprendimo išdavoje. Ne jie tad eina formaline priežastimi ugdyme, bet tie veiksniai, kurie ugdytinį apsprendžia ir formuoja. Kitaip tariant, formalinę ugdymo priežastį sudaro visi tie veiksniai, kurie šiaip ar taip formuojamai veikia ugdytinį.

Pagrindinių formuojančių ugdymo veiksnių yra visas šešetas: pirma, ugdomasis idealas, antra, ugdytinio prigimtis ir asmuo, trečia, ugdytojo asmenybė ir, ketvirta, ugdomosios gėrybės.

2. Formuojamoji ugdomojo idealo reikšmė. — Idealas, kaipo egzempliarinė priežastis, be kita ko, yra laikoma formaline priežastimi šalia daikto *(causa formalis extra rem)*, kurios formuojamoji veikmė įvyksta, kaip sakoma, *per modum imitationis*, pamėgdžiojimo būdu.

Ugdomasis idealas veikia ugdytinį visų pirma netiesioginiu būdu, nes jį renkasi iš pradžios ugdytojas savo ugdomajam veikimui. Tačiau ugdomasis idealas gali formuojamai veikti ugdytinį ir tiesioginiu būdu, kai jis šiokiu ar tokiu būdu įeina į ugdytinio sąmonę ir ima jį vylioti, kaipo vertingas siekinys.

3. Lygi ugdomojo idealo reikšmė auginimui-globojimui, lavinimui ir auklėjimui. — Tuo tarpu, kai kiti formuojantieji ugdymo veiksniai turi ypatingos reikšmės vienu kitu atžvilgiu, ugdomasis idealas turi formuojamosios reikšmės visiems funkcionaliniams ugdymo aspektams, t. y. ir auginimui-globojimui ir lavinimui ir auklėjimui.

II. UGDYTINIO PRIGIMTIS IR ASMUO

1. Ugdytinio prigimties polinkiai, kaipo formavimosi tendencijos. — Kiekvieno ugdytinio prigimties galimumai užbrėžia tam tikras formavimosi ribas. Bet ugdytinio prigimtis vaidina ne vien tik šitą pasyvinę rolę. Joje glūdi tam tikrų dinaminių pajėgų, arba polinkių, kurie apsprendžia ugdytinio išsivystymo linkmę ir suteikia jo formavimuisi tam tikrų tendencijų.

2. Ugdytinio asmens pastangos, kaipo svarbus formuojantis veiksnys ugdymesi. — Dar reikšmingesnę rolę formavimesi vaidina paties ugdytinio asmuo, kiek jis savarankiškai pasireiškia ugdymosi darbe. Kai ugdytinis yra pasyviai imlus, formuojančiu veiksniu eina ta ugdomoji gėrybė, kurią jis prisiima; bet kai jis yra aktyvus ir daro ugdymosi pastangų, šitomis pastangomis jis pats save formuoja. Ugdymosi pastangos yra stipriausias formavimosi veiksnys.

3. Ypatingas formuojamasis paties ugdytinio vaidmuo auginime-globojime. — Formuojamoji ugdytinio prigimties ir asmens reikšmė itin aiškiai išeina aikštėn tame funkcionaliniame ugdymo aspekte, kuris yra vadinamas auginimu-globojimu. Jei ugdytojas paragina ugdytinio prigimtį ir jo asmens pajėgas, tai, ragindamas ugdytinį augti ir išsivystyti, jis nėra formuojantis veiksnys šitam augimui ir išsivystymui. Auga ir išsivysto pats ugdytinis, nes jame glūdi prigimties tendencijos ir asmeninių pastangų šaltinis.

III. UGDYTOJO ASMENYBĖ

1. Tarpasmeninės difuzijos vaidmuo ugdytinio formavimesi. — Ugdytinio asmenybė formuoja ugdytinį asmiliacijos būdu, kuris charakterizuoja tarpasmeninę difuziją. Tarpasmeninė difuzija, paprastai, įvyksta be jokių pastangų iš ugdytojo pusės ir asimiliuoja ugdytinį pagal ugdytojo ypatybes. Šitas ugdytinio asimiliavimasis pagal ugdytojo panašumą visada

yra tam tikras formavimasis, kartais labai reikšmingas ir turįs sprendžiamosios reikšmės visam ugdytinio gyvenimui.

2. Sugestyvinės ugdytojo asmenybės ir pavyzdžio reikšmė ugdytinio formavimuisi. — Tarpasmeninė difuzija įvyksta visai savaime, ugdytojui net neturint jokių tam intencijų. Bet, žinant šitą faktą, ugdytojui privalu susirūpinti, kad jo įtaka ugdytinio formavimuisi būtų sutvarkyta ir sunormuota pagal pedagoginio veikimo principus. Kitaip tariant, tarpasmeninė difuzija, einanti savaime iš ugdytojo į ugdytinį, turi būti papildyta sąmoningu sugestyviniu ugdytojo nusistatymu asmens kultūros ir asmeninių pavyzdžių atžvilgiu.

3. Ypatingas formuojamasis ugdytojo asmenybės vaidmuo auklėjime. — Ugdytojo asmenybės reikšmė ypatingai svarbi auklėjimui. Auklėjime ugdytojas yra vadovas patarėjas, kuris yra pašauktas vesti ugdytinį susiformuot į vertingą asmenybę pagal dorines gyvenimo normas. Čia turi sugestyvinės reikšmės ne tiek tai, ką ugdytojas skelbia, bet tai, koks jis pats yra. Reikia net konstatuoti, kad ugdytojo asmenybės reikšmė ugdytinio susiformavimui auga pagal tai, kaip einama iš fizinio auklėjimo į dorinį auklėjimą ir iš šio pastarojo — į religinį auklėjimą. Čia ugdytojo asmenybės dorinis vertingumas yra svarbiausias.

IV. UGDOMOSIOS GĖRYBĖS

1. Formuojamoji ugdomosios gėrybės veikmė ugdytiniui. — Ugdomojoje gėrybėje yra statine lytimi realizuota kokia nors vertybė. Ši statinė lytis yra asimiliuojama ugdytinio, kuris įgyja ypatybių, tą lytį atitinkančių. Tuo būdu ugdomoji gėrybė, esanti ugdytiniui dėl savo vertingumo siekiamasis tikslas, sykiu yra ir formavimosi priemonė. Ugdomoji gėrybė gali būti ugdyme pavadinta tikslu-priemone.

2. Aktualizavimas ugdytinio psichikoje objektyvuotos ugdomojoje gėrybėje dvasios. — Sakoma, kad ugdomosios gėrybės yra žmogaus dvasios objektyvacija statine lytimi, kuri, būdama pasisavinta ugdytinio, aktualizuojasi jame dinamine lytimi. Tai sudaro asimiliacijos vyksmo esmę.

Kultūrinės gėrybės, kurios gali eiti ugdomosiomis gėrybėmis, yra žmogiškosios dvasios objektyvacija todėl, kad jos savo lytimi realizuoja visada tam tikrą idėją, žmogaus dvasios sukurtą. Sukurtoje gėrybėje žmogaus dvasios idėja glūdi latentiniu būdu, bet šita idėja turi būti vėl atgaivinta, jei kas nori pasisavinti šitos gėrybės turinį. Tarp objektyvinės dvasios, realizuotos ugdomojoje gėrybėje ,ir subjektyvinės dvasios, norinčios aną objektyvuotą dvasią pasisavinti, turi vykti asimiliacijos procesas. Šituo atžvilgiu ugdomasis vyksmas ir yra ne kas kita, kaip aktualizavimas ugdy-

tinio psichikoje objektyvinės dvasios, glūdinčios latentiniu būdu ugdomojoje gėrybėje. Šis vyksmas iš esmės yra formuojamojo pobūdžio.

3. Ypatingas formuojamasis ugdomosios gėrybės vaidmuo lavinime. — Lavinimas yra formavimas labiau, negu kitas kuris ugdymo aspektas, nors negalima neigti formuojamojo momento ir kituose funkcionaliniuose ugdymo aspektuose. Iš kitos pusės ugdomoji gėrybė yra pagrindinis lavinimo veiksnys. Lavinime tarp ugdytojo ir ugdytinio neišvengiamai stovi tarpininkė — ugdomoji gėrybė. Nenuostabu todėl, kad čia, t. y. lavinime, ugdomosios gėrybės formuojamoji reikšmė yra didžiausia.

TURINYS

mas ir jo lytys (26): a) fizinis ugdomumas, b) psichinis ugdomumas, c) dvasinis ugdomumas.

II. **Ugdymo individualizacija ir jos veiksniai:** 1. Ugdymo individualizacijos supratimas (27). — 2. Amžiaus tarpsniai (27): a) kūdikystė (28), b) ankstyboji vaikystė (28), c) vėlyboji vaikystė (29), d) paauguolystė (29), e) jaunystė (30). — 3. Lyčių skirtybės (30). — 4. Pavaldumas (32). — 5. Emocionalinis savotiškumas (temperamentas, arba pobūdis) (32). — 6. Intelektualinis savotiškumas (32). — 7. Socialinis savotiškumas (33). — 8. Fizinės nenormalybės (33). — 9. Psichinės nenormalybės (33).

III. **Ugdymas ir ugdytinio ugdymasis:** 1. Ugdytinio individualybė (33): a) individualybės esmė, b) ugdytinio individualybė ir jos traktavimo būdas, c) individualybė ir vertiniai tipai. — 2. Funkcionalinis ugdymas (35): a) funkcionalinio ugdymo supratimas, b) funkcionalinė žaidimo reikšmė, c) funkcionalinė pamėgdžiojimo reikšmė, d) pagrindinis funkcionalinio ugdymo metodas. — 3. Ugdytinio asmenybė (36): a) asmens ir asmenybės supratimas, b) individualybės ir asmenybės santykiavimas ugdyme, c) asmenybė, kaipo vertybių nešėja. — 4. Ugdymas ir ugdimasis (37): a) ugdytinio ruošimas ugdymuisi, b) ugdymo atbaigimas ugdymusi.

I. **Pašauktieji ugdymo veiksniai:** 1. Ugdymo veiksnio ir veikėjo supratimas (38). — 2. Pašaukti iš prigimties ugdymo veiksniai (38): a) šeima (38), b) valstybė (39), c) Bažnyčia (40). — 3. Pašaukti iš paskirties ugdymo veiksniai (41): a) ugdomosios įstaigos, b) jaunuomenės ugdymosi organizacijos. — 4. Teisinis pašauktųjų ugdymo veiksnių atžvilgis (42): a) ugdomoji pareiga, b) ugdomoji teisė, c) ugdomoji valdžia, d) ugdomasis autoritetas, e) ugdomosios teisės pagrindas, f) paašuktų iš paskirties ugdymo veiksnių teisės pagrindas.

II. **Atsitiktiniai ugdymo veiksniai:** 1. Ugdymo atsitiktinio veiksnio supratimas (43). — 2. Šeimos dalyviai (43). — 3. Draugai (43). — 4. Tėvų namai, apylinkė, gamta, klimatas (43). — 5. Tėviškė, tėvynė, tauta (43). — 6. Kultūra ir jos organizuotos lytys (44). — 7. Pašauktųjų ir atsitiktinių ugdymo veiksnių santykiavimas (44).

III. **Ugdymo veikėjai:** 1. Ugdymo veikėjų rūšys (44): a) tėvai, b) mokytojai auklėtojai, c) kunigai. — 2. Pagrindinės ugdomojo darbo savybės (45): a) tikslingumas, b) planingumas, c) metodingumas. — 3. Bendriausios ugdytojo savybės (45): a) pedagoginiai gabumai, b) pedagoginis susipratimas, c) pedagoginis patyrimas, d) faktiškas sugebėjimas sėkmingai dirbti ugdomąjį darbą.

Šių laikų biologų pažiūros į gyvybės reiškinius

(Tęsinys iš „Logo“ 1934 metų 187-jo pusl.)

Prof. Pr. Dovydaitis, Kaunas

Nemechanistai ir įvairių krypčių vitalistai šių dienų biologuose

Darome toliau apžvalgą mums čia rūpimų pažiūrų, pasireiškusių E. Rignano ankietos proga ir šiaip jo redaguotame mokslinio sintesio internaciniame žurnale „Scientia“.

Šio žurnalo 1923 m. Vasario mėn. sąsiuvinio kronikoj randame suminėta apie „Britanijos Draugijos mokslo pažangai“ (British Association for the advancement of science) 90-jį metinį kongresą, įvykusį 1922 m. Rugsėjo mėn. Mull'y. Tos draugijos pirmininkas (prezidentas) profesorius Sir C. S. Sherrington kalbėjo apie gyvulių mechanizmą kaikuriais atžvilgiais. Jis savo kalboj ypač pabrėžė mūsų žinių spragotumą kalbamu klausimu. Pasak jo, tikrai yra tokių gyvybės reiškinių, kurie išaiškinami arba kurią dieną galės būt išaiškinti fizikos ir chemijos duomenėmis. Bet taip pat yra daug kitų, kurie tuo būdu neišaiškinami, kaip antai, organizmo pačios strukturos problema ir, dar labiau neįmanoma — kūno ir dvasios santykis. Tačiau gyvoji būtybė savo esme yra viena (vieninga) ir biologinis sintesis turi apimt ir dvasią.[1]

1924 metų „Scientijoj“ pirmiausia randame įdėtą Rignano ankietai skirtą, iš Australijos atsiųstą, T. Brailsford - Robertson'o straipsnį: „Finalizmo mechanistinė kilmė“.[2] Kadangi jo autorius jau yra miręs

---

[1] „Le président de l'Association, le professeur Sir C. S. Sherrington, avait pris pour sujet de son discours: *Quelques aspects du mécanisme animal,* en insistant plus particulièrement sur les lacunes de nos connaissances, actuelles sur ce sujet. Il existe certainement des phénomènes vitaux qui s'expliquent ou pourront un jour être expliqués par les données de la physique et de la chimie. Mais il n'en est pas de même de beaucoup d'autres, comme, par exemple, le problème de la structure même de l'organisme et celui, plus énigmatique encore, des rapports entre le corps et l'esprit. Toutefois, l'être vivant est essentiellement un, et la synthèse biologique comprendre aussi l'esprit“ 33 tomas, 165—166 pusl.).

[2] T. Brailsford Robertson (Adelaide [South Australia], Universitų, The Darling Laboratories of Physiology and Biochemistry), The mechanistic Origin of Finalism. Scientia 1924, 35 t., 93—102 p. Šis straipsnis pakartotas ir autoriaus straipsnių rinkiny, išėjusiame po jo mirties: The Spirit of Research, Ade laide 1931; straipsnius surinko ir trumpą nabašnnko gyvenimo ir darbų apžvalgą parašė Dr. Pennycuick. — 1928 metais sakytame žurnale randame dar jo straipsnį: The Rôle of Differentiation in organic Evolution. Scientia 1928, 44 t., 399 — 410 p.

(tik 45 metus amžiaus turėdamas), ir daugiau savo pažiūrų nebepareikš, tai čia patieksime vieną kitą ilgesnę citatą iš jo sakyto straipsnio. Jo pozicija diskutuojamu mechanizmo ir vitalizmo klausimu paaiškėja jau iš pačios jo straipsnio pradžios, kame jis šiaip kalba:

„Diskusijose tarp mechanisto ir vitalisto, arba animisto, pagrindinis klausimas negali būt išspręstas nei atsišaukiant į mechanišką charakterį įvairių tų vyksmų, kurie sudaro gyvybės apraiškas, nei parodant, kad gyvoji mašina turi vienintelių savybių. Be jokio abejojimo, gyvulys arba augalas yra mašina, ir lygiai nėra jokio abejojimo, kad ji yra vienintelė mūsų patyrime. Nėra antros tokios mašinos su tokia pačia kokybių ir galių kombinacija; nes jei tokia mašina egzistuotų, mes ją sakytume esant gyvą organizmą. Kad organizmas yra mašina paprastąja šio žodžio prasme, būtent, kad jis yra medžiagos kiekis, visiškai judinamas žinomų ar galimų pažint jėgų, šiokio tvirtinimo anaiptol negriauja parodymas šią mašiną turint tokių vienintelių būdingų savybių, kaip galėjimas išgamint savąją rūšį arba atsiaugint netektąsias dalis. Atvirkščiai, gyvąją medžiagą nustatant esant vienintelę gamtos reiškiniuose, anaiptol netvirtinama organizmą nesant mašiną. Kai mechanistui atrėžiama, kad jo mašina nepanaši į jokią kitą mašiną mūsų patyrime, — jo pažiūra nepakeičiama; ir, iš kito šono, kai vitalistui atrėžiama, kad jo gyvoji medžiaga yra mašina, — nieko nepakeičiamas jo tvirtinimas šią mašiną (kurios jis gal būt nelaikys esant mašiną) esant vienintelę mūsų patyrime. Atrodo esant būtina gerai pabrėžti šį faktą, kadangi labai didelę diskusijų dalį šią problemą sprendžiant sudaro toki teigimai ir neigimai, kuriuos čia paminėjau ir kurie šių priešingų pažiūrų reiškėjus įtikina labiau kaip kuomet jų pačių nuomonės teisingumu“.[3]

---

[3] The fundamental question at issue between the mechanist and the vitalist or animist cannot be settled by appeal on the one hand to the mechanical character of the various operations which constitute the manifestations of life, or by demonstration, on the other hand, of the unique properties of the living machine. An animal or a plant is, without doubt, a machine, — and it is equally without doubt unique in our experience. There is no other machine which presents the same combination of qualities and powers for if there were such a machine, we would recognise is to be a living organism. The claim that an organism is a machine, in the ordinary acceptation of that term, namely, a portion of matter which is wholly moved by known or knowable forces, is not in the least rebutted by demonstration that the machine has unique characteristics such as the power of reproducing its kind, or that of regenerating lost parts. Conversely, the establishment of the claim that living matter is unique among natural phenomena does not in the least prove that an organism is not a machine. To reply to the mechanist that his machine is unlike any other machine in our experience leaves is view unaffectad, and, again, to reply to the vitalist that living matter is a machine does not confute his assertion that this machine (which he may possibly not admit to be a machine) is unique in our experience. It appears to be necessary to emphasise this fact because so much of the discussion which deals with this question consists of assertion and counter-assertion of the character which I have outlined and which leaves the proponents of these opposing views as convinced as ever of the rightness of their own opinions“ (93 p.).

Kalbamasis mokslininkas fiziologas be rezervų sutinka su Rignano manymu, kad vieno ar kito laipsnio „finalizmą" rodo gyvybės visos formos; jis mano esant galima eiti dar toliau ir pasakyt, kad kiekvienos gyvosios formos rodomas „finalizmas" sudaro vienintelį tikrą matą jo pažangos laipsniui evolucijoj. Bet iš čia nesą būtina daryt išvada, kad gyvus organizmus judinančios tokios jėgos, kurios jiems numato atlikt protingą tikstą.[4]

Jau iš šių minčių paaiškėjo, kad autorius savotiškai ima mašinos ir mechanizmo sąvoka. Polemizuodamas su Mac Dougall'iu, jis mašiną apibrėžia kaip tokį dalyką, kuris siekia bet kurios rūšies protingos konsekvencijos, skirtingos nuo tų ypatingų konsekvencijų, kurios tarnauja organinei gerovei; tokių mašinų esą gausu gamtoj ir pati visata esanti tokia mašina.[5] Visatos, kaip tokios mašinos, liudininku mūsų fiziologas nurodo net Šventojo Rašto šiuos posakius iš Pamokslininko knygos: „Karta praeina ir karta ateina, žemė gi stovi per amžius. Saulė teka ir leidžiasi, ir grįžta į savo vietą; ir tenai vėl užteka, eina į pietus ir pasuka į šiaurę. Visa aplinkui apsukdamas juda vėjas ir grįžta į savo skritį... Visi dalykai vargsta: žmogus tai negali išpasakoti žodžiais".[6]

Autoriaus savotišką, surelativintą ir susubjektivintą, mechanizmo supratimą vaizduoja dar šios jo mintys: „Mechanizmas, iš tikrųjų, nėra kokia skirtinga rūšis daikto, bet gryna intelektualizacija, kurią mes taikome sankabai įvykių, kurių mes įžiūrime pradžią, galą ir tarpinį fazių pakankamą skaičių, kad galėtume vaizdintis likusias. Kada galas yra naudingas toliau palaikyti gyvybę, mes linkę vaizdintis, kad mechanizmas siekia tikslo; tačiau panašus mechanizmas niekuo esmingai nesiskiria nuo eigos tų įvykių, kurie gyvybės interesams netarnauja. Kristalo atžvilgiu eiga įvykių, kurie savo viršūnę pasiekia kristalizacijoj, galėtų būt laikoma kaip sudaranti tikslo mechanizmą; tuo tarpu kai eiga įvy-

---

4 „It must be admitted, without reserve, with Rignano, that ‚finalism' in some degree or other is exhibited by all forms of life, and I think we may even go further and state that degree of ‚finalism' which is displayed by any form of life is the only true measure of its degree of advancement in the scale of evolution. But it is by no means necessary to infer from this that living organisms are impelled by forces by which they habe been designed for the accomplishment of an intelligible purpose" (97 p.).

5 „...if we... define a machine as that which attains an intelligible consequence of any kind whatsoever, as distinguished from those particular consequences which subserve organic welfare, then machines abound in nature, ant the Universe itselt is a machine" (101 p.).

6 „Generatio praeterit, et generatio advenit: terra autem in aeternum stat. Oritur sol. et occidit, et ad locum suum revertitur: ibique renascens. Gyrat per meridiem, et flectitur ad aquilonem: lustrans universa in circuitu pergit spiritus, et in circulos suos revertitur... Cunctae res difficiles: non potest eas homo explicare sermone" (Ecclesiastes I, 4—8; Vulgatos tekstas; lietuviškas vertimas iš J. Skvirecko).

kių, kurie savo viršūne turi padvigubindami protozojų, gali atrodyti tokia pat betikslė, kokia mums atrodo vulkano erupcija".[7]

Taigi, autorius neigia gyvame organizme teleologinių veiksmų veikimą. Tačiau tarydamas finalizmą kilus mechanišku keliu, jis būtų priskirtinas prie mechanistų teleologų, koki, antai, yra Plate, Lloyd Morgan, D'Arcy W. Thompson, Haldane ir kt. (Logos 1933, 116—118 p.). Bet kalbamasis fiziologas nuo anų skiriasi „mechanistiniu animizmu", kurio hipotezę jis prekonizuoja savo straipsniu apie sąmonę ir laiko jautimą.[8] Ši hipotezė tokia Dualistinė visatos koncepcija, kurią einant, sąmonė gyvulių pasauly pasirodžiusi tik vėlybą evolucijos momentą, kada ji buvo praėjusi stuburinių lygį (aukštį), — šiokia koncepcija suponuoja tik regimą evolucijos tolydinumą (diskontinuitetą). Sąmonę išgamino ne organinė gamta, bet ji yra aptikimas, kuris juo labiau nenutraukia evolucijos eigos, kaip kad, žmogaus įrankių eilėj, evolucijos eigos nenutraukia aptikimas kohererio, davusio žmogui sugaut Herz'o bangas.

J. Duclaux, iš Pasteuro Instituto, savo straipsny apie gyvybės kilmę ir laikymąsi[9] tiesioginai neliečia mechanizmo ir vitalizmo problemos. Jo pažiūras būdina šios jo mintys straipsnio pradžioj: „Studijuodamas gyvųjų būtybių funkcionavimą chemijos atžvilgiu, konstatuosi nenutrūkstamą sintesio darbą, kuris, pradėjęs nuo paprasčiausių mineralinių junginių, progresiviai ateina į dažnai labai komplikuotas substancijas. Tuo pačiu laiku kūnų savybės ir reakcijos, kurias matėme tuo būdu išeinant vienas iš kitų, taip pat eina iš paprastų į sudėtingas. Pradžioj mes jas galime išaiškinti fizikos - chemijos dėsniais; paskui pasirodo gyvybinės funkcijos, kurias mes tikimės kurią dieną galėsią suvest į tuos pačius dėsnius; pagaliau prieiname, taip pasakant, nematerialines reakcijas, tokias kaip sąmonė, protas, valia, kurių atžvilgiu mes tegalime pareikšt mūsų visišką nežinojimą, netik nepajėgdami duot išaiškinimo, bet net nė

---

[7] „A mechanism is, in fact, not a distinct species of thing in- itsels, but a pure intellectualisation which we apply to a concatenation of events of which we perceive the beginning, the end, and a sufficient number of the intermediate stages to permit imagination of the remainder. When the end subserves the perpetuation of life we are apt to imagine that the mechanism is purposive, but such a mechanism differs in no essential particular from those successions of events which do not subserve the interests of life. From the stadpoint of a crystal, the succession of events which culminates in crystallysation might be regarded as constituting a purposive mechanism, while the succession of events which culminates in the fission of a protozoön might appear as non-purposeful as a volcanic eruption does to us" (101—102 p.).

[8]. Consciousness and the Sense of Time. The Spirit of Research (žiūr. 2 past.)

[9] J. Duclaux (Paris, Institut Pasteur), L'origine et le maintien de la vie. Scientia 1924, 35 t., 179—190 pusl. Plg. ir jo naujausią veikalą „Traité de chimie physique" (6 sąsiuviniai serijos „Actuälités scientifiques et industrielles", Paris 1934 Hermann), kurio 1-me sąsiuviny analizuojamos gyvybinių funkcijų fizikinės cheminės savybės (L'analyse physico - chimique des fonctions vitales).

įsivaizdint, katrame gale jų ieškoti. Iš visa, mes tik labai mažai težinome apie šią evoliuciją nuo paprasta į komplikuota, net jei ir pasitenkintume sintesio mechanizmo pirmomis stadijomis. Mes dažniausiai jį pagaminame tik labai skirtingu keliu nuo to, kuriuo eina gamta ir po daugelio klaidžiojimų. Aišku, kad mes randamės akivaizdoj tokios mašinos, kuriai sukonstruoti prireikė milijonų metų ir kurios kompleksiškumas begalo viršija mūsų išmanymą".[10] Taigi, jo pozicija yra rezignuojanti pozicija.

Kaip drąsus neovitalizmo gynėjas pasireiškia kanadietis fiziologas D. Fraser Harris. Jis kalbamajame žurnale savo įsitikinimus yra pareiškęs du kartu. Pirmą kartą atsakydamas Rignano ankietą, o antrą kartą po dešimties metų straipsny apie gyvosios medžiagos savybes. Pirmojo straipsnio[11] jau pati antraštė („Filosofinio neovitalizmo gynimas") rodo autoriaus laikomą poziciją. Viena kita ilgesnė citata parodys ir autoriaus argumentus, kuriais jis savo poziciją gina.

„Nežiūrint daugelio ir patvarių bandymų — rašo jis pradėdamas savo straipsnį — padarytų iškelt panašumus tarp gyvųjų organizmų ir negyvųjų mechanizmų, jų skirtumai perdaug krinta akysen, kad būtų galima jų nepaisyt".[12]

Begalinis atstumas, skiriantis organizmą nuo kristalo arba nuo bet kokios sumaniausiai konstruotos mašinos, esąs aiškus pažiūrint į organizmo gyvybės istoriją. „Nei kristalas, nei mašina neturi istorijos: jie negyvena vaikystės, jaunatvės, subrendimo, senatvės amžiaus. Kristale nėra vyksmų sukcesijos, nei tapsmo: kristalas, jei norite, gyvena visuomet tos pačios jaunatvės, to paties subrendimo, arba tos pačios senatvės amžių. Jis neturi laiko santykių, neauga, jei augimu vadint siekimą klimak-

---

[10] Quand on étudie, du point de vue de la chimie, le fonctionnement des ètres vivants, on constate un travail continu de synthèse qui, prenant comme point de départ les composés mineraux les plus simples, aboutit progressivement à des substances souvent très complexes. En même temps les propriétés et les réactions des corps que nous voyons ainsi se déduire les uns des autres passent aussi du simple au complexe. Au début nous pouvons les expliquer par les lois physico-chimiques; puis apparaissent les fonctions vitales, que nous espérons pouvoir un jour ramener à ces mêmes lois; enfin nous arrivons aux réactions pour ainsi dire immatèrielles telles que la conscience, l'intelligence, la volonté devant lesqueles nous ne pouvons que déclarer notre complète impuissance, non pas seulement à fourn ir une ex plication, mais encore à imaginer de quel côté nous devons la chercher.

Dans l'ensemble nous ne savons que fort peu de choses sur cette évolution du simple au complexe, même si nous nous bornons aux premiers stades du mécanisme de synthèse. Le plus souvent nous n'arrivons à les reproduire que par une voie très differente de celle, qui suit la nature et après un grand nombre de détours. Il est claire que nous nous trouvens en présence d'une machine qui'l a fallu de milliers d'années pour monter et dont la complexité dépasse infiniment notre entendement" (179 p.).

[11] D. Frazer Harris (Dalhousie, University, Halifax ([Nova Scotia, Canada]) A Defense of philosophic Neo-vitalism. Scientia 1924, 35 t., 259—268 p.

[12] „In spite of many and persevering attempts to emphasise the similarities between living organisms and non-living mechanisms, the diferences between these are much striking to be ignored" (259 p.).

terikos negrįžtamai praeitose gyvybės fazėse. Gyvasis daiktas aiškiai taiko į tolimesnį regimąjį dalyką; kristale nieko panašaus nėra".[13]

Augale ir gyvuly vyksta metabolizmas, t. y. absorbcijos, asimilacijos ir ekskrecijos reiškiniai. Kristalas nei absorbuoja nei ekskretuoja. Pagaliau, antikūnių pagalba, gyvulys gali neutralizuot ištirpstančius nuodus, kurie iš neprietelingos aplinkos laiks nuo laiko į jį ateina. Absoliučiai jokio analoginio reiškinio nėra kristale.

Gyvųjų būtybių lyginimą su kristalais autorius iš visa laiko esant bergždžią. Dėlto lyginimui jis ima du procesu iš virškinimo srities — skilvio syvų gaminimą bei pačių syvų veikimą ir parodo, kuo skiriasi vitalinis procesas nuo nevitalinio. Čia jis, tarp kita ko, sako: „Kaikurie, ‚materialistai' tiki esant netoli laiką, kuomet biochemikas ‚padarysiąs' protoplasmą bandomajame vamzdy (retortoj); tegul jis pradeda nuo paprastesnio dalyko ir tegul padaro pepsiną".[14]

Karštai pritardamas J. A. Thomson'o minčiai, kad „apsichinė pasaulio koncepcija yra įžeidžianti"[15], betgi nesutikdamas būti pastatytas simplistinio viduramžių vitalizmo šalininku, autorius, į savo svarstymus įtraukdamas ir žmogų, savo straipsnį baigia tokiomis išvadomis:

„Asmuo, ego, aš pats, realus žmogus gali būt aiškiai atskirti nuo materialinių molekulų, iš kurių yra sudarytas jo kūnas. Jis yra kas daugiau kaip jo kūnas; jis yra asmenybė... Tikra, kad ši asmenybė įstengs gyventi ir kada kintamas kūnas (soma) bus suiręs... Yra galima suprasti, kad psichė gali ir vėl apsivilkt kūnu, įsikūnint, jei tik prileidžiama esant būtinojo strukturinio kompleksumo. Šiąja prasme psichė yra nesuardoma arba ‚nemirštanti'... Ji gali toliau egzistuot ir po to, kai materija bus perėjus į naujas kombinacijas, vadinamas mirtimi ir suirimu. Psichė, kaip suprematerialinė, tikrai gali būt nesuardoma, jei pati materija ir yra suardoma. Šiaja prasme, taigi, psichė siekia toliau kaip erdvė ir laikas. Ji turi vietą erdvėj, nebudama aprėžta erdviniu atžvilgiu. Ji egzistuoja laike, kad ir jai nepritaikomi terminai ‚pradžia' ir ‚galas'. Ji yra asmens, individualaus aš esmė; o jei į šios supramaterialinės egzistencijos realybę ir patvarybę netikime, tai individualybė yra fikcija, o asmenybė — chimera".[16]

---

[13] „Neither the crystal nor the machine has a life-history: no infancy, youth, prime or old age. There is no flux of events, no becoming in the crystal: a crystal has perennial youth, perennial prime or perennial old age as you will. It has no time relations, no growth as meaning the attaining to a climacteric in phases of life passed though irreversibly. The living thing points unmistakably to a distant end in view. the crystal's existence to nothing of the kind" (261 p.).

[14] „Some ‚materialists' believe that the time is near wben the bio-chemist will ‚make' protoplasm in a test-tube; let him begin with something simpler and make pepsin" (260 p.).

[15] „An apsyshic view of life is outrageous". The systeme of animate Nature. London 1920.

[16] „Now it is that the person, the ego, the self, the real man may be clearly

Antrajame straipsny[17] D. Fraser Harris daro bandymą reviduot gyvosios medžiagos savybes. Viena tokia esminga savybe jis laiko afektabilumą (šį terminą jis siūlo vietoj nuo senovės vartojamo iritabilumo), kurio dėliai gyvoji medžiaga reaguoja į stimulacijas (jaudinimus, erzinimus). Betgi afektabilumas yra tik technikinis terminas pažymėti medžiagos molekulinį nepatvarumą, dėliai ko ji įgali reaguot į stimulacijas. Šią savybę turi ir negyvoji medžiaga. Protoplasma yra gyva ne dėl to, kad ji yra afektabili, bet protoprasmos mirtis yra afektabilumo nesimo pažymys. Taigi, afektabilumas skiria ne medžiagą gyvąją nuo medžiagos negyvosios, bet gyvąją medžiagą nuo medžiagos mirusios; o tai yra visai skirtingas dalykas[18] .

Kalbant preciziškai, terminas „mirusi medžiaga", autorius teisingu manymu, tegalėtų būt taikomas tik tokiai medžiagai, kuri pirmiau buvo gyva, nes negyva medžiaga negali gyvent, taigi ir mirt. Todėl gaunama tokia schema:

Antroji esminė gyvosios medžiagos pagrindinė savybė, esanti jos „funkcinė", arba „fiziologinė inercija". Šiokiu terminu D. F. Harris jau 1900 m. pavadino tą gyvosios medžiagos savybę, kurios dėliai ji siekia išlaikyti savo funkcinį *status quo ante*, kad ir gavus, stimulą, turintį tą

---

distinguished from the material molecules of which his soma is built up. He is more than his body; he is te personality that has emerged in integration as a supramaterial sythesis in a purely psychic realm. Surely, then, this personality is able to survive the dissolution of that changing soma with which it has been associated since before the time that consciousness emerged.

Conceivably the psyche could be re-embodied, reincarnated, if only the necessary structural camplexity were provided.

In this sense the psyche is indestructible or ‚immortal'. It réquired the existence of complex neuroplasm to express itself here and now, but inasmuch as it subsisted unchanged as regards its essence or identifiability while its associated matter was changing, it can continue to subsist (exist) after that ‚matter' has passed into the new combinations we call death and dissolution. The psyche as supramaterial may surely be indestructible if matter itself is indestructible.

In this sense, then, the psyche transcends space and time.

It has a locus in space without being spatially confined.

It has an existence in time without the terms ‚beginning' and ‚end' being applicable.

It is the person in essence, the individual ego: and unless we believe in the reality and permanence of this supra-material existence, individuality is a fiction and personality a chimaera" (267—268 p.).

17 A reconsideration of the characteristics of living matter. Scientia 1934, 55 t., 270—275 p.

18 „Protoplasm is not alive *because* it possesses affectability which is only

būklę pakeisti. Jei tas *status quo ante* buvo fiziologinė rimtis, tai siekiama išlaikyt rimtis, jei buvo aktivumas, tai aktivumas.[19]

Iš afektbilumo ir funkcinės inercijos koegzistavimo gyvojoj medžiagoj autorius gauna naują ir pozitivų mirties apibūdinimą. „Mirties momentu — sako jis — gali būt laikomas tas momentas, kuriuo funkcinė inercija pasiekia savo maksimumą ir kuriuo visiškai pasiliauja reagavimas... O kadangi funkcinė inercija yra viena dviejų gyvosios medžiagos pagrindinių savybių, tai bent kiek pateisinamas ir tas, veikiau prislegiantis, gyvybės aprašymas, kad ji esanti „mirčiai atsparių jėgų suma".[20]

Afektabilumą ir funkcinę inercija, kaip p i r m i n e s savybės, reikią skirti nuo to, kas galima vadinti s p e c i f i n ė m i s gyvybės apraiškomis (Specific Manifestations of vitality). Pirmoji šių apraiškų yra galia vieną medžiagos rūšį transformuot į kitą medžiagos rūšį, kalbant chemijos kalba.

„Ta transmutacija vienos rūšies medžiagos į kurią kitą, ta asimilacija medžiagos, dažnai labai skirtingos nuo paties asimiliuojančio organizmo cheminės sudėties, yra būdinga augalui ir gyvuliui, o negyvame pasauly neturi jokios analogijos".[21]

Pavyzdys: valgant, žmogaus viršinamųjų organų gyvoji protoplasma įvairiausios cheminės sudėties maistines substancijas perkeičia į kitas chemines substancijas, ir, būtent, į tokias, kurios būdingos jai pačiai. O „mašina, kad ir sumaningiausiai padirbdinta, neįstengia pakeist jos veikimui pavestų substancijų cheminės konstitucijos. Mašina ropėms kapot išleidžia tik ropes; mašina cukriniams runkuliams perdirbti gamina tik runkulių cukrų, o mašina dešrelėms gaminti, viename savo gale išleidžia dešreles, kurių sudėtis visiškai tokia pat, koki ingrendientai buvo įdėti kitame mašinos gale".

„Bet jau visai kitaip dalykai vyksta ir žemiausiame augale bei gy-

---

the technical term for that molecular instability which enables it to respond to a stimulus, and which non-living matter also posesses. Its death, howewer, does mean the absence of that affectability. Affectability, therefore, does not distiguish living from non-living matter, but living from deed matter which is a perfecly different thing" (271 p.).

[19] „The other essential, primary or fundamental characteristic of living matter is its ‚functional' or „physiological inertia' (D. F. Harris, 1900). We may define „Functional" or „Physiological Inertia" as that property of living metter in virtue of which it tends to maintain the functional *status quo ante* although a stimulus designed to change that state may have been received. If a state of physiological rest was tre *status quo ante*, rest will be maintained, if activity, activity" (271 p.).

[20] „The moment of death may be regarded as that at which the functional inertia has risen to its maximum and irresponsiveness become complete... and since functional inertia is one of the two fundamental properties of living matter, we may perceive some justification of that rather depressing description of life as „the sum of the forces that resist death" (272 p.).

[21] „This transmuting of one kind of matter into some other, this assimilating of matter differing often very widely from the chemical constitution of its own kind of matter is characteristic of the plant and of the animal, and has no analogy whatever in the non-living world" (272—273 p.).

vulyje. Iš nesudėtingiausios negyvosios neorganinės medžiagos augalas padaro tokius komplikuotus daiktus kaip chlorofilas, smala, kaučukas. Iš žolės ir vandens karvė padaro kazeiną, laktalbuminą ir laktozę; ir tik gyvulio patelė, taigi šiuo atveju karvė, tegali padaryti sakytąjį karbohidratą. Čia yra ne tik stebuklas cheminiu atžvilgiu, bet taip pat ir reikšmingas metoboliško specifiškumo pavyzdys".

„Ši nepanašios, skirtingos medžiagos inkorporacija sudaro vieną principinių gyvybės apraiškų; tai dalykas, neturįs savo analogijos kristalo elgsenoj, nežiūrint sumanių pastangų tokį pat reiškinį aptikt ir tenai".[22]

Augalas ir gyvulys ne tik medžiagos priima, bet ir jos išmeta; juose vyksta tuo pačiu laiku ir katabolizmas ir anabolizmas. O kristalas, kad ir gali inkorporuotis arba asimiluoti — betgi tik panašias molekules kaip jo, —, negali ekskretuoti, jis negali, kaip gyvulys, nuolatos palaikyt vienu metu su priėmimu taip pat ir dalelių eliminaciją.

Toks reiškinys, kaip energijos transformacija, negali būt laikomas išimtinai vitaline funkcija, kadangi ir gyvoji būtybė ir mašina sugeba energiją transformuot, kad ir gyvulys tatai atlieka su didesne eficiencija, technikine žodžio prasme.

Sui generis yra gyvųjų būtybių veisimosi (reprodukcijos) reiškinys, kadangi negyvame pasauly nerandama nė iš tolo bet ko panašaus. Berods, nuo kristalo atskirtas gabalėlis gali „augti" ir plėtotis iki taps pilnas kristalas; bet tai tik poetiškas pokalbis, nieko neduodąs biologijos filosofijai. Veisimasis iš visa yra vienas nuostabiausių Visatos reiškinių: taškelis protoplasmos „savaimingai" išauga ir išsiplėtoja tiksliai paklusdamas iš anksto skirto gyvybės ciklo iš anksto skirtai schemai.[23]

---

[22] „The most ingenious machine cannot alter the chemical constitution of the substances submitted to its activities, A machine for chopping turnips, delivers only turnips, for crushing beets sets free only beet-sugar, and a machine for making sausages exhibits at one end sausages whose composition is entirely determined by the ingredients put into the machine at the other end.

But with even the lowest plant and animal it is very different. From the simplest non-living inorganic material, the plant elaborates things as complex as chlorophyll, resin and rubber-latex. From grass and water the cow manufactures casein, lact-albumin and lactose: and only the female animal, in this case the cow, can make this last mentioned carbohydrate. Non only is this chemically a marvel, it is an example of a notable metabolic specifity.

This incorporation of the unlike, this assimilation of the diverse, is one of the chief manifestations of vitality, something that has no analogies in te behaviour of a crystal, in spite of ingenious efforts to discover them". (273 p.).

[23] „When we come to the phenomenon of Reproduction we come to one that is *sui generis* for there is nothing even remotely it in the entire non-living world. If any one cares to regard the breaking off of a portion of a crystal which can „grow' into a complete crystal as analogous to the giving birth to an immature organism capable of growing and maintaining an independent existence, he may do so as a poetical fansy but not as a contribution to the philosophy of biology... There is not only nothing in the world of the non-living the least resembling this, it is one of the most amazing occurences in the Universe — a speck of protoplasm spontaneously growing and evolving with all the apparent exactitude of obediense to the pre-determined scheme of a pre-destined life-cycle" (274 p.).

Paskui autorius vėl nurodo jau pirmajame straipsny pažymėtus gyvosios būtybės istorijos etapus, kad ji esti jauna, subręsta, pasensta; to nėra negyvajame pasauly; kristalas yra visuomet tas pats ar jis yra jaunas, ar senas. Gyvoji būtybė, perėjusi gimimo, vaikystės, jaunystės, subrendimo ir senatvės stadiją sulaukia mirti. Begalinis gyvosios būtybės egzistavimas biologijai nežinomas reiškinys. Kaikurių protozojų vadinamoji „nemirybė", kada celė persiskiria į dvi ir kada kiekviena gyvena toliau, tėra išimtinas egzistencijos būvis. Šiaip niekas niekur nekalba apie begalinę jaunystę, apie nepasiliaujamą subrendimą, apie amžinąją dekadenciją. Gyvoji būtybė kiekvienu savo buities laikotarpiu eina į bet ką, o negyvoji būtybė neina į nieką (the living thing is, at any given moment, always tending towards something else; the non-living is not).

Naujoji bakteriologija aptiko dar vieną specifišką organizmų savybę — išgamint antikūnius (anti-bodies). Žemesni organizmai nuo juos puolančių kokų ir bacilų ginasi tiesioginiu fagocytozės (= bacilų suėdimo) būdu. Ogi aukštesnieji gyvuliai turi subtilesnį būdą neitralizuot žalingų mikroorganizmų sekretuojamus nuodus, būtent, tuos nuodus tirpinančiais antidotais. Tai yra cheminis atsakymas į chemikinį puolimą. Nieko palyginamo su šituo nėra negyvajame pasauly.[24]

Savo straipsnio pabaigoj autorius užsimena ir apie sąmonę, kaip būdingiausią pažymį, skiriantį gyvybę nuo negyvybės; bet kadangi jos santykiai su protoplasma dar yra labai paslaptingi ir ginčijami, tai šio klausimo jis plačiau ir neliečia. Be to, dar neišspręstas ir klausimas, ar žemesnieji gyvuliai iš visa turi, ar neturi sąmonės. Aukštesniuose gyvuliuose sąmonė tikrai yra jų gyvybinis pažymys *sui generis*, ir šiuo atžvilgiu ji yra panaši į antikūnių gamybą.

Straipsnio galutinė išvada: „Ką galime tikrai pareikšti, tai kad tarp negyva ir gyva yra didelė praraja ir jokios mūsų pastangos, kad ir kokios heroiškos jos būtų buvusios, jos dar neužgrindo".[25]

Tų pačių (1924) metų „Scientijoj" į Rignano ankietą atsiliepė dar fiziologas ir biopsichologas E. S. Russell'is.[26] Jo pažiūros kalbamais klausimais plačiau buvo išdėstytos tais pačiais metais išėjusioj knygoj „Gyvųjų daiktų studijavimas".[27]

---

[24] „The lowly organisms deal with the intruding cocci and bacilli by the direct method of phagocytosis; the higher animals have acquired in addition the more subtle capacity of neutralising the soluble poisons of the micro-organisms by soluble antidotes. It is a chemical response to a chemical insult. There is nothing in all the universe of the non-living comparable with this" (275 p.).

[25] „What we may confidently close with is the statement that between the non-living and the living a great gulf is fixed, an no efforts of ours, however heroic, have as yet bridged it over" (275 p.).

[26] E. S. Rusell (Lowestoft, England), The Question of Vitalism. Psychobiology. Scientia 1924, 36 t., 169—176 p.

[27] The Study of living Things. London 1924.

Autoriui atrodo, kad vitalizmo klausimas pirmiausia yra metodo klausimas. Biologas atsistoja prieš problemą: suprast gyvąsias būtybes, organinio pasaulio strukturos ir veikimo stebinantį painumą suvest į bet kurią racionalinę tvarką, kiek galima atskleist gyvybės paslaptį dengiančius uždangalus. Problemą spręsdamas, biologas gali elgtis trejaip: 1) jis naudosis sąvokomis, kuriomis dirbama fizikos moksluose ir neorganinės gamtos moksluose; 2) į gyvąjį daiktą jis pažiūrės kaip į kažką *sui generis*, daugiau kaip mechanizmą, bet mažiau kaip asmenybę; 3) jis priims psichologo požvilgį. Pagal tai, kurią šių koncepcijų jis priims (sąmoningai ar nesąmoningai), jo biologija bus materialistinė, ‚organizminė' ar psichologinė. O ‚vitalistinėmis' autorius norėtų vadint teorijas, panašias į D r i e s c h'o, kurios visai nelegaliu būdu bando kombinuot materialistinę ir psichologinę koncepcijas. Savo pažiūrą R u s s e l l'i s parodo išdėstydamas, kodėl jam nepriimtina Driesch'o pozicija.

Driesch'as savo tyrinėjimų pagrindan padeda visą materialistinę visatos sistemą. Kaip ir Kantas, jis objektivųjų pasaulį laiko kaip esamą mokslo reikalui, kaip mechanizmą, o paskutiniuoju mokslo tikslu laiko esant medžiagos judėjimų matematišką traktavimą. Jis su materializmu eina iki galo analizuodamas organinius atvejus; jis komplikuotą organinę mašiną išskirsto į jos elementus ir tik tuomet, kai jis mato negalėsiąs elementus vėl susintetint, jis šaukiasi nematerialinio veiksnio, kuriam jis prikergia psichinius sugebėjimus ir net labai aukštos, tiesiog stebuklingos tvarkos sugebėjimus. R u s s e l l'i u i atrodo lyg Driesch'as „postuluotų kokį begalo išmintingą dievuką, esantį kur nors organizme, kaip kokios didelės mašinos viduj, kuris sustabdo čia vieną, čia kitą procesą, kad tuo būdu sureguluotų visą tą pabuklą ir jame įgyvendintų harmoniją".[28] Į materialinių procesų grandinę įvest psichinį veiksnį yra minčių sujaukimas. O Driesch'as kaip tik taip ir daro.

R u s s e l l'i o manymu, reikią „gyvybės reiškinius aiškinti ne jų struktūros terminais kaip būta iki tol, bet funkcijos ir aktivumo terminais. Šis aktivumas neturi būt laikomas esąs materialinės organizacijos fizikinis cheminis padarinys, kaip materialistinėj koncepcijoj, nei entelechijos ar psichės vadovaujamas fizikinis cheminis padarinys, kaip vitalizmo hipotezėj, bet *sui generis* aktivumas, kurio matas ir pavyzdys yra tas gyvybinis aktivumas, kurio tiesioginę sąmonę turime kaip individai".[29]

---

28 „It is as if one postulated the existence of a little infinitely wise god, situated somewhere inside the organisme, as within some huge machine, interfering now with this process, now with that, in such a way as to regulate and harmonise them all" (170 p.).

29 „The phenomena of life would have to be interpreted not in terms of structure as hitherto, but in terms of function and activity. This activity would have to be regarded not as the physico-chemical resultant of material organisation as in the materialistic conception, nors as a physico-chemical resultant guided by an entelechy or psyche, as in the vitalistic hypothesis, but as an activity *sui generis*, of which

Dėl to Russell'is ir nusilemia už psichobiologinę koncepciją. Jis vartoja ir terminą *hormė* impulso (driving force) prasme ir tuo suartėja su Monakovu (Logos 1934, 171 p.). Russell'io koncepcijai paryškint dar cituosime paskutinę jo straipsnio pastraipą: „Aš nė momentui nenoriu (visoms gyvoms būtybėms) priteigti, be labai nedaugelio aukščiausiųjų gyvulių, žmogiškų sugebėjimų — proto ir valios, taip pat nelaikau organinius atsakus (= psichofizikinės individualybės reakcijas aplinkumai, arba pakitėjimui savo paties organizme) esant proto vadovaujamus. Aš tik tvirtinu, kad organizmo objektivios savybės yra tokios, kad jas negalima laikyt esant grynai materialines, kad jų negalima pilnai įterpti į materialistinę schemą, bet, kad, atvirkščiai, jos yra tokios, kurios gali būt geriausiai suprastos ir išaiškintos kaip psichofizikino aktivumo primitivinės ir neišplėtotos formos apraiškos, — tokio aktivumo, kurio, berods, mes tiesioginiu būdu nepatiriame, bet kurį mes turime primti, kadangi mes kitaip negalime pasielgti, būdami priversti laikytis modelio, vienintelio mums tiesioginai žinomo psichofizikinio aktivumo — mūsų pačių aktivumo".[30]

D-ro E. S. Russell'io biofilosofinę poziciją randame išreikštą ir jo veikale apie organizmų plėtotę bei pavaldumą.[31] Čia, tarp kita ko, jis pareiškia: „Esti žmonių, kurie savo prigimtimi yra organismininkai, kiti naturaliai prisiriša prie partikularistinių pažiūrų. Atrodytų, kad žmogus kuria mokslą pagal savo paties paveikslą ir kad įvairaus tipo protas kuria įvairių žanrų mokslą". Būdamas įsitikinęs, kad analitinis metodas „būtinai nuveda į abstrakcijas", esminę biologinio metodo taisyklę jis taip formuluoja: „Visumos aktivumas negalimas pilnai išaiškint analizuojant isoluotų dalių aktivumą ir kad sakytu būdu juo mažiau jis yra išaiškinamas, kad atskirtos dalys yra labai abstrakčios". Antrasis Russell'io biologinis dėsnis yra šis: „Gyvojo vieneto jokia dalis ir bet kurio kompleksingo organinio aktivumo joks procesas negali būti pilnai suprastas, būdamas isoluotas nuo pilno organizmo struktūros ir aktivumų".[32]

(Tęsinys kitame 1935 m. sąsiuviny)

---

the standard and exemplar is the vital activity of which we as individuals are immediately conscious". (174—175 p.).

30 „I do not for a moment wish to ascribe to any save a very few of the highest animals the human faculties of intelligence and will, nor do I consider that organic responses are guided by mind. I merely assert that the objective characterictic of the organic are such that they cannot be regarded as purely material, cannot be fitted completely into the materialistic scheme, but that, on the contrary, they can best be unterstood and interpreted as the manifestations of a primitive and undeveloped form of psycho-physical activity, of which, it is true, we have no direct experience, but which we must conceive, because we cannot do otherwise, on the model of the only psycho-physical activity directly known to us — our own" (176 p.).

31 The Interpretation of Development and Heredity. Oxford 1930.

32 Pagal recenziją žurnale Scientia 1932, 52 t., 329—330 p.

Kūrybos problema

Priv. doc. Dr. A. Maceina, Kaunas

A. KŪRYBOS BUVIMO PRIELAIDOS

Kūrybos buvimas yra visuotinis faktas, toks pat gilus ir reikšmingas, kaip mirtis ir išnykimas. Buities kova su nebuitimi, josios pastangos pergalėti pirmykščio chaoso likučius ir užpildyti irimo padarytus plyšius eina per kūrybą ir tiktai per kūrybą. Visas gamtos išsivystymas, visa žmogaus istorija, visas Dievo santykiavimas su kreatūra yra ne kas kita, kaip vienas, nuolatinis ir amžinas kūrimas. Gali jis būti labai įvairus ir skirtingas, gali jis apsireikšti visokiausiomis formomis, gali jis būti net tragiškas įvairių buities laipsnių susikirtimas, bet viena yra aišku, kad kūryba yra gyvenimo esmė, gyvybės funkcija ir dvasios pateisinimas. Kūrybos neigimas reiškia pasaulio dinamikos neigimą. Manyti, kad kosme esama tik energijos pasikeitimo, kad mirtis ir gimimas yra tik buities bangos iškilimas ir nusileidimas, kaip jūroje, siančiant audrai, reiškia nesuprasti pačių buities pagrindų. Kiekvienas statizmas sugriauna pats save. Argi Dievas, kuriame nėra nieko statiško, gali sutverti buitį, kuri būtų atbaigta ir nurimusi savyje? Kosmo tapsmas nėra dinaminės energijos pavertimas statine arba statinės dinamine, kaip tvirtina gamtamoksliškas pasaulėvaizdis, bet *kosmo tapsmas yra tikra prasme kūryba.*

Bet ar pasaulyje esanti kūryba yra pirmykštė kūryba? Ar ji neturi už savęs nieko, į ką ji atsiremtų? Ar gamta ir žmogus kuria pats iš savęs ir per save? Ar kosminės kūrybos buvimas nesuponuoja tam tikrų prielaidų? Į šituos klausimus atsako pati buities prigimtis. Kūryba kyla iš pačių buities gelmių. Ji yra ne kas kita, kaip buities esmės apsireiškimas ir nuolatinis josios kilimas iš nebuities. Bet kosminė buitis nėra pirmykštė buitis. Kosminė buitis yra *kreatūra,* vadinasi, tokia buitis, kuri yra atsirėmusi į Absoliutinę Buitį, kuri yra gavusi iš josios savą buvimą ir šito buvimo prasmę. Kosmas tiek yra, kiek jis turi santykių ir ryšių su Absoliutu. Kitaip sakant, *kosmas yra tik per Absoliutą ir Absoliute.* Kiekvienas kosminio savarankiškumo teigimas buvimo tvarkoje veda į ne-

buitį, o pažinimo tvarkoje — į nesąmonę. Bet jeigu kosminė buitis nėra pirmykštė, tuo pačiu nėra pirmykštės nė jos prigimties tendencijos. Kaip pats buvimas suponuoja kitą aukštesnę Buitį, taip ir kreatūros aktai suponuoja kitus aukštesnius aktus. Buitis negalėtų gyventi, jei nebūtų Absoliutinio Gyvenimo. Buitis negalėtų pažinti, jei nebūtų Absoliutinio Proto. Buitis negalėtų norėti, jei nebūtų Absoliutinės Valios. Buitis negalėtų kurti, jeigu nebūtų Absoliutinio Kūrėjo, jei kosminės kūrybos nebūtų pranokęs Dieviškosios kūrybos aktas. *Dieviškosios kūrybos aktas yra pirmoji ir pagrindinė pasaulio kūrybos prielaida.*

Kūryba, kaip įrodinėsime vėliau, nėra energijos perkeitimas iš vieno pavidalo į kitą, bet energijos prieauglis. Tai naujas ir originalus aktas, kuriuo kas nors yra padaroma iš nebuities. Bet šitas naujo dalyko kilimas neturėtų jokios prasmės ir net metafiziškai nebūtų galimas, jeigu jis nebūtų atremtas į pačios buities sutvėrimą iš nebuities. Jeigu buitis yra sukurta iš nieko, tuomet ir kosminė kūryba yra galima. Jeigu buitis yra atsiradusi tik pasikeičiant energijos pavidalams, tuomet apie jokią kūrybą pasaulyje negali būti nė kalbos. Čia mes susiduriame su emanacijos ir kūrybos prieštaravimu. Emanacijos teorijai buitis yra ne kas kita, kaip Dievo metamorfozės padaras. Dievas nesutvėrė pasaulio, bet Dievas *tapo* pasauliu. Pasaulio atsiradimas nėra surištas su jokiu kūrybiniu aktu. Tai tik dieviškosios Buities transformacija. Bet jeigu taip, jeigu Absoliutas nekuria, tuomet negali kurti nė šito Absoliuto metamorfozė arba pasaulis. Jeigu kosminė buitis yra tik dieviškosios energijos ištryškimas ir susikristalizavimas, tai šitos buities gyvenime taip pat gali būti energijos pasikeitimas, tik josios ištryškimas, bet nieku būdu ne naujų dalykų atsiradimas. Emanacijos ir kūrybos sąvokos yra prieštaraujančios ir todėl paneigia viena antrą. Emanacijos teorija, paneigdama kūrybos aktą Dievuje, tuo pačiu yra priversta jį paneigti ir kreatūroje. Emanacinei pasaulėžiūrai nei mokslas, nei menas, nei technika, nei dorovė nėra kūryba, bet tik vienos ir tos pačios buities transformacijos įvairiais pavidalais. Tai yra paneigimas ne tik kūrybos, bet sykiu ir gyvenimo prasmės.

Kosminės kūrybos buvimo faktas savaime mus veda į dieviškosios kūrybos pripažinimą ir pateisinimą. Tai yra kreacionistinės pasaulėžiūros apologija. Apgindami kūrybą, kaip naujo daikto padarymą, mes tuo pačiu apginame ir pirmykštį dieviškosios kūrybos aktą. Dar daugiau, mes tuo pačiu pripažįstame dieviškosios kūrybos aktą ir pagrindine kosminės kūrybos buvimo prielaida. Kreatūra kuria tik dėl to, kad Dievas kuria. Kreatūros kūryba yra atsirėmusi į Dievo kūrybą. Kreatūros kūryba tik dėl to yra naujo daikto padarymas, kad pirmykštė dieviškoji kūryba buvo originalus ir iš esmės naujas aktas. Net pati kūrybos idėja yra galima tik todėl, kad mes ją atremiame į pirmykštės Dievo kūrybos idėją. *Buitis*

yra kūrybiška tik dėl to, kad ji yra sukurta. Tai yra *pirmutinė* kosminės kūrybos buvimo prielaida.

Bet dieviškasis kūrybos aktas nėra *vienintelė* pasaulio kūrybos prielaida. Kūryba visados suponuoja *nebuitį.* Kur yra buities pilnatvė, kur buitis yra atbaigta savo viduje, ten kūrybos negali būti, nes ten negali būti naujo daikto atsiradimo. Naujas daiktas arba nauja buitis gali atsirasti tik ten, kur buitis tam tikra prasme yra sumišusi su nebuitimi, kur ji yra dar nepilna ir dar neatbaigta. Dievo prigimties viduje nevyksta joks kūrybinis aktas, nes Dievuje nėra nebuities. Dievas gali kurti tik ad extra, vadinasi, jis gali kurti kitus, jo kūryba gali realizuotis tam tikra prasme šalip jo, bet ji negali liesti jo vidaus gyvenimo. Trejybės asmenų buvimas yra grindžiamas ne kūryba, bet gimimu ir kilimu. Tuo tarpu buitis kuria ne tik ad extra, bet ir ad intra. Ji kuria ne tik kitus, bet ir pati save. Josios vidaus gyvenimas yra nuolatinis tapsmas, nuolatinis išsivystymas, vadinasi, nuolatinė kūryba. Dar daugiau. Tikra prasme kreatūra negali sukurti jokios kitos substancijalinės lyties. Tuo pačiu ji negali sukurti tokios buities, kuri pati kurtų. *Kreatūros kūryba yra ne buities dauginimas, tik josios tobulinimas.* Tai, kas atrodo yra kreatūros sukurta šalip josios, yra ne kas kita, kaip priemonės tobulinti ir kurti pačią save. Nei mokslas, nei menas, nei technika neturi prasmės, jeigu mes juos imame be jokio ryšio su jau esančia buitimi. Jie visi yra skirti iš esmės ne duoti kosmui naują buitį, kurios ligi tol nebuvo, bet tobulinti ir atbaigti jau esančią. Kreatūros kūryba pasiekia naujumo ne šalia buities, bet pačioje buityj. Kosmo kūryba yra nukreipta į kosmo buities pilnatvės sukūrimą. Kiekvienas bandymas sukurti buitį nepriklausomą nuo kūrėjo — gyvą ir asmeninę — yra demoniškas bandymas. Kas nesiekia buities tobulinti, bet nori buitį dauginti, tas eina juodosios magijos keliu.

Bet šitoks kreatūros kūrybos pobūdis kaip tik ir parodo, kad buitis savyje nėra baigta, kad ji yra sumišusi su nebuitimi ir kad kūryba stengiasi ją iš šitos nebuities išvesti į buities pilnybę. *Kūrybos buvimo faktas suponuoja ne tik dieviškosios kūrybos aktą, bet sykiu ir dieviškosios kūrybos neatbaigimą.*

Statinis buities supratimas susikerta su kūrybos sąvoka taip lygiai, kaip ir emanacijos teorija. Jeigu pasaulis jau yra visiškai atbaigtas, jeigu jo esmė jau yra išsiskleidusi, nepriklausomai nuo gamtos ir žmogaus prisidėjimo, tuomet esanti kūryba neturi jokios prasmės, ir kultūros problema yra veltui sprendžiama. Tuo tarpu tikrumoj yra kaip tik priešingai. Nei pasaulis nei žmogus nėra baigti savyįe. Jie *tampa,* vadinasi, *kuriasi* patys ir yra kuriami. „Žmogus, pastebi Berdiajevas, yra tik Dievo užbraiža (škicas)“ (Esprit et Liberté, 13 p. Paris 1933). Jis yra kuriamas gyvenimo patyrimo, dvasios kovų ir likimo bandymų. Nedidesnė užbraiža

yra ir pasaulis. Jis yra kuriamas gyvybės ir dvasios. Buitis yra ne tik sukurta, bet ir kūrybiška. „Pačioje buityje yra kūrybinių jėgų potencialiniame ir prislėgtame stovyje... Kreatūra amžinai save kuria; joje nėra jokių ribų kūrybiniam procesui; ji nėra statinė; ji nėra joks davinys... Kosmas save kuria, jis nėra duotas, bet užduotas" (N. Berdiajew, Der Sinn des Schaffens, 146 p. Tübingen 1927). Buitis tikra prasme ne yra, bet buitis tampa. Ji tampa kūryboje. Buities tapsmas yra kūrybinis tapsmas, yra kūrybinė josios dinamika. „Pasaulių procesas yra aštuntoji tvėrimo diena; tai pratęstasis tvėrimas,' (N. Berdiajew, op. cit. 142 p.). Kultūros prasmė tame ir yra, kad ji įsijungia į šitą pratęstąjį tvėrimą ir stengiasi atbaigti dieviškosios kūrybos aktą. Čia yra ir kosminė žmogiškosios kūrybos prasmė. Bet čia sykiu yra ir pasaulio dinamizmo apologija. Kaip kūrybos buvimo faktas apgina pirmykštės dieviškosios kūrybos aktą ir paneigia emanacinę pasaulėžiūrą, taip lygiai tas pats kūrybos buvimo faktas apgina dinaminį pasaulio supratimą ir paneigia statinę pasaulėžiūrą. Kūryba nėra nuodėmės padaras. kaip bando įrodinėti kai kurie teologai. Nuodėmė nėra nei kūrybos šaltinis nei josios atsiradimo sąlyga. Kūryba yra surišta su pačia giliausia žmogaus prigimtimi, su pačia kilniausia žmogaus misija. Tuo tarpu nuodėmė yra atsitiktinis dalykas, Josios galėjo ir nebūti. Bet tai anaiptol nereiškia, kad nebūtų buvę ir kūrybos. Kūryba nėra tik pasaulio laisvinimas iš nuodėmės, bet sykiu ir jojo buities atbaigimas. Buitis, būdama amžiname tapsme, vadinasi, amžinai negalėdama būti atbaigta, savaime suponuoja nesibaigiančią kūrybą ne tik laike, bet ir amžinybėje. Statinis amžinybės supratimas yra pats blogiausias. Amžinybė reiškia ne kūrybos pabaigą, bet tik tobulą jos vykdymą, kurio nekliudo laiko ir erdvės varžtai. Žmogus yra pašauktas dalyvauti amžinoje Dievo kūryboje ir šitą savo pašaukimą jis taip pat vykdys amžinai. Buitis gali būti tampąs absoliutas. Bet kreatūra niekados absoliutu netaps. Josios kelias į absoliutą yra projekcija į begalybę. Buities pilnatvė kosmui yra siekimas, kurio įvykdymas glūdi amžinybėje. Kūryba, būdama vieninkelis kelias į buities pilnatvę, tuo pačiu darosi surišta su pačiais gyvenimo pagrindais. Begaliniame ir amžiname buities tapsme ji yra taip pat amžina ir progresyvi. Išėjusi iš dieviškosios kūrybos akto ir radusi šitą aktą nebaigtą, ji tęsia toliau Absoliutinio Kūrėjo darbą, pateisindama tuo būdu gyvenimą, pateisindama žmogaus pašaukimą ir juos abu įprasmindama. Pirmykštė Dievo kūryba ir šitos kūrybos neatbaigtas pobūdis yra kosminės kūrybos buvimo prielaidos, o kosminė kūryba savo ruožtu yra dieviškosios kūrybos pratęsimas ir kelias į josios atbaigimą. Kūrybos akte Dievas ir žmogus tampa glaudžiausiais bendradarbiais.

B. KŪRYBA, KAIP ORIGINALUS AKTAS

N. Berdiajevas yra pasakęs, kad „kūrybos akto prigimtis gali būti suprasta tik per skirtumą su gimdymu ir per priešginybę su juo“ (De la Destination de l'homme, 167 p. Paris 1935). Tai yra visai tiesa. Kūryba ir gimdymas yra toki dalykai, kurie ne tik priešinasi vienas antram, bet sykiu ir atskleidžia vienas antro esmę. Senas posakis, kad „opposita iuxta se posita clarescunt“ tinka ir čia. Kūrybos akto prigimtis aiškėja tik ryšium su gimdymo akto prigimtimi.

Du dalykai skiria kūrybą nuo gimdymo: *individualinio prado vyravimas ir energijos prieauglis.* Kurti gali tik individas. Kūryboje energija nelieka ta pati ir nemažėja, bet priauga. Tuo tarpu gimdyme persvarą gauna rūšinis arba bendruomeninis pradas, ir čia energija pasilieka ta pati visumoje, bet mažėja tame, kuris gimdo. Štai dvi pagrindinės skirtybės. Reikia jas paaiškinti plačiau.

Gimdymas ir kūryba yra ne tik priešingi vienas antram, bet sykiu ir panašūs į vienas antrą. Tai yra paradoksiškas šitų dviejų sričių supratimas. Bet jis vienintelis yra teisingas. Toji energija, kuri verčia gimdyti, yra sykiu ir kūrybinė energija. Tai yra aukščiausia gamtos galybė, kurios ji gali pasiekti savo buities tapsme. Gimdymas gamtos srityje yra kilniausias ir tobuliausias aktas. Tai pati gamtos tapsmo viršūnė. Gamta nieko tobulesnio negali pasiekti. Ir vis dėlto gimdymas nėra kūryba. Gimdymo akte kūrybinė energija išeina iš individo ir apsireiškia pasaulyje regimu pavidalu. Taip yra ir kūryboje. Bet šitas apsireiškimo kelias ir apsireiškimo būdas yra visai kitoks. Kūryboje energija apsireiškia per individą ir kaip individo energija. Tuo tarpu gimdyme šitoji energija apsireiškia per visumą, per rūšį ir kaip rūšies energija. Kūryboje energija yra erotinė energija. Gimdyme ji yra seksualinė energija. Josios pagrindas ir metafizinė josios esmė yra ta pati. Bet keičiasi josios pavidalai ir tuo pačiu keičiasi šituos pavidalus gaminantieji aktai.

Kūrybos psichologijoje jau seniai pastebėta, kad kiekvienas kūrėjas yra ryškios erotinės prigimties. Erotinis pradas yra nepakeičiamas kūrybinės natūros elementas. Kiekvienas didis kūrėjas yra erotinis genijus. Bet nė vienas didis kūrėjas nėra seksualinis genijus. Genialumas yra perdėm erotinis, bet jis nėra seksualinis. Genijus gali būti seksualus. Gali gimdyti, gali netvarkingai gyventi ir net kęsti šito netvarkingumo prakeikimą. Bet niekas negali neigti ,kad genijaus gimdymas ir genijaus netvarka kaip tik yra priešinga jojo kūrybai. Berdiajevas klasiškai yra pasakęs, kad „daugiausiai gimdąs yra mažiausiai kūrybinis“ (Der Sinn des Schaffens, 212 p.). Toji energija, kuri yra reikalinga gimdymui, yra sykiu reikalinga ir kūrybai. Jeigu tad ji yra eikvojama rūšies

reikalams, ji negali būti panaudota individo reikalui. Gimdymo aktas yra priešingas kūrybos aktui, ir erotinis nusiteikimas yra priešingas seksualiniam nusiteikimui. Erotinis nusiteikimas kyla iš individualinio prado vyravimo. Jis kyla iš individo gelmių. Jis siekia buitį tobulinti ir tęsti toliau dieviškąjį tvėrimą. Erotinis nusiteikimas iš esmės yra kūrybinis nusiteikimas. Tuo tarpu seksualinis nusiteikimas yra iš esmės rūšinis nusiteikimas. Jis kyla iš rūšies gelmių. Jis siekia buitį dauginti. Seksualinis nusiteikimas yra gimdomasis nusiteikimas. Abiems šitiems nusiteikimams bendra energija gimdyme apsireiškia kūdikiais, kūryboje — kūriniais. Bet kūrinys turi daugiau žmogaus asmens pradų, negu kūdikis. Kūrinys yra labiau kūrėjo, negu kūdikis tėvo ar motinos. Šv. Augustinas labiau gyvena savo „Confessiones", savo „De Trinitate", savo „De Civitate Dei", negu savo sūnuje Adeodate. Ką tai reiškia? Tai reiškia, kad kūriniai kyla iš asmens arba individo gelmių, tuo tarpu kūdikiai gema iš rūšies gelmių. Asmuo arba individas, kaip toks, gimdyme nedalyvauja. Jis čia yra rūšies atstovas ir net rūšies įrankis. Gimdyme energija neturi asmens žymių. Ji čia prasiveržia pro rūšies pradą. Ji todėl kaip tik ir yra priešinga kūrybai. Gimdymas atima kūrybai energiją, ir kūryba — gimdymui. Tai patvirtina ir tas faktas, kad mes nežinome beveik nė vieno kūrybinio genijaus, kurio kūdikiai būtų buvę taip pat genijalūs. Medicina taip pat tvirtina, kad įtemptas kūrybinis darbas labai žymiai sumažinąs seksualinę įtampą. Ir atvirkščiai, kiekvienas seksualinis išsisėmimas reiškia sykiu ir kūrybinį išsisėmimą.

Tai ir yra pagrindinis kūrybos ir gimdymo skirtumas. Kūryba yra asmens triumfas. Gimdymas yra rūšies triumfas. Kūrybos pasėkoje gyvena asmuo. Gimdymo pasėkoje gyvena rūšis. Gimdymas visados yra asmens pavergimas ir tam tikras jojo pažeminimas. Gimdąs žmogus pasiduoda neasmeniniam principui ir tuo pačiu save pažemina. Čia rūšis pavergia asmenį. Tuo tarpu kūryba yra nepaprastas asmens iškėlimas, jojo išaukštinimas ir pateisinimas. Kūryba yra iš esmės surišta su metafiziniu žmogaus pašaukimu. Kūrybinis paskyrimas yra daug visuotinesnis ir daug reikšmingesnis, negu gimdomasis paskyrimas. Gimdymas stovi pirmoje vietoje gyvulių pasaulyje, nes gyvulys visų pirma yra rūšies atstovas, o tik paskui individas. Bet žmonių pasaulyje pirmą vietą užima kūryba, nes žmogus visų pirma yra asmuo, o tik paskui rūšies atstovas. Jeigu praktikoj labai dažnai yra priešingai, jeigu žmogiškoji sritis čia labai dažnai yra sukeista su gyvuliška sritimi, tai tik dėl to, kad žmonės nežino, kokia dvasia iš jų kalba ir keno vardu jie veikia. Gamtos balsas čia yra laikomas dvasios balsu, ir prigimtas instinktas yra sukeičiamas su dieviškuoju žmogaus pašaukimu.

Antra gimdymo ir kūrybos skirtybė yra *energijos prieauglis.* Kūry-

binis aktas tuo ir yra savotiškas, kad jame energija nemažėja, bet auga. Kūrėjas kuria ne energiją keisdamas iš vieno pavidalo į kitą, bet ją didindamas. Kiekvienas energijos pakeitimas negali būti laikomas kūryba. Kur energija yra tik paverčiama dinamine arba dinaminė - statinė, ten negali būti tikra prasme kūrybos. Kūryba visados suponuoja atsiradimą iš nebuities, vadinasi, kažką naują, ko jokiame pavidale ligi tol nebuvo. Kai vanduo virsta garu arba ledu, tai čia dar nėra jokios kūrybos. Kai molio gabalas virsta smėliu, čia taip pat dar nėra jokios kūrybos. Bet kai iš molio yra padaromas puodas, čia jau yra tikra kūryba, nes puodas molyje jokia prasme neegzistavo. Puodas santykyje su moliu yra visai naujas dalykas. Ir tasai aktas, kuris iš molio padarė puodą, *yra visiškai naujas ir originalus aktas*. Kūryboje laimėta ir sukristalizuota energija yra visiškai nauja energija. Kūryba energijos ne tik nepraranda, ne tik josios nekeičia iš vieno pavidalo į kitą, bet kūryba energiją laimi, ji didina josios prieauglį pasaulyje. „Kūryba, sako Berdiajevas, nėra naujo santykio sudarymas tarp atskirų pasaulio dalių; kūryba yra originalus asmenybės aktas pasaulyje" (Der Sinn des Schaffens, 138 p.). Tai reiškia, kad kūryba yra ne kokio nors akto pakartojimas, kuris buvo padarytas jau seniau tik kitokia forma, bet kad ji yra visai naujas aktas, aktas, kurio niekas ligi tol nėra padaręs ir niekas vėliau nepakartos. Kiekvienas kūrybinis aktas yra iš esmės originalus aktas, nes jis yra asmeninio principo apsireiškimas ir įsigalėjimas. Kaip kiekvienas asmuo yra vienintelis savo srityje, nepasekamas ir nepakartojamas, taip ir kūryba, kaip asmens aktas par excellence, yra originali savo esmėje. Kūrybos kilimas iš asmeninio prado yra ir josios originalumo, josios naujumo ir josios nekartojamumo šaltinis. Kaip asmuo nėra kosminių elementų keitimo pasėka, bet tiesioginės dieviškosios kūrybos padaras, taip ir asmens principo apsireiškimas kūryba yra ne energijos keitimas ir transformacija, bet energijos didinimas, energijos pašaukimas iš nebuities ir josios sutvėrimas. „Kūrybinė energija yra prieauglio, bet ne keitimo energija" (N. Berdiajew, op. cit. 151 p.).

Visai kitaip yra gimdyme. Gimdymas yra rūšies apsireiškimas. Bet rūšis nėra individuali. Rūšis yra bendra. Josios tad apsireiškimas yra ne kas kita, kaip šito bendrumo individualizavimas. Gimdyme neatsiranda nieko iš esmės naujo, ko nebūtų buvę rūšyje. Gimdymas tik iškelia iš tamsių rūšies gelmių tai, kas glūdi jose paslėpta, kas yra bendra ir todėl egzistuoja tik potencijoje. Gimdymas yra tik rūšies potencijos aktualizavimas. Rūšies buitis taip santykiuoja su gemančia buitimi, kaip potencija su aktu, kaip reali galimybė su aktualizuota realybe. Bet potencijos iškilimas ligi akto nėra naujas veiksmas. Čia neatsiranda jokia nauja buitis ir jokia nauja energija. Čia tik buitis iškyla iš potencijos gelmių, ir energija iš statinės pavirsta dinamine. Gimdymas iš esmės yra energijos pakeitimas

iš vieno pavidalo į kitą. Jeigu kas prikištų, kad žmogaus siela yra vis dėlto absoliučiai naujas dalykas, tai tik patvirtintų minėtus teigimus, nes siela yra ne gimdymo, bet tiesioginės dieviškosios kūrybos padaras. Gimdymas, kaip toks, yra neoriginalus aktas, ir gimdymo pasėkos yra nenauji kūriniai. Nauja yra tik tai, kas kyla iš kūrybos. Pasaulio naujinimas ir tobulinimas pačioje jojo esmėje yra galimas tik kūryba. Gimdymas taip pat turi ryšių su pirmykščiu dieviškuoju aktu. Bet tik ta prasme, kad jis šito akto netęsia: *gimdymas tik individualizuoja ir aktualizuoja tai, kas jau yra Dievo sukurta.* Dieviškoji kūryba gimdymo yra reikalinga. Bet tik tam, kad galėtų iš realios potencijos išeiti į aktą, ir kad bendras rūšinis josios pagrindas galėtų realybėje apsireikšti individualinėmis buitimis. Gimdymas yra tik Dievo kūrybos periferinis pagalbininkas. Jis visiškai neliečia pačios sukurtosios buities gelmių. Tuo tarpu kūryba eina į pačią dieviškosios kūrybos esmę. Ji pasiekia nebuitį ir iš josios pašaukia naują daiktą ir naują energiją. Dieviškoji kūryba nėra baigta, vadinasi, iš jos išėjusi buitis yra sumišusi su nebuitimi. Kūryba todėl kaip tik ir atsiremia į šitą dalinę sutvertos buities nebuitį. Savo jėga ir galybe ji mažina tarpą tarp realaus ir idealaus buvimo, ji iškelia daiktą ne iš potencijos, kaip gimdymas, bet iš pačios nebuities ir tuo būdu tęsia toliau Dievo tvėrimą. Potencijoje daiktas jau yra. Tuo tarpu nebuityje jo nėra jokia prasme. Štai kodėl gimdymas, kaip daikto išvedimas iš potencijos į aktą, nėra originalus. Štai dėlko kūryba, kaip daikto išvedimas iš nebuities į buitį, yra visiškai naujas ir originalus aktas.

C. KŪRYBOS SĄLYGOS

Viena iš pagrindinių kūrybos buvimo prielaidų yra, kaip minėjome, dieviškosios kūrybos neatbaigimas. Kurti galima tik tada, kai buitis tampa, vadinasi, kai ji yra dar neatbaigta, nes kas jau yra atbaigta, tas netampa ir tuo pačiu nėra galima kurti. Bet buities neatbaigimas iš esmės yra susijęs su nebuitimi. Neatbaigimas kaip tik ir parodo, kad buitis dar nėra visiškai išėjusi iš nebuities, kad nebuitis dar yra prikibusi prie josios, ir kad kūryba kaip tik stengiasi šitą nebuitį pašalinti. Buities neatbaigimas yra nepilnas josios sukūrimas, palikimas josios nebuityje. Dieviškosios kūrybos pirmykštis aktas neapsireiškia visa savo galybe, ir tuo būdu absoliutinė nebuitis čia yra pergalima tik reliatyviai. Buitis čia yra sukuriama ne absoliutinėje savo pilnatvėje, bet tik tam tikrame laipsnyje, visa kita paliekant jai pasiekti pačiai sava kūryba. Dieviškosios kūrybos aktas buitį tik pradeda iš nebuities. Bet ją ugdo ir tobulina jau pačios kreatūros kūryba. Jeigu buitis iš Absoliuto rankų išeitų pilnutinė, kreatūros kūryba neturėtų jokios prasmės ir apskritai nebūtų net galima. Pirmutinė tad ir

ontologinė kūrybos sąlyga yra *nebuitis*. Kūryba yra galima tik ten, kur esama nebuities.

Nebuitis kūrybai yra terminus ex quo. Terminus ad quem kūrybai yra buitis. Pats kūrybinis aktas yra perėjimas iš nebuities į buitį. Kūryba dažnai todėl ir apibrėžiama, kaip „productio rei ex nihilo sui et subiecti", vadinasi, išvedimas arba padarymas daikto, kuris prieš tai neegzistavo nei kaip toks (nihilum sui), nei kaip medžiaga (nihilum subiecti). Šitas apibrėžimas tinka bet kuriai kūrybai. Bet visu pilnumu jis realizuojasi tik dieviškojoje kūryboje. Tik Absoliutinis Kūrėjas gali sukurti daiktą, kuris nebūtų prieš tai egzistavęs net nė kaip medžiaga. Žmogus ir apskritai bet kuri kreatūra gali sukurti daiktą, kuris būtų naujas tik kaip toks. Kreatūros kūryboje negali būti absoliutinės nebuities, nes josios pergalėjimas suponuoja absoliutinę galybę. Kreatūros kūrybos sąlyga yra tik dalinė nebuitis arba *nihilum sui*. Bet tai anaiptol neiškreipia pačios kūrybos esmės. Dar daugiau, absoliutinė nebuitis arba nihilum subiecti kūrybos esmei nepriklauso. Kūrybai yra visai nesvarbu, ar josios pasėka yra nauja medžiagos atžvilgiu. Jai tik svarbu, kad kūrinys nebūtų prieš tai egzistavęs jokia prasme, *kaip toks*. Ar skulptorius statulą iškals iš marmoro ar savo galybe jis ją sutvers iš nieko, pačiai kūrybos esmei tai neturi jokios reikšmės. Tai tik rodo kūrėjo galybę, bet tai jokiu būdu nekeičia kūrybos prigimties. Kur tik daiktas kyla ne iš potencijos, bet iš nebuities, ten visur yra tikra prasme kūryba.

Dalinė nebuitis, kuria remiasi kiekvienos kreatūros kūryba, savaime suponuoja kitą sąlygą, būtent: *medžiagą*. Gamta ir žmogus negali kurti be medžiagos. Be medžiagos kuria tiktai Dievas. Medžiaga sudaro kreatūros kūrybai materialinę atramą ir materialinę sąlygą. Ji užpildo absoliutinę nebuitį ir padaro, kad kreatūros kūryba gali atsiremti tik į nihilum sui. Medžiaga yra nihilum subiecti priešginybė. Tiesa, iš medžiagos kyla ir kūrybos tragika. Medžiaga pasidaro ne tik kūrybos atrama, bet sykiu ir kūrybos kliudytoja. Pačios gražiosios idėjos, susidūrusios su medžiaga nustoja savo spindėjimo, ir kiekvienas kūrėjo pasiryžimas medžiagoje atrodo nublukęs ir nevykęs. Prigimtosios mūsų tikrovės medžiaga yra inerti, sunki ir pasyvi medžiaga. Joje dar glūdi pirmykščio kosminio chaoso pradų. Ji todėl nėra gera medžiaga. Ji sudaro kūrybai būtiną atramą, bet šitoji atrama yra bloga atrama. Kiekvienas kūrėjas stengiasi pergalėti medžiagos inertiškumą ir taip palenkti ją savo idėjoms, kaip reikalauja kūrybinės jojo dvasios įkvėpimas. Bet nė vienam kūrėjui nėra pavykę šitą savo norą įkūnyti. Kūrybinis aktas, kol jis yra dvasios gelmėse, stengiasi apsireikšti regimu pavidalu, vadinasi, stengiasi įsikūnyti medžiagoje. Bet susidūręs su šita savo ieškoma medžiaga, jis nustoja pirmykščio savo pobūdžio. Medžiaga stato savo reikalavimus, ir kūrėjas yra priverstas juos

patenkinti. Medžiaga, kaip sako Berdiajevas, gesina įkvėpimo ugnį. Vis dėlto ji yra būtina sąlyga, kad šitas įkvėpimas galėtų bent netobulai apsireikšti pasauliui ir vykdyti savo paskyrimą. Kūrybinis aktas bėga nuo medžiagos; jis josios nekenčia, ir sykiu jis josios labiausiai ieško. Čia glūdi kreatūros kūrybos savotiškumas ir josios tragika.

Medžiagos reikalas kūrybai panaikina joje absoliutinę nebuitį — nihilum subiecti. Bet jis anaiptol nepanaikina nihilum sui. Iš medžiagos padarytas daiktas nėra naujas savo materialinės priežasties atžvilgiu. Bet jis visados kūryboje yra naujas, *kaip toks*. Medžiaga nieku būdu nenaikina kūrybos originalumo. Net ir iš medžiagos sukurtas daiktas yra naujas visais atžvilgiais, nes medžiagoje jo nebuvo jokia prasme. Kai tapytojas paišo paveikslą, kai skulptorius kala statulą, kai architektorius stato namus, kai mokslininkas kuria filosofijos sistėmą, jis vykdo tikra prasme kūrybinį aktą, nors ir naudojasi tam tikra medžiaga. Visų jų pasėkos yra visiškai nauji kūriniai, nes dažuose nėra paveikslo, marmore nėra statulos, granite ar plytose nėra namo, ir sąvokose nėra sistėmos. Visi šitie dalykai — ir paveikslas, ir statula, ir namas, ir filosofinė sistėma — yra sukuriami iš nebuities, nes naudojamoje medžiagoje jokios šitų dalykų potencijos nebuvo. Kai iš apvaisinto kiaušinėlio išauga liūtas, čia nėra jokios kūrybos, nes kiaušinėlyje jau buvo liūtas in potentia, liūtas preformuotas, visas ligi pat smulkmenų. Jo augimas buvo ne kas kita, kaip šitos potencijos aktualizavimas. Bet kai Canova iš marmoro iškalė liūtą, čia buvo tikra prasme kūryba, nes marmore nėra jokios liūto potencijos. Tuo, kaip minėjome, kūryba ir skiriasi nuo gimdymo, kad gimdymas yra tik potencijos aktualizavimas, tuo tarpu kūryba yra išvedimas daikto iš nebuities. Kūrybinės idėjos, kurios yra realizuojamos medžiagoje, kyla anaiptol ne iš medžiagos. Medžiaga idėjoms yra tik reali ir materiali atrama, tik vieta realizuotis ir tik priemonė apsireikšti. Net pats idėjos realizavimas medžiagoje nėra pati kūrybos esmė. Kūrybinio akto centras yra išvidiniame idėjos kilime. Ar šita išvidinė idėja kada nors paregės pasaulį ar ne, tai pareis nuo kūrybinio talento ir nuo įvairių sąlygų. Išviršinis idėjos realizavimas yra tik kūrybinio akto atbaigimas. Bet pats svarbusis kūrybos procesas eina dvasios gelmėse, idėjoms kylant. Tuo tarpu šitos idėjos kaip tik kyla ne iš medžiagos, bet iš nebuities. Jos nėra išvedamos iš potencijos į aktą, bet jos yra sukuriamos iš nebuities ir tik paskiau realizuojamos medžiagoje, kaip materialinėje atramoje.

Trečia kūrybos sąlyga yra *laisvė*. Laisvė iš vienos pusės yra ankštai susijusi su *kūryba*, iš antros — su *nebuitimi*. Kūryba iš nebuities tikrumoj reiškia kūrybą iš laisvės arba *laisvą kūrybą*. Kurti gali tik tas, kas yra laisvas. „Kūrybos paslaptis yra laisvės paslaptis“ (N. Berdiajew, Der Sinn des Schaffens, 149 p.). Laisvė savo esmėje turi du pagrindiniu elementu:

galimybę pasirinkti ir *galią* pasirinkti. Kam nėra iš ko pasirinkti, tas nėra laisvas. Kas neturi sugebėjimo arba galios pasirinkti, tas taip pat nėra laisvas. Ir juo šita galimybė ir šita galia yra didesnė, tuo ir laisvė yra tobulesnė. Bet kas gi yra šita galimybė pasirinkti? Ką reiškia galėti pasirinkti? Pasirinkimas visados suponuoja nebuitį. Kur buitis yra pilnutinė, kur ji yra visiškai atbaigta ir tobula, ten negali būti jokio pasirinkimo. Ten gali būti tik priėmimas arba atmetimas, tik sutikimas arba nesutikimas. Pasirinkimo paslaptis yra tapsmo paslaptis. Tik tampančioje buityje pasirinkimas yra galimas, ir tik tampančioje buityje jis yra prasmingas. Kas jau yra iš fieri perėję į esse, ten negali būti jokio pasirinkimo. Bet kiekvienas tapsmas yra neatbaigtos buities ženklas. Kiekvienas tapsmas yra buities kilimas iš nebuities. Vadinasi, ir pasirinkimas visados yra atsirėmęs į nebuitį. Pasirinkti galima tik tada, kai tas, kas renkasi, turi santykių ne su pilnutine buitimi, bet su nebuitimi, su tapsmu, su buities kilimu iš nebuities .

Galia arba sugebėjimas pasirinkti reiškia ne ką kitą, kaip galią *norėti*. Pasirinkti sugeba tik tas, kas nori. Bet noras vėl suponuoja nebuitį. Norėti galima tik tada, kai ne viskas yra, kai dar ko nors trūksta, ko norima, kad būtų. Noras nėra pasitūrėjimas tuo, kas yra; noras yra linkimas į tai, kas turėtų būti, bet ko tikrumoj dar nėra. *Noras yra troškimas, kad buitis iškiltų iš nebuities.* Bet ar tai nėra kūrybinis noras? Ar norėti pasirinkti nereiškia norėti kurti, vadinasi, išvesti buitį iš nebuities ir ją apreikšdinti regimais pavidalais? *Sugebėjimas norėti savo esmėje yra sugebėjimas kurti.* Kuria tik tas, kas nori, ir nori tik tas, kas kuria. Galia norėti ir galia kurti yra ta pati galia, tik svarstoma kitu atžvilgiu.

Čia mes tad ir prieiname prie laisvės ryšių su kūryba. Jeigu kūryba yra buities išvedimas iš nebuities, jeigu iš kitos pusės laisvės esmė yra tame, kad kreatūra sugeba pasirinkti, vadinas, sugeba norėti, ir jeigu šitas sugebėjimas norėti reiškia norą matyti buitį išėjusią iš nebuities, tai savaime aišku, kad kūryba ir laisvė turi tą patį ontologinį pagrindą ir tas pačias metafizines prielaidas. Kūryba ir laisvė atsiremia į nebuitį. Laisvės nebuvimas reiškia nebuities nebuvimą arba, kitaip sakant, pilnutinę buitį. Bet tai sykiu reiškia ir kūrybos nebuvimą. Kūryba kyla iš ten, iš kur kyla ir laisvė: *iš nebuities.* Štai dėl ko sugebėjimas būti laisvam yra sugebėjimas kurti. Štai dėl ko Berdiajevas ir sako, kad „laisvė yra pozityvi kūrybinė galia, niekeno nepagrįsta ir niekeno nelygstama, trykštanti iš be galo gilaus šaltinio. Laisvė yra galia kurti iš nieko; tai dvasios jėga kurti ne iš materialinio pasaulio, bet iš pačios savęs. Laisvė pozityvia prasme ir pozityvia savo reikšmė yra kūryba" (Der Sinn des Schaffens, 151 p.). Atsiremdama į nebuitį, laisvė yra nesukurta, kaip ir pati nebuitis yra nesukurta. Laisvė yra nekuriama. Ji pati yra kūryba. Jeigu mes tvirtiname,

kad kūryboje atsiranda energijos prieauglis, tai šitas tvirtinimas gali būti teisingas tik tada, kai sutiksime, kad kūryba vyksta laisvai. Determinuotame veikime energijos prieauglio negali būti, nes čia jau iš anksto yra implikuota tai, ko siekiama. Determinuotas veikimas visados yra tik potencijos išvedimas į aktą. Jis gali būti vadinamas gimdymu, bet jis negali būti vadinamas kūryba.

Todėl kaip emanacijos teorija, atmesdama pirmykštį dieviškosios kūrybos aktą, paneigia kreatūros kūrybą, taip lygiai *mechanistinė evoliucija* ją paneigia, atmesdama laisvę. Mechanistinei pasaulėžiūrai kosmos yra determinuotas eiti griežtu išsivystymo keliu. Tai, kas pasaulyje apsireiškia, kaip nauji elementai, yra ne kas kita, kaip realizavimas to, kas buvo užbrėžta pirmykščiame buities plane. Tai yra potencijos pervedimas į aktą. Bet tai nėra kūryba. Mechanistinė evoliucija ir kūryba yra priešingos ir net prieštaraujančios sąvokos, taip lygiai, kaip emanacijos teorija ir kūryba. Mechanistinio pasaulėvaizdžio pagrindinis dėsnis yra *energijos pastovumo dėsnis.* Tuo tarpu kūryboje šitas dėsnis kaip tik negalioja, Kūryba ne tik šito dėsnio nepaiso, bet ji jį tiesiog paneigia, nes kūryboje kaip tik yra energijos prieauglis. Kūryboje energija kristalizuojasi regimais pavidalais ne iš kitos energijos pavidalo, bet iš nebuities. Teigti energijos pastovumą ir šitą pastovumą išplėsti visai buičiai, kaip tai daro mechanistinė pasaulėžiūra, reiškia paneigti kūrybos buvimą. Mechanistinėje pasaulėžiūroje kūryba yra galima tik kaip vienos energijos pakeitimas kita, kas reiškia visišką kūrybos esmės paneigimą. Energijos pastovumo dėsnis yra kilęs iš medžiagos srities ir tik ten jis yra prasmingas. Kiekvienas bandymas jį pritaikinti gyvybės ar dvasios pasauliui yra nevaisingas ir iškreipia šitų buities rūšių esmę. Kūrybos faktas yra apologija ne tik dieviškosios kūrybos, bet sykiu ir organiško pasaulio išsivystymo. Kūrybiniame akte mechanistinis pasaulėvaizdis randa nepermaldaujamą savo priešą. Pasaulis nėra statinis. Jis išsivysto. Bet išsivysto laisvai, vadinasi, kūrybiškai. Kreatūros laisvės galia iškelia iš nebuities idėjas ir jas realizuoja regimame medžiaginiame pasaulyje, kuris sudaro kūrybinio akto apsireiškimui vietą ir sąlygas.

D. KŪRYBOS RŪŠYS

Pats kūrybos buvimas nėra problema. Tai yra faktas, kurį neigti gali tiktai emanacinė arba mechanistinė pasaulėžiūra. Bet ar pasaulyje esanti kūryba yra vienarūšė? Ar kiekviena buitis gali kurti ir ar kiekvienos josios kūryba bus tokia pat? — Štai klausimai, į kuriuos galima atsakyti labai įvairiai. Labai dažnai kūryba yra priskiriama tik žmogui. Antropocentrinė pasaulėžiūra, laikydama žmogų aukščiausia buitimi, tuo pačiu

jį laiko vieninteliu kūrėju, kuris sugeba duoti kosmui šį tą naujo. Spiritualistinė pasaulėžiūra, priešingai, kūrybinės galios turėtoju laiko tiktai Dievą. Tiktai Dievas esąs kūrėjas tikra prasme. Visi kiti sutvėrimai galį kurti tik ryšium su Dievu, kaip dalyviai dieviškoje kūryboje. Apie gamtos sugebėjimą kurti kalbama labai nedaug. Tiesa, gamtos kūrybą labai smarkiai pabrėžia natūralistinė ir materialistinė pasaulėžiūra. Bet kadangi ji remiasi mechaniška evoliucija, šitas pabrėžimas darosi nelogiškas, nes mechaniška evoliucija kaip tik paneigia bet kokią kūrybą. — Visose šitose pažiūrose yra tiesos, bet visos jos yra nepilnos ir negali kūrybos suskirstymo tinkamai pagrįsti.

Kūryba, kaip minėjome, yra ne tiktai originalus, bet ir individualus aktas. Jis gali kilti tiktai iš individualinio prado. Vadinasi, *tiktai ta buitis gali kurti, kuri yra individuali.* Kiekvienas rūšinis ir bendras buvimas kūrybą padaro negalimą. Kas egzistuoja ne kaip individas, bet kaip masė, tas neturi kūrybinės galios. Ir atvirkščiai. Kiekvienas individualinis pradas, kiekviena individualinė buitis yra kūrybiška pati savo esmėje.

Remdamiesi šituo principu, mes galime nesunkiai surasti, kas pasaulyje gali kurti, kas ne. Visa, kas pasaulyje yra individualu, visa yra kūrybiška. Pirmoje eilėje čia priklauso *gyvybė*. Aktualus gyvybės buvimas yra individalus. Gyvybė gyvena ne masės, bet individo gyvenimą. Ji tad yra pirmutinis kūrybinis pasaulio pradas. Kiekvienas josios apsireiškimas, kiekvienas josios išsivystymas ir išsiskleidimas yra kūryba. — Dar labiau individuali ir tuo pačiu dar labiau kūrybiška yra *dvasia*. Dvasios gyvenimas jokia prasme nėra rūšies gyvenimas. Todėl ir dvasios žygiai yra visados kūrybiniai žygiai. — Aukščiausią individualumo ir sykiu kūrybiškumo laipsnį pasiekia *Dievas*. Spiritualistinė pasaulėžiūra teisingai tvirtina, kad Dievas vienintelis yra tikra prasme kūrėjas, nes Jis vienintėlis yra Tobulas Individas. Dievas yra vienas savo rūšyje. Jo gyvenimas yra absoliučiai nepakartojamas ir nepasekamas. Jis tad savo veiksmuose yra tobuliausias Kūrėjas. — Taigi gyvybė, dvasia ir Dievas yra trys kūrybinės buitys. Medžiaga negali būti įskaityta į kūrybinių buičių eilę, nes ji neturi individualaus buvimo. Medžiagos gyvenimas yra masės gyvenimas. Medžiagos individas yra gabalas, vadinasi, tik masės atlauža arba josios dalis. Medžiagoje vykstą procesai yra ne kūryba, bet tik vienos energijos pavertimas kita. Medžiaga nekuria. Ji tik tarnauja, kaip atrama gyvybės, dvasios ir kartais Dievo kūrybai. Visas buities tapsmas apsireiškia ir išsisemia trimis kūrybos rūšimis arba trimis josios lytimis: *gyvybine arba gamtine kūryba, dvasine arba žmogiškąja kūryba ir dieviškąja kūryba.* Kuo šitos kūrybos rūšis yra charakteringos kiekviena savyje ir kuo jos skiriasi viena nuo kitos?

Gyvybės atsiradimas nėra kūryba. Kūryba yra tik josios gyvenimas.

Gyvybė yra ne sukuriama, bet ji *gema*, vadinasi, tik aktualizuojasi ir individualizuojasi. Bet sykį tapusi aktuali ir išėjusi iš tamsių rūšies gelmių, ji darosi kūrybiška. Individualus josios buvimas jau yra kūryba tikra prasme. Kūrybinis gyvybės pobūdis visų pirma apsireiškia medžiagos organizacijoje, kuri tarnauja josios (gyvybės) išsiskleidimui. Gyvybinis pradas, kuris gimdymo aktu yra aktualizuojamas ir individualizuojamas, tolimesniame savo gyvenime darosi nepaprastas medžiagos organizuotojas ir josios keitėjas pagal savo esmę. Kiekvienas gyvas daiktas, sakome, *auga*. Bet augimas savo esmėje nėra paprastas gyvo daikto didėjimas, kaip kristalo arba akmenų krūvos. Augimas yra substancijalinės lyties skleidimasis, organizuojant tam tikru būdu aplinkos medžiagą ir ją telkiant savyje. Pati substancijalinė gyvo daikto lytis yra gimimo, ne kūrybos vaisius. Bet kad šita substancijalinė lytis gali skleistis, kad ji gali diferencijuotis ir apsireikšti labai įvairia ir labai savotiška struktūra, tai jau yra kūrybos padaras. Gimdymas gyvybę individualizuoja, o paskui šita individualizuota gyvybė jau kuria pati save, pasigelbėdama medžiaginiu pasauliu, Pats augmuo ar gyvis, kaip toks, nėra kūrybos pasėka. Bet jo organizacija, jo struktūra, jo kūno išsivystymas yra originalus aktas, nes toje medžiagoje, kurią vitalinis pradas naudoja, jokia prasme nėra gyvo daikto kūno ar jojo struktūros. Vitalinis pradas gema. Bet vitalinis pradas skleidžiasi kūryba. Gyvybė visų pirma kuria pati save.

Augmenų pasaulyje šitoji autokreacija yra vienintelė kūrybos rūšis. Bet gyvuliai čia žengia žingsnį priekin. Jie savo išsivystyme kuria ne tik patys save, bet ir aplinką. Kai bitės dirba korius, kai bebras stato namelius, kai paukščiai suka lizdus ir kai žvėrys gaminasi laužus, visi jie kuria tikra prasme, nes visos šitų jų veiksmų pasėkos yra kilusios ne iš naudojamos medžiagos, tik iš nebuities. Jų, kaip tokių, kaip korių, kaip lizdų, kaip laužų, medžiagoje jokia prasme nebuvo. Bet visa šita gyvulių kūryba jau liečia ne juos pačius, tik aplinką. *Gyvulių pasaulyje pirmą sykį apsireiškia kūryba ad extra.* Vis dėlto šitas aplinkos kūrimas ir tvarkymas dar yra labai surištas su pačių gyvulių reikalais. *Aplinkos kūryba, kokią mes randame gyvulių pasaulyje, yra dar ne kas kita, kaip savęs kūrimo pratęsimas.* Gyvuliai tvarko aplinką dar tik tam, kad galėtų geriau tvarkyti patys save. Autonominio aplinkos kūrimo gyvulių srityje nėra. Jis yra rezervuotas žmogui. Bet, nepaisant šito egoistinio motyvo, gyvulių kūryba yra pirmas tarpsnis to ilgo kelio, to ilgo proceso, kuriuo vyksta materialinio pasaulio tobulinimas. Augmens pradeda kūrybą nuo pačių savęs, gyvuliai ją pratęsia jau į aplinką.

Dvasia tęsia toliau pradėtą augmenų ir gyvulių darbą. Būdama kūne, dvasia taip pat organizuoja ir kūnui medžiagą. Bet čia josios darbas dar neturi nieko specifiškai dvasinio. Galima visai teisėtai abejoti, ar kūno

organizavimas yra vykdomas dvasios. Dvasinė kūryba apsireiškia tik tolimesniame dvasios gyvenime ir josios pastangose įsigalėti pasaulyje. Čia jau dingsta gyvuliškas egoistinis motyvas, ir kūrybos autonomiškumas apsireiškia visa savo galybe. Čia iškyla aikštėn *idėjinis motyvas,* ko gyvulių kūrybai absoliučiai trūksta. Dvasia kuria ne tam, kad žmogus turėtų iš to naudos, ne tam, kad jis galėtų tobuliau išsiskleisti ir geriau gyventi, bet tam, kad tęstų toliau buities tobulinimą, kurį jau yra pradėję žemesniosios buitys. *Žmogaus kūryba pirmoje eilėje turi objektyvinės reikšmės.* Dėl to ji daugiausia ir yra nukreipta į objektyvinį pasaulį, į aplinką, o ne į patį žmogų. Dorovė taip pat yra kūryba. Bet dorovė žmogiškosios kūrybos srityje sudaro tik vieną dalį, gana siaurą ir gana paradoksišką. Kalbėdami apie žmogų, kaip kultūros kūrėją, matysime kad esama tam tikro prieštaravimo tarp aplinkos kūrybos ir savęs kūrimo arba dorinimosi, kad tie, kurie ypatingai kuria ir tvarko aplinką, tie neįstengia sąmoningai kurti savęs, ir atvirkščiai. Tarp asketo ir kūrėjo glūdi tam tikra priešginybė. Tai nereiškia, kad kūrėjas gali būti nedoras. Tai tik reiškia, kad kūrėjo dorumas jam ateina kitu keliu, negu asketo dorybės. Tai taip pat rodo, kad žmogaus kūryba par excellence yra pašaukta atbaigti pasaulio buitį.

Vis dėlto būtų prometeiškas nusistatymas, jeigu mes manytume, kad žmogus pats vienas sava kūryba gali šitą atbaigimą tobulai pasiekti. Žmogaus kūryba nėra aukščiausia ir paskutinė kūryba. Žmogaus kūrybą pranoksta ir atbaigia *Dievo kūryba.* Dievo kūryba yra dvejopa: *pradedamoji* ir *atbaigiamoji.* Jau esame minėję, kad pirmykštis dieviškosios kūrybos aktas yra bet kurios kitos kūrybos metafizinė prielaida ir josios buvimo pagrindas. Pradedamoji Dievo kūryba yra tasai absoliučiai originalus aktas, kuriuo buitis, kaip tokia, pradeda būti. Tai vienintelis aktas, kuriuo daiktas yra išvedamas ex nihilo sui et subiecti. Šita pradedamoji Dievo kūryba pagrindžia ne tik kūrybos, bet ir pačios buities buvimą. Ji stovi viso kosmo pradžioje.

Kiek kitaip yra su atbaigiamąja Dievo kūryba. Apie ją yra kalbama visai nedaug. Tuo tarpu kosmui ji nėra nė kiek mažiau reikšminga, kaip ir pradedamoji kūryba. *Atbaigiamąja Dievo kūryba mes vadiname tąjį dieviškąjį aktą, kuriuo buitis bus išvaduota iš savo netobulumo ir sutapdyta su dieviškuoju savo pirmavaizdžiu.* Tai visų elementų išskaistinimas, išnaikinant iš medžiagos pirmykščio chaoso liekanas, gyvybę sudvasinant ir dvasią sudievinant. Savaime suprantama, kad šitoji atbaigiamoji Dievo kūryba reiškia ir prigimtosios tikrovės bei istorijos ir viso kosminio tapsmo pabaigą. Tai yra ne kas kita, kaip apokaliptinis perkeitimas. Gal dėl to filosofijoje apie ją taip maža ir kalbama.

Atbaigiamoji Dievo kūryba daug kuo skiriasi nuo pradedamosios kū-

rybos. Visų pirma ji jau yra ne productio rei ex nihilio sui et subiecti, be tik *productio rei ex nihilo sui.* Atbaigiamuoju aktu Dievas nekuria daikto absoliutine prasme iš nebuities, bet tik atbaigia jį tverti, realizuodamas jame visu tobulumu tą idėją, kuri buvo pradėta pirmykščiu aktu. Atbaigiamoji kūryba todėl atsiremia jau ne į absoliutinę nebuitį, tik į dalinę. Tuo ji priartėja prie žmogiškosios kūrybos. Dar daugiau, *atbaigiamoji Dievo kūryba yra ne tik panaši į žmogaus kūrybą, bet žmogus joje dalyvauja ir kaip bendradarbis.* Žmogiškoji kūryba yra materialinė atrama dieviškajai atbaigiamajai kūrybai, kaip gamtinė kūryba yra atrama žmogiškajai kūrybai. Žmogus yra pašauktas tęsti toliau pradedamosios Dievo kūrybos darbą ir prirengti sąlygas atbaigiamajai kūrybai. Atbaigiamojoje Dievo kūryboje pasirodo, kad ne tik žmogus yra reikalingas Dievo, bet ir Dievas yra reikalingas žmogaus. Čia pasirodo žmogaus ir Dievo ryšys, ir aukščiausias žmogaus santykiavimas su Dievu. Atbaigiamoji kūryba yra ne absoliučiai vieno Dievo padaras, bet jungtinis Dievo ir žmogaus pastangų vaisius. Tai nėra tikra prasme dieviškoji kūryba, bet *dievažmogiškoji kūryba.* Tiesa, Dievas čia yra pirmaeilis veikėjas. Vis dėlto žmogus nėra tik instrumentas, bet taip pat sąmoningas ir laisvas kūrėjas. Atbaigiamojoje kūryboje žmogus duoda tobuliausią atsakymą į Dievo kvietimą dalyvauti Jo pradėtame kosmo tvėrimo darbe. Čia pasirodo kilniausias žmogaus paskyrimas ir aukščiausias jo gyvenimo uždavinys.

Pirmykštės Dievo kūrybos pasėkos susiformavo įvairiopos buities arba kosmo pavidalu. Atbaigiamoji Dievo kūryba rengia perkeistąjį kosmą, apie kurį mums kalba Apreiškimas ir apie kurį svajoja visų amžių žmonijos intuicija. Tarp šitų dviejų polių vyksta gyvybės ir dvasios kūryba. Gyvybės kūrybos pasėkos kristalizuojasi *gamtos* pavidalu. Dvasios kūryba apsireiškia *kultūros* lytimi. Gamta ir kultūra yra tarpiniai nariai tarp prigimtosios tikrovės pradžios ir josios galo. Jie yra uždaryti prigimtosios tikrovės sienose ir kenčia josios netobulumą. Bet jie laukia savo atpirkimo, nes atpirktas ir išgelbėtas turi būti ne tik žmogus, bet ir kiekviena kita buitis: ir medžiaga ir gyvybė. Atbaigiamoji arba dievažmogiškoji kūryba kaip tik ir yra toksai visuotinis kosmo atpirkimas. Jo pradžia jau vyksta *religijoje,* nes religija iš esmės yra dievažmogiškoji kūryba.

Teol.—Filosofijos Fakulteto leidiniai:

I. KNYGOS

1. P. Malakauskis, Moterystės teisės, Kaunas 1923, I 1, 114; Kaunas [2]1932, I—XII+511 in 8^0, 15 lit.
2. Pr. Būčys, Teologijos enciklopedijos kursas, Marijampolė 1925, 246 in 8^0 (nebėra).
3. Al. Grigaitis, Senojo Įstatymo problemos, Marijampolė 1925, 1 dal. 174 in 8^0, 5 lit.; Kaunas 1925, 2 dal. 108 in 8^0, 3 lit.
4. J. Eretas, Henrich Seuse, Kaunas 1929, 64 in 8^0, 3 lit.
5. J. Eretas, Meister Eckehart, Kaunas 1930, I—VII+146 in 8^0, 4 lit.
6. J. Eretas, Jonas Tauleris, Kaunas 1930, 128 in 8^0, 5 lit.
7. J. Grinius, O. V. Milašius — poetas, Kaunas 1930, I—IV+196 in 8^0, 7 lit.
8. Pr. Kuraitis, Pagrindiniai gnoseologijos klausimai, Kaunas 1930, 104 in 8^0, 3,50 lit.
9. P. Malakauskis, Viešosios bažnytinės teisės, Kaunas 1931, I—X+268 in 8^0, 7 lit.
10. Ant. Maliauskis, Teodiceja, Kaunas 1931, 180 in 8^0, 5 lit.
11. J. Eretas, Vokiečių literatūros istorija, Kaunas 1931, I tom. I—XII+250 in 8^0, 10 lit.
12. Pr. Venckus, Fundamentalinės teologijos paskaitos (įvadas), Kaunas 1932, 40 in 8^0, 1 lit.; Kaunas 1931, 1 dal. I—VII+192 in 8^0, 6 lit.; Kaunas 1935, 4 dal. 64 in 8^0, 1,50 lit.
13. Pr. Kuraitis, Ontologija, Kaunas 1931, I 207 in 8^0, 6,50 lit.; Kaunas 1933, II 168 in 8^0, 6 lit.
14. P. Malakauskis, Bažnytinių teisių šaltiniai, Kaunas 1931, I—X+117 in 8^0, 4 lit.
15. J. Grinius, Putino lirika, Kaunas 1932, 108 in 8^0, 3 lit.
16. P. Malakauskis, Bažnytinės teisės (įvadas), Kaunas 1932, I—VIII+120 in 8^0, 4 lit.
17. J. Eretas, Goethe, Kaunas 1933, I—VIII+263 in 8^0, 8 lit.
18. P. Malakauskis, Baudžiamosios teisės[2], Kaunas 1934, I—XII+335 in 8^0, 10 lit.
19. P. Malakauskis, Įgimtoji teisė, Kaunas 1934, I—VI+116 in 8^0, 2 lit.
20. Z. Ivinskis, Lietuvos prekyba su Prūsais, Kaunas 1934, 1 dal. 208 in 8^0, 6 lit.
21. St. Šalkauskis, Įvedamoji pedagogikos dalis, Kaunas 1935, 53 in 8^0, 2 lit.
22. St. Gruodis, Negimusios gyvybės panaikinimas, Kaunas 1935, 130 in 8^0, 3 lit.

II. ŽURNALAI

1. „Soter“ (religijos mokslų žurnalas):

1924 m. — 5,— lit.	1 (1932) — 4,— lit.
1925 „ — 8,— „	2 (1932) — 3,50 „
1926 „ — 5,— „	1 (1933) — 3,— „
1927 „ — 7,50 „	2 (1933) — 4,— „
1928 „ — 9,50 „	1 (1934) — 4,— „
1929 „ — 10,— „	2 (1934) — 3,— „
1930 „ — 5,— „	1 (1935) —
1 (1931) — 5 lit.	
2 (1931) — 5 lit.	

2. „Logos“ (filosofijos žurnalas):

1922 m. — 5,— lit.	1929 m. — 7,50 lit.
1923 „ — 5,— „	1930 „ — 9,— „
1924 „ — 5,50 „	1931 „ — 6,— „
1925 „ — 7,50 „	1932 „ — 7,— „
1926 „ — 15,— „	1933 „ — 5,— „
1927 „ — 8,— „	1 (1934) — 4,— „
1928 „ — 8,50 „	2 (1934) — 4,— „

3. „Athenaeum“ (kalbos, literatūros ir istorijos žurnalas):

1 (1930) — 5 lit.
2 (1930) — 4 „
1 (1931) — 6 „
2 (1931) — 4 „
1932 — 8 „
1933 — 6 „
1934 — 8 „